

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**HEGEMONYA KRİZİ VE TÜRK SAĞI:
BİRİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

**Hazırlayan
Fuat ÖZDİNÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kadir CANGIZBAY**

Ankara-2013

**T.C.
GAZİ ÜNİVERSİTESİ
KAMU YÖNETİMİ ANABİLİM DALI
SİYASET VE SOSYAL BİLİMLER BİLİM DALI**

**HEGEMONYA KRİZİ VE TÜRK SAĞI:
BİRİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ ÖRNEĞİ**

DOKTORA TEZİ

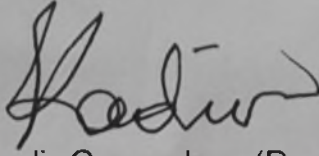
**Hazırlayan
Fuat ÖZDİNÇ**

**Tez Danışmanı
Prof. Dr. Kadir CANGIZBAY**

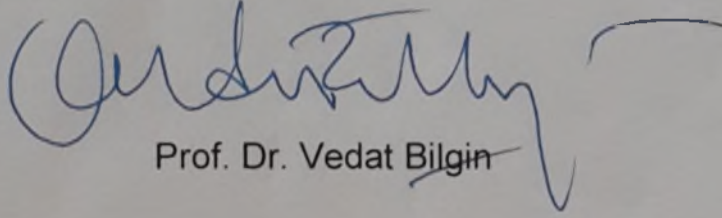
Ankara-2013

ONAY

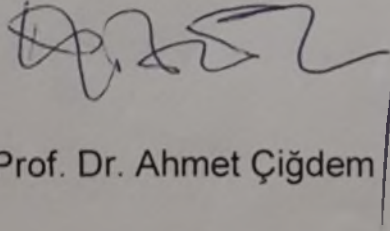
Fuat Özdiñç tarafından hazırlanan "Hegemonya Krizi ve Türk Sağı: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği" başlıklı bu çalışma, 30.01.2013 tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda (oybirliğı/oyçokluğu) ile başarılı bulunarak jürimiz tarafından Kamu Yönetimi Anabilim Siyaset ve Sosyal Bilimler Bilim dalında doktora tezi olarak kabul edilmiştir.

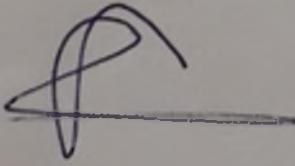
Prof. Dr. Kadir Cangızbay (Başkan)

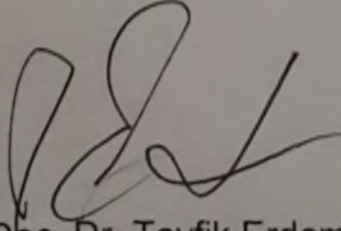
Prof. Dr. Vedat Bilgin

Prof. Dr. Ahmet Çiğdem

Prof. Dr. Tanel Demirel

Doç. Dr. Tervik Erdem

İÇİNDEKİLER

İÇİNDEKİLER	i
KISALTMALAR	iv
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

1.1. Marx, Engels ve Lenin'in Devlete Yaklaşımları.....	7
1.2. Antonio Gramsci ve Hegemonya Kavramı.....	11
1.2.1. Hegemonya.....	11
1.2.2. Tarihsel Blok.....	12
1.2.3. Hegemonya Krizi	14
1.3. Nicos Poulantzas ve Olağanüstü Rejimler	20
1.3.1. Kapitalist Devlet Tipi, Fraksiyon Çatışmaları ve İktidar Bloku	20
1.3.2. Olağanüstü Devlet Biçimleri ve Faşist Devlet	24

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİ CEPHEYE GİDEN YOL

2.1. Türkiye'de Solun Yükselişi Sağın Biçimlenişi	29
2.1.1. 1960'tan Sonra Değişen Siyasal Egemenlik İlişkileri	30
2.1.2. İşçi Partisinden Ortanın Soluna Siyasal Mücadeleyle Yükselen Sol.....	36
2.1.2.1. CHP'de Ortanın Solu Hareketi	37
2.1.2.2. Türkiye İşçi Partisi.....	40
2.1.3. Koalisyondan Fragmentasyona Siyasal Mücadelede Biçimlenen Sağ.....	42

2.1.3.1. Merkez-Liberal Sağın Partisi: Adalet Partisi.	45
2.1.3.2. Milliyetçi Sağın Partisi: MHP	48
2.1.3.3. İslamcı Muhafazakâr Sağın Partisi: Milli Selamet Partisi.....	52
2.1.3.4. Laik Muhafazakâr Sağ: Cumhuriyetçi Güven Partisi	56
2.2. 1971 Olağanüstü Rejim Dönemi	57
2.2.1. Muhtıra ve Partilerüstü Hükümetler	63
2.2.2. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 12 Mart Rejiminden Çıkış	66
2.2.3. 1973 Seçimleri: Yeniden Saflaşan Siyasi Yapı	68
2.3. CHP- MSP Koalisyonu.....	73
2.3.1. CHP-MSP Hükümeti	72
ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	
BİRİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ	
3.1. Sağın Hükümet Hamlesi: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti .	79
3.1.1. Hükümet Bunalımında Sağın Konsolidasyonu.....	80
3.1.2 Güvenoyu Sorunu ve Çözümü.....	101
3. 2. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti	105
3.2.1. Merkez Sağ Önderlik, Muhafazakâr İdeoloji, Milliyetçi Aksiyon.....	109
3.2.2. Siyasal Şiddet ve Hükümet	117
3.2.3. Devlet Aygıtı İçin Mücadele: TRT ve DGM	131
3.3. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sonu	137
3.3.1. Erken Seçim Kararı: AP-CHP İşbirliği ve Karara Direniş.....	138

3.3.2. Seçime Giderken Şiddet.....	147
3.3.3. 1977 Seçimleri ve Birinci MC Hükümetinin Sona Ermesi.....	150
SONUÇ	155
KAYNAKÇA	158
ÖZET	169
ABSTRACT	171

KISALTMALAR

a.g.e.	:	adı geçen eser
a.g.m.	:	adı geçen makale
a.g.t.	:	adı geçen tez
ABD	:	Amerika Birleşik Devletleri
AP	:	Adalet Partisi
bkz.	:	bakınız
CGP	:	Cumhuriyetçi Güven Partisi
CHP	:	Cumhuriyet Halk Partisi
CKMP	:	Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi
CSTD	:	Cumhuriyet Senatosu Tutanak Dergisi
çev.	:	çeviren
DP	:	Demokrat Parti
DP	:	Demokratik Parti
ed.	:	editör
MBK	:	Milli Birlik Komitesi
MC	:	Milliyetçi Cephe
MHP	:	Milliyetçi Hareket Partisi
MMTD	:	Millet Meclisi Tutanak Dergisi
MNP	:	Milli Nizam Partisi
MSP	:	Milli Selamet Partisi
s.	:	Sayfa
TBMM	:	Türkiye Büyük Millet Meclisi
TİSK	:	Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu
TRT	:	Türkiye Radyo ve Televizyon Kurumu
vd.	:	ve diğerleri
YTP	:	Yeni Türkiye Partisi

GİRİŞ

Genel olarak Milliyetçi Cephe Hükümetleri, Türk siyasal hayatında önemli dönüşümlerin yaşandığı ve bu dönüşümlere karşı etkili toplumsal muhalefetin olduğu bir dönemde kurulmuştur. Milliyetçi Cephe Hükümetleri daha sonraki sağ hükümetleri de etkilemiştir. Bu etki Türkiye’de siyasal ve ideolojik faaliyette bulunan tüm sağ politik yapılanmaların kendiliğinden sağın tüm akımlarını birleştirmeye çalışmasında görülebilir.

1946’ya kadar çok kısa denemeler dışında tek parti ile yönetilen Türkiye’de sağ akımlar devletten ya da devlet partisinden kendisini ayırmamış, muhalefet eden muhafazakâr ve milliyetçi akımlar ise yasal alanda bir varlık göstermemişlerdir. 1946 sonrası çok partili döneme geçilmesi ile birlikte sağ akımlar da kendi varlıkları ile siyasal alanda ortaya çıkmaya başlamışlardır. Ancak özellikle Demokrat Parti’nin geniş toplumsal desteği Demokrat Parti dışındaki partilerin güçlenmesini engellemiştir. Osman Bölükbaşı’nın Millet Partisi dışındaki partiler varlık gösterememişlerdir. Demokrat Parti’nin varlığı ise 1960 darbesi ile son bulmuştur.

1961 Anayasası ile birlikte başlayan dönemde tüm toplumsal sınıf ve kesimler siyasallaşmaya başlamıştır. 1960’lı yılların sonlarında siyasallaşma yoğunlaşmış ve toplumun geniş kesimlerinde siyasal tavırlar belirginleşmiştir. Bu siyasallaşma, hem toplumsal sınıflarla o sınıfları oluşturan kadın ve erkeklerin siyasal, kültürel, ekonomik taleplerini dile getirmesine hem de dile getirdikleri bu talepleri karşılamak ve toplumsal hayatta etkili kılmak için çeşitli örgütlenmelere girmelerine dayanmaktaydı.

Modern toplumsal sınıfların varlığı ile siyasal egemenlik ilişkilerinin de değiştiği öne sürülebilir. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren bürokrasi ülkeyi yönetmiş, kapitalistleşmenin biçim ve boyutlarını belirlemiştir. Kuruluş aşamasında sanayi burjuvazisi iktidar bloku içinde önderlik yapamamıştır. İtalyan siyaset kuramcısı ve siyasi önderi Antonio Gramsci’nin kavramsallaştırdığı anlamıyla yöneten sınıfın fraksiyonlarının almış olduğu

eklemlenme ile bazı gruplara verilen teşvik ve tavizlerin yarattığı ittifakın bileşimi olarak tanımlanan iktidar bloku kapitalizmin gelişimi ve sermaye birikiminin gereklilikleri ile birlikte değişebilir. Sanayi burjuvazisinin gelişimi iktidar bloğu içinde yeni bir kompozisyonun oluşumuna neden olmuştur. Cumhuriyetin kuruluş aşamasında bürokrasinin, kırsal kesimdeki hakim sınıfların ve ticaret sermayesinin etkin olduğu iktidar bloku 1950'lerin sonundan itibaren sanayi burjuvazisinin önderliği altına girmektedir.

1960 öncesi sermaye birikiminin gereklerinin dayattığı hegemonyasını yani politik, ahlaki ve kültürel önderliğini, politik toplum üzerinde kuramayan burjuvazinin bunalımını askeri darbe çözer. Sanayi burjuvazisinin ideolojik ve kültürel hegemonyası askeri bir darbeden sonra anayasal çerçevede koruma altına da alınmıştır. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra oylanan 1961 Anayasası, sanayi burjuvazisinin ideolojik, politik ve kültürel hegemonyasını kabul eden bir metindir. 1961 Anayasasında daha önceki anayasalarda olmayan özgürlüklerin var olmasının altında da, Anayasada burjuva hegemonyasının yanı sıra diğer toplumsal sınıf ve kesimlerin de çıkarlarının ifade edilmesi yatmaktadır.

Sermaye birikiminde sanayi sermayesinin çıkarlarını gözetken ithal ikameci sanayileşme stratejisi bir kalkınma planı ile desteklenerek uygulanmaya konmuştur. Kapitalizmin gelişimi ile birlikte kentsel işçi sınıfı ve onu destekleyen sol muhalefet de büyümekte, çiftçilerin tarım proletaryasına ve daha sonra da şehrin kıyısında işsiz emekçilere dönüşme süreci hızlanmaktadır. Sivil ve askeri bürokrasi geleneksel bağımsızlığı yerine sanayi burjuvazisi ile işbirliğine gitmeye başlamıştır.

1960'lı yıllarda kendi çıkarlarını savunan kitlelerin taleplerini dile getiren örgütlenmelerde öğrenci örgütlerinden köylü-işçi örgütlerine kadar solun etkinliği ortaya çıkmaya başlamıştır. Daha önce açık olarak faaliyet gösteremeyen sosyalist sol için örgütlenme ve ifade hürriyetlerinin sağladığı serbestlikle geniş halk kesimlerini etkileme olanağı ortaya çıkmıştır. Genel olarak sol, ülkenin temel sorunlarına verdiği cevaplardan yığınları etkileyen sendikaların ve öğrenci muhalefetinin etkililiğine kadar artık ülkede dikkate alınması gereken bir güç olmuştur. Bu gücün önemli görünümünden birisi

olan Türkiye İşçi Partisi 1965 seçimlerinde ünlü başarısını elde ederek Millet Meclisi'ne 15 milletvekili sokmuştur. Bir başka yansıması ise yükselen sol dalganın etkisi ile devlet kurucu bir parti olan Cumhuriyet Halk Partisi'nin "ortanın solu" kavramını kullanarak yaşadığı dönüşümdür.

Bununla beraber, kitlelerin örgütlenmeleri sadece sol örgütlenme anlamına gelmemekteydi. Sağ kesimin de kendine özgü örgütleri oluşmaya başlamıştır. Sol akımlar geliştikçe sağ akımlar da biçimlenmeye başlamaktadır. Kendine özgü yapılarıyla liberal, muhafazakâr ve milliyetçi akımlar sağ siyaseti belirlemeye başlamaktadır. Daha önce ana gövdeyi oluşturan liberal sağın kentli nüfus ve sınıflar üzerindeki etkisine karşın İslamcı ve milliyetçi sağ, toplumsal olarak yoksullaşma tehlikesi yaşayan kesimleri etkisi altına almaktadır. Özellikle muhafazakâr ve milliyetçi sağın geliştiği Orta ve Doğu Anadolu kırsalı, barındırdığı geniş köylü kitlesi ve yoksullaşmanın modern biçimlerinin yıkıcı etkilerinin görülmesi nedeniyle bu kesimler için oldukça geniş bir toplumsal destek oluşturmaktadır.

Başlangıçta 1960 darbesi ile kapatılan Demokrat Parti'nin mirasçısı sayan Adalet Partisi içinde kendisine yer bulan bu oluşumlar bir koalisyon gibiydiler. Ancak sağın ana politik gövdesi olan Adalet Partisi'nde liberal kanadın ideolojik ve politik önderliği giderek daha baskın hale gelmiştir. Önce 1958 yılında kurulan Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'nin 1969 yılında Milliyetçi Hareket Partisi'ne dönüşümü ile milliyetçi sağ kanat kendi adıyla örgütlenmeye başlamıştır. 1970 yılında muhafazakâr-İslamcı sağın politik örgütü Milli Nizam Partisi kurulmuştur. Yine aynı yılın sonlarına doğru Adalet Partisi içinde taşra muhafazakârlarının etkisindeki 41 milletvekili ayrılıp Demokratik Parti'yi kurmuşlardır. 1973 yılında ise Cumhuriyet Halk Partisi'nden farklı dönemlerde partinin merkez ya da sol kanadına muhalefet ederek ayrılanların kurduğu partilerin birleşmesiyle laik muhafazakâr Cumhuriyetçi Güven Partisi kurulmuştur.

1970'li yılların başında sağ akımlar politik örgütlerinin gelişimine rağmen, solun ve işçi sınıfı hareketinin gelişimini engelleyememiştir. En geniş toplumsal desteği sağlamak için diğer sınıflarında çıkarlarının yer bulduğu anayasa, burjuvazinin önünde bir engel olarak çıkmaya başlamıştır.

Hegemonya krizi 15-16 Haziran olayları ile birlikte iyice görünür olmuş ve işçi hareketinin gücünü göstermiştir. 12 Mart 1971 askeri muhtırası ve onu izleyen olağanüstü rejim, anayasal değişiklikleri ve güvenlik politikaları ile Türkiye’de iktidar blokunun güçlendirilmesini ve solun yükselişini engellemeyi amaçlamaktadır. Ancak muhtıra amaçladıklarında başarılı olamamıştır. 1973 seçimlerinde birinci parti olarak çıkan Cumhuriyet Halk Partisi’nin önlenemez yükselişi de bu başarısızlığın bir görünümü olarak yorumlanabilir. 1960 darbesinden sonra yeniden yapılanan Cumhuriyet Halk Partisi, özellikle de Bülent Ecevit’in başkanlığından sonra hem sol dalganın öncüsü hem de radikalleşmesini durduran engel olmuştur.

Yükselen sol dalganın getirdiği toplumsal ve politik talepler ve bu talepler etrafında örgütlenen sol muhalefet bir hegemonya krizi yaratmıştır. 1971 olağanüstü rejimi döneminde anayasal özgürlüklerin giderek kısıtlanması da hegemonya krizini çözememiştir.

1971 olağanüstü rejimi, 1973 Cumhurbaşkanlığı seçimi ile bittikten sonra da sol dalga yükselmeye devam etmiştir. Bu yükselen sol dalgaya karşı çıkmak için sağ akımların konsolidasyonuna ihtiyaç duyulmaktadır. Sol tek başına iktidar olamamıştır ancak sağ kesim de bütün politik partileri birleşmeden sola karşı üstünlük sağlayamamaktadır. Sadece parlamentoda yer alan siyasi partilerin sayısal üstünlüğü değil, toplum içindeki etkinlikleri de önemlidir. Liberal bir önderlik altında muhafazakâr ideolojik yapı ve milliyetçi aksiyon, siyasi partilerin etkileyemediği alanları etkileyecektir.

1973 seçimlerinde Cumhuriyet Halk Partisi’nin birinci gelmesine sağ akımların tepkilerinden belirgin olanı bir cephe önermektir. Cephe kurmanın en bilinen örneğinde Naziler 1933 yılında Almanya’da muhafazakârlar ve diğer aşırı sağ örgütlerle birlikte hareket ederek iktidara gelmişti. Türkiye’de ise Vatan Cephesi adıyla Demokrat Parti iktidarı, muhalefete karşı kendi iktidarını destekleyenleri örgütleyen bir siyasi oluşum kurmuştu. Solun yükselişi ile birlikte 1960’ların ortasından itibaren bazı milliyetçi yazarların sola karşı tüm sağ akımların birlikte hareket ettiği cephe önerileri bulunmaktadır.

1973 seçimlerinden sonra kurulan Cumhuriyet Halk Partisi - Milli Selamet Partisi koalisyon hükümeti siyasi programlarının hitap ettiği kitlenin toplumsal yapılarının benzeşmeleri nedeniyle olmuştur. Ancak bu hükümet devam etmemiş, aralarındaki ideolojik farklılıklar ve Ecevit'in pragmatik Kıbrıs Harekâtını oya tahvil etme gayreti nedeniyle sona ermiştir.

Koalisyonun sona erışı ile birlikte bir hükümet bunalımı doğmuştur. Meclis içindeki sağ güçler dengesi, iktidar bloku içindeki fraksiyon çatışmasının bir yansımasıdır. Ancak sonunda liberal önderlik, milliyetçi ve muhafazakâr politik özneleri arkasına alarak siyasi iktidarı sahiplenmiş ve Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetini kurmuştur. Bu hükümet, hem hegemonya krizine siyasi rejim içinde bir olağanüstü rejim biçimine gitmeden cevap olduğu hem de içerdiği sağ akımların bileşimi nedeniyle özgün olmuştur.

Bu tezin ilk bölümünde kavramsal çerçeve sunulacaktır. Bu kavramsal çerçeve Türk sağındaki politik akımların siyasi iktidar ile ilişkilerinin temellerini göstermekte aydınlatıcı olacaktır. Özellikle İtalyan kuramcı Antonio Gramsci'nin *hegemonya* nosyonu tezin ana kavramsal çatısını oluşturmaktadır. Hegemonya kavrayışının önemli bileşenlerinden *hegemonya krizi* ve *tarihsel blok* kavramsallaştırmaları tartışılacaktır. Yine tüm tez boyunca kullanılan Yunan kuramcı Nicos Poulantzas'ın *fraksiyon çatışması*, *iktidar bloku* ve *olağanüstü rejimler* nosyonları tartışılacak ve açtığı yol gösterilmeye çalışılacaktır.

İkinci bölümde Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin kuruluşundaki temeller incelenmeye çalışılmıştır. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulmasına neden olan önemli siyasal ve toplumsal olaylar incelenmektedir. Özellikle belirtilen yıllarda sağ ve sol siyasal akımların kendilerini nasıl tanımladıkları ve uğradıkları dönüşüm, 1971 Olağanüstü Rejimi ve CHP-MSP koalisyonunun sonlanması Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne giden yolun önemli köşe taşları olarak kabul edilmektedir.

CHP-MSP hükümetinin sona erışı ile birlikte doğan hükümet krizinin Türk sağının sola karşı bir cephe şeklinde konsolidasyonunu sağladığı, sosyal demokrasinin konsolidasyona verdiği yanıtın kendisini iktidara taşımaya yetmediği gösterilmeye çalışılacaktır. Fraksiyon çatışmasının iktidar

bloku içinde çözümlendiğinin bir göstergesi olarak hükümetin kuruluşu çözümlenecektir.

Üçüncü bölümde Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin rejimi incelenecektir. Türk sağının tüm akımlarının temsil edildiği bu hükümetin siyasi rejimi nasıl etkilediği, rejimin *olağanüstü rejim* olup olmadığı araştırılacaktır. Bunu yaparken gündelik politikadaki konumlanmalar, pozisyon almalar, hükümet içi ve dışı ilişkiler çözümlenecektir. Özellikle şiddetin gündelik hayata giderek egemen olması, gösterilmeye çalışılacak, Cephe Hükümetine karşı sol muhalefetin durumu da çözümlenecektir. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin son bulmasına neden olan çelişkilerin de hükümetin kuruluşundan beri kendisine içkin olan fraksiyon çatışmasının bir boyutu olduğu ileri sürülecektir.

Sonuç bölümünde ise Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin kendi içindeki çelişkilerinin hükümetin yürütülmesinde yeterli olmadığı vurgulanmıştır. Hegemonya krizini çözemediği aksine daha da arttırdığı öne sürülmüştür. Ayrıca gelişen siyasal mücadelenin her akımın içinde ayrışmalar yarattığı vurgulanmış, bu durumun daha sonraki sağ akımlar üzerindeki etkisi olduğu ile sürülmüştür. Merkez sağ-liberal önderliğin Türk sağında kendi önderliğini tahkim ettiğini ancak yükselen sol dalganın bu tahkimi yetersiz bıraktığı savunulmuştur.

BİRİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

Bu bölümde Türk sağındaki politik akımların siyasi iktidar ile ilişkilerinin temellerini göstermek açısından aydınlatıcı olacağı düşünülen bir kavramsal çerçeve sunulacaktır. Bu kavramsal çerçevenin dayandığı İtalyan kuramcı Antonio Gramsci'nin *hegemonya* nosyonu, tezin ana kavramsal çatısını oluşturmaktadır. Sözü geçen bağlamda hegemonya kavrayışının önemli bileşenleri olan *hegemonya krizi* ve *tarihsel blok* kavramsallaştırmaları tartışılacaktır. Tez boyunca yararlanılan Yunan kuramcı Nicos Poulantzas'ın *fraksiyon çatışması*, *iktidar bloku* ve *olağanüstü rejim* nosyonları da bu bölümde ele alınacaktır. Bu bağlamda öncelikle söz konusu kavramların Marksist devlet kuramının tarihsel gelişimi içindeki yerine değinmek yararlı olacaktır. Gramsci ve Poulantzas'ın devlete yaklaşımları, klasik Marksist devlet kuramları ile yöntemsel açıdan süreklilik taşısa da, odaklandıkları sorunsallar ve dolayısıyla kullandıkları kavramsal araçlar açısından farklılıklar içerir. Söz konusu farkları anlamak için öncelikle klasik Marksist devlet kuramlarına, özellikle Marx, Engels ve Lenin'in devlete ilişkin temel yaklaşımlarına bakmak gerekmektedir.

1.1. Marx, Engels ve Lenin'in Devlete Yaklaşımları

Marx ve Engels'in devletle ilgili çalışmalarını üç grupta ele almak mümkündür: Hegel'in devlet kuramının eleştirisi, somut tarihsel konjonktürlerin analizi (*Fransa'da Sınıf Mücadeleleri 1848-50*, *Louis Bonaparte'ın 18. Brumaire'i* ve *Fransa'da İç Savaş* gibi) ve politik ekonomi analizleri (Carnoy, 1984:48). İlk grupta yer alan çalışmalardan *Hegel'in Hukuk Felsefesinin Eleştirisi*'nde (1843) Marx'ın temel vurgusu, devletin insan aklının gelişiminden ya da genel iradede değil üretim ilişkilerinden doğduğu olmuştur. Marx'ın, bu erken dönem çalışmalarını belirleyen tarihsel bağlam ise Prusya devletinin prekapitalist ve baskıcı niteliğidir. Dolayısıyla bu çalışmalarda Marx, devlet-sivil toplum ikiliği düşüncesini koruyarak devletin

baskıcı yönü karşısında sivil toplumu öne çıkarmıştır. Rousseau'dan Fransız devrimine, Hegel'e ve genç Hegelcilere uzanan devlet ve iktidar sorunsalı, bu çalışmaların merkezine oturmuştur. Marx'ın devleti kapitalist toplumlara özgü sınıf ilişkileri bağlamında ele almaya başlamasında dönüm noktası ise, Manchester'da bulunması nedeniyle kapitalist toplumun dinamiklerini yakından gören Engels'in 1843'de kendisine yazdığı “*Politik İktisadın Eleştirisi için Notlar*” adlı mektup olmuştur (Comninel, 2000).

Marx ve Engels, 1845-46'da birlikte kaleme aldıkları *Alman İdeolojisi*'nde devletin “burjuvaların dışarıda olduğu kadar içeride de mülkiyetlerini ve çıkarlarını karşılıklı olarak güvence altına almak üzere, zorunluluk yüzünden kendilerine seçtikleri örgütlenme biçiminden başka bir şey” olmadığını vurgulamıştır (Marx ve Engels, 1992: 115-116). Yine *Komünist Manifesto*'da (1848) modern devlet iktidarının, bütün burjuva sınıfının ortak işlerini yöneten bir kuruldan başka bir şey olmadığını belirtmişlerdir (Marx ve Engels, 2008). Daha sonra Engels *Ailenin, Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni*'nde (1884) devletin, sınıf çatışmalarını kontrol altında tutan, burjuvazinin baskıcı aygıtı olduğunu ifade etmiştir:

Devlet sınıf karşıtlıklarını frenleme gereksiniminden doğduğuna, ama aynı zamanda, bu sınıfların çatışması ortasında doğduğuna göre, kural olarak en güçlü sınıfın, iktisadi bakımdan da egemen sınıf durumuna gelen ve böylece ezilen sınıfı boyunduruk altında tutmak ve sömürmek için yeni araçlar kazanan sınıfın devletidir. (Engels, 1990: 177).

Marx ve Engels'in somut tarihsel konjonktürlerin analizine dayanan devlet kavramlaştırmaları ise devlet ile burjuvazi arasındaki ilişkinin niteliği üzerine odaklanır. *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire*'inde (1852) Marx, 1848 Şubat devriminin ardından cumhurbaşkanı seçilen Louis Bonaparte'in 1851'de kendi darbesini gerçekleştirerek bir yıl sonra imparatorluğunu ilan etmesi sürecini analiz eder. Marx'a göre bu süreçte hiçbir egemen sınıf ya da sınıfsal kesimin devlet iktidarını ele geçirecek gücü olmadığı için, Bonaparte köylülerin desteği ve ordunun gücünü kullanarak iktidara gelmiş ve 1852'den 1870'e kadar iktidarda kalmıştır. Ancak Bonapartizm olarak bilinen bu

dönemde kapitalist ekonomi gelişmeye devam etmiş ve burjuvazi yeniden iktidara gelmiştir. Marx buradan yola çıkarak kapitalist devletin olağanüstü dönemlerde toplumsal sınıflardan görece özerklik kazanabileceğini savunmuştur (Marx, 2009: 117-118). Bu formülasyon, daha sonra Gramsci'nin ve Poulantzas'ın yaptığı olağanüstü devlet biçimi kavramlaştırmalarının teorik öncüllerinden birini oluşturur.

Marx, politik ekonomiye ilişkin çalışmalarında, özellikle 1867'de yayımlanan *Kapital*'in 1. cildinde ise kapitalist devletin sermaye birikiminin koşullarını yeniden üretme işlevi üzerinde durmuştur.¹ Kapitalist toplumlarda ekonomi ile politikanın birbirinden biçimsel olarak ayrılması ve daha önceki toplumlardan farklı olarak egemen sınıf üyelerinin, yani sermayedarların ekonomik alanda kendi bireysel çıkarları doğrultusunda kârlarını maksimize etmeye çalışırken bir bütün olarak sermaye birikiminin gerektirdiği yönetsel işlevleri devlete bırakmaları, kapitalist devletin “normal” durumlardaki görece özerkliğinin kaynaklarından birini oluşturur. Devletin normal dönemlerdeki görece özerkliğinin kaynaklarından bir diğeri ise farklı sermaye fraksiyonlarının talepleri arasındaki çelişkiler ve devletin bu çelişkili talepleri uzlaştırabilmek için tüm fraksiyonlardan görece özerk davranma gereğidir. Bu vurgu daha sonra özellikle Poulantzas'ın çalışmalarında devletin sadece olağanüstü dönemlerde değil, kapitalizmin “normal” dönemlerinde de sermaye birikiminin koşullarını yeniden üretebilmek için farklı toplumsal sınıflardan ve sınıf fraksiyonlarından görece özerk davranması gerektiğine dair yapısalcı yaklaşımın temelini oluşturmuştur.

Sonuç olarak, Marx ve Engels'in farklı çalışmalarında devlet ile toplumsal sınıflar arasındaki ilişki farklı biçimlerde formüle edilmiş, ve bu formülasyonlar daha sonraki Marksistler tarafından şu iki temel soru etrafında farklı yorumlamalara kaynaklık etmiştir: Devlet burjuvazinin doğrudan bir aracı mıdır, yoksa ondan görece özerk bir konumu mu vardır? Görece özerklik sadece olağanüstü koşullarda mı ortaya çıkar, yoksa kapitalizmin normal işleyiş sürecine içkin yapısal bir durum mudur? İlk soruya yanıt olarak

¹ Kapital'deki devlet nosyonu için bkz. (Tonak, 1986)

Miliband gibi araçsalcı Marksistler, Marx ve Engels'ın *Komünist Manifesto*'daki formülasyonunu izleyerek devletin burjuvazinin doğrudan bir aracı olduğunu vurgulamışlar (Miliband, 1990: 41-57); Gramsci ve Poulantzas gibi Marksistler ise devletin görece özerkliği üzerinde durmuşlardır.

İkinci soruya yanıt olarak ise Gramsci gibi Marksistler, Marx'ın *Louis Bonaparte'in 18 Brumaire*'inde yaptığı Bonapartizm analizine dayanarak, devletin hiçbir egemen sınıf ya da sınıfsal kesimin iktidarı ele geçirecek gücü olmadığı olağanüstü koşullarda toplumsal sınıflardan görece özerklik kazanabileceğini vurgulamışlardır. Poulantzas gibi yapısalcı Marksistler ise Marx'ın politik ekonomiye ilişkin çalışmalarına, özellikle *Kapital*'e dayanarak, devletin sermaye birikiminin koşullarını yeniden üretebilmek için kapitalizmin normal işleyiş sürecinde de toplumsal sınıflardan görece özerk kalması gerektiğini vurgulamışlardır.

Lenin'in kapitalist devlet üzerine temel vurgusu ise, devletin egemen sınıfın baskı aracı olma işlevi ile ilgilidir. *Devlet ve Devrim* (1917) adlı kitabında Lenin, parlamentonun halkı temsil eder görüldüğünü, ama bütün önemli kararların kapalı kapılar adında alındığını belirtir. Bu bağlamda Lenin'e göre devlet işçi sınıfı tarafından sosyalist dönüşüm için kullanılamaz, tamamen parçalanması gerekir çünkü sınıf egemenliğini korumak üzere zora dayanan bir kurumdur (Lenin, 1995: 59-65). Lenin'in söz konusu argümanı kendi tarihsel bağlamı içinde okunduğunda, esas olarak Çarlık Rusyasının baskıcı devletine ilişkin bir çözümleme olduğu söylenebilir. Daha sonraki Batılı Marksistler, devletin sadece bir zor aygıtı olarak kurgulandığı bu çözümlemenin ötesine geçmişlerdir. Genel oy hakkı ve refah devleti ile birlikte Batıda kapitalist devletin sadece bir zor aygıtı olmaktan çıkması ve işçi sınıfının onayını alması, Gramsci ve Althusser gibi düşünürleri devletin sözkonusu onayı nasıl olduğu sorusuna yöneltmiş ve Gramsci'nin hegemonya kavramı da bu bağlamda ortaya çıkmıştır. Bir sonraki bölümde bu kavram ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.2. Antonio Gramsci ve Hegemonya Kavramı

1.2.1. Hegemonya

Gramsci, hegemonya kavramını İtalya'da Birinci Dünya Savaşı sonrasında oluşan özgün tarihsel bağlam içinde geliştirmiştir. Savaş sonunda İtalya'da sol ve sağ siyasal partiler arasında önemli bir mücadele yaşanmış; bu mücadele faşizmin 1922'deki zaferiyle sonuçlanmıştır. O dönemde İtalyan Komünist Partisi'nin üyesi olan Gramsci, faşizmin işçi sınıfının büyük kesimleri tarafından desteklenişine tanık olmuştur. Bu bağlamda *Hapishane Defterleri*'nde (1929-1935), Gramsci'nin temel sorusu şu olmuştur: "İşçiler neden kendi çıkarlarına olmayan bir sisteme onay verir?" Bu soruya Gramsci'nin verdiği yanıt ise şudur: Kapitalizmde kitleler sadece zor ile değil ideolojik hegemonya yoluyla da kontrol altına alınır. Burjuvazinin değerleri bütün toplumun ortak değerlerine dönüşür. Bu anlamda kapitalist devlet zor artı rızadır. Devlet ideolojik hegemonyayı sağlamada önemli bir role sahiptir. Gramsci'ye göre devlet "kendisi aracılığıyla, yönetici sınıfın kendi egemenliğini yalnızca haklı gösterip koruduğu değil, ama yönetimi altında tuttuklarının etkin rızasını da kazanabildiği pratik ve teorik etkinliklerin karmaşık bütünlüğü"dür (Gramsci, 1971: 252-53).

Gramsci'nin hegemonya kavramını üç farklı anlamda kullandığı söylenebilir. *Birinci anlamıyla* hegemonya, egemen ve bağımlı sınıflar arasındaki ilişkiye dairdir. Hegemonya, egemen sınıfın, kendi dünya görüşünü kapsayıcı ve evrensel olarak yerleştirmek için siyasal, ahlaki ve entelektüel liderliğini kullanmaya ayrıca bağımlı grupların çıkar ve gereksinmelerini biçimlendirmeye yönelik başarılı girişimlerini içerir (Carnoy, 1984: 257). Bu kullanım biçiminde, sınıfsal egemenliğin kuruluşu ve yeniden üretilmesi açısından ideoloji ve uzlaşma öne çıkar. Burada, hegemonya kavramı, devlet aygıtının zorlama işleviyle tanımlanan "egemenlik" kavramının diyalektik karşıtıdır. Gramsci'ye göre yalnızca zayıf devletler egemenlik işlevinin gereği olarak zor ögesine ağırlık tanır. Güçlü devletler ise, büyük ölçüde hegemonya aracılığıyla yönetme işlevlerini yerine getirirler (Yetiş, 1996: 104-105).

Gramsci hegemonya kavramını *ikinci* bir anlamda daha kullanır: Hegemonya aynı zamanda egemen sınıfın bir fraksiyonunun, ahlaki ve entelektüel liderliği yoluyla egemen sınıfın öbür müttefik fraksiyonları üzerinde denetim uyguladığı sivil toplumdaki bir süreçtir (Carnoy, 2001: 257). *Üçüncü* olarak ise Gramsci'nin hegemonya kavramı, işçi sınıfının egemen sınıfa karşı kendi egemenliğini kurmak için yürüttüğü savaşında sınıf ittifakları bağlamındaki işçi sınıfı hegemonyası (karşı-hegemonya) biçiminde karşımıza çıkar (Yetiş, 1996: 104-105). Bu anlamıyla hegemonya kavramını ilk kez kullanan Lenin olmuştur. Gramsci hegemonya kavramını *Hapishane Defterlerinde* Lenin'e atfetse ve Komintern'in çeşitli belgelerinden devraldığı belli olsa da, kavramı özgün kullanımının çok daha ötesinde genişletmiştir. Lenin'in kavrama ilişkin düşüncesi, daha çok siyasal düzey ile sınırlıdır. Lenin bu kavramı işçi sınıfı dayanışmasını anlatmanın bir yolu olarak; devrim sürecinde yoksul köylülük ile ittifakında proletaryanın önderliği bağlamında kullanmıştır. Gramsci bu kullanımı benimsemiş fakat sivil toplum alanında hegemonya mücadelesi bağlamında kapsamını yukarıda ifade ettiğimiz üç farklı anlam üzerinden genişletmiştir (Hall, vd., 1985: 13).

1.2.2. Tarihsel Blok

Yukarıda da belirttiğimiz gibi Gramsci hegemonya kavramını çeşitli biçimlerde ve bağlamlarda kullanır. Kavram sıklıkla fiziki güç veya *zoru*, düşünsel, ahlaki ve kültürel ikna veya *rıza* ile birleştiren bir toplumsal ve siyasal "kontrol" biçimi anlamında kullanılır. Gramsci Batı toplumları bağlamında bu *iki yönlü stratejinin* uzlaşmaya dayalı yönüne işaret eder:

"Toplumsal bir grup egemenliğini iki şekilde gösterir, 'tahakküm' olarak ya da 'tasfiye' etmek veya belki hatta silahlı güçle boyun eğdirmek istediği karşıt grupları tahakkümü altına alır; yakın ve müttefik gruplara önderlik eder. Toplumsal bir grup, hükümet gücünü elde etmeden önce 'önderliğini' gösterebilir, gerçekte göstermelidir de." (Ransome, 2010: 180).

Toplumdaki egemen grup karşıtlarının üstesinden gelmek için ordu ve ceza sistemi gibi araçlar aracılığıyla doğrudan fiziksel güç kullanabildiği gibi, kendi egemen dünya görüşünün normlarını ve değerlerini özümsemeye ve kabul etmeye razı ederek onların “gönüllü” desteğini de kazanabilir. Burada Gramsci hegemonyanın iki yönüne işaret eder. Birincisi, hegemonya önderlik ister ve gerektirir. Dolayısıyla hegemonik toplumsal denetim kendiliğinden ortaya çıkmaz, bilfiil yaratılması gerekir. İkincisi, toplumsal bir grup amacına ulaşmak istiyorsa, toplumsal çalkantı ve karmaşa öncesinde önderliğini göstermelidir. Ne derece bir önderlik yapabileceği ise, birleştirici ve ortak bir amaca yönelik bir ittifakı, yani toplumsal grupların “tarihsel bloku”nu ve onların amaçlarını gerçek anlamda hangi boyutta temsil ettiğine bağlıdır. Ortaya çıkan tarihsel blok, iktidarı ancak onu oluşturan unsurların kendi çıkarlarını aşan evrensel bir bakış açısını geliştirdikten sonra ele geçirebilir. Ortaya çıkacak alternatif bir hegemonya, hem ekonomik yapı hem de siyasal üstyapıdaki pratik ve düşünsel sorunların farkında olan yeni bir ekonomik, siyasal ve ahlaki “önderlik” geliştirmek zorundadır (Ransome, 2010: 180).

Tarihsel blok maddi güçler, kurumlar ve ideolojiler arasındaki tarihsel bir birlikteliği ifade eder. Daha geniş anlamıyla ise kurucu unsurlarına tutarlılık ve stratejik bir hedef veren hegemonik fikirler bütünü etrafında siyasi olarak örgütlenmiş, farklı sınıfsal güçlerin ittifakını anlatır. Ayrıca yeni bir tarihsel blokun doğması, onun liderlerinin bilinçli olarak planlanmış bir mücadele içerisinde olmalarını gerektirir. Her yeni tarihsel blok, sivil toplum ve ekonomi alanında sadece güce değil aynı zamanda kendisinin siyasal sistemini ve yönetimini kuran, sürdüren ve geliştiren ikna edici fikirlere, argümanlara ve girişimlere de ihtiyacı duyar. Gramsci *Hapishane Defterleri*’nde yapıların ve üstyapıların bir “tarihsel blok” oluşturduğuna işaret ederek, karmaşık, çelişkili ve uyumsuz üstyapı bütünüünün, toplumsal üretim ilişkileri bütünüünün yansıması olduğunu söyler. Gramsci’ye göre iktidarı ele geçirdikten sonra yeni tarihsel blok hem kendi içinde hem de diğer sınıf ve toplumsal gruplarla hegemonya inşa etmeye devam etmelidir. Devrim sonrasında hegemonik önderliğin işlevi sona ermez ama niteliği değişir.

Hegemonya kurmak aynı zamanda toplumsal değişimin önkoşulu, değişime direneceklerle karşı tek savunma biçimidir (Ransome, 2010: 139-144).

1.2.3. Hegemonya Krizi

Gramsci'ye göre hegemonya krizi, sınıflarla temsilcileri arasındaki kopma olarak ortaya çıkar. Bu kopma, en genel düzeyde siyasal alanın artık eski biçimler altında düzenlenemediğinin göstergesidir. Geleneksel egemenlik ve hegemonya ilişkilerindeki çatlama, toplumsal sınıfların kendi partilerinden uzaklaşmalarıyla dışavurulur. Gramsci, bu krizin açığa çıktığı yönetenlerle yönetilenler arasındaki temsil ilişkilerindeki çatlamanın yalnızca siyasal partiler alanıyla sınırlı kalmadığını belirtir. Partilerle birlikte parlamenter sistemi etkisi altına alan kriz, siyaset ve yönetim alanlarının bütün düzeylerinde yankılanır. Devlet aygıtını oluşturan kurumsal örgütlenme düzeneğinde, krizin sonuçlarına göre bir yeniden yapılanma gereksinmesi ortaya çıkar. Öte yandan, başta askeri ve sivil bürokrasi olmak üzere kamuoyundaki gelişmelerden “görece bağımsız” olan bütün kurumları, örneğin kilise ve yüksek finans çevreleri görece olarak güç kazanmaya başlarlar (Yetiş, 1996: 195-196).

Gramsci, kriz sürecinin her ülkenin somut koşullarına göre değişik biçimlerde gelişebileceğini, ancak sürecin içeriğinin aynı olduğunu belirtir: Bu içerik, yönetici/egemen sınıfın hegemonya krizidir. Bu türden bir kriz, iki durumda ortaya çıkar. Birinci durumda, “yönetici sınıf, geniş kitlelerin rızasını talep ettiği ya da zorla aldığı bir büyük siyasal girişimde (örneğin, savaş) başarısızlığa uğramıştır”. İkinci durumda ise, “geniş kitleler (özellikle köylü ve küçük burjuva aydın kitleleri) birdenbire siyasal edilginlik durumundan belirli bir etkinliğe geçmişler ve organik olmayan bütünlükleri içerisinde bir devrime yol açacak talepler ileri sürmüşlerdir” (Yetiş, 1996: 196).

Hegemonya krizinin görüldüğü ikinci durum ise, ast sınıfların ya da küçük burjuva aydın kitlelerin politikleşmesi ve mevcut toplumsal yapılanmanın kaldıramayacağı nitelikte taleplerde bulunması sonucunda ortaya çıkmaktadır. Buna göre, kitlelerin aktif olarak ileri sürdükleri talepler,

organik bir tarzda formüle edilmemiş bile olsa, bir zincirleme ilişkii içerisinde devrimci duruma yol açar. Egemen sınıfın geleneksel denetim biçimlerinden kurtulan ast sınıfların etkinleşmesi, hegemonya aygıtının olağan işleyişini engellemeye başlar. Kamuoyunda bir “otorite krizi” olarak adlandırılan bu durum, aslında tam da “hegemonya krizi ya da devletin genel krizidir”. Gramsci, hegemonya krizinin egemen sınıf açısından ne anlama geldiğini ideolojik süreçlerdeki dönüşümle açıklar. Gramsci’ye göre, yönetici sınıf konsensusunu yitirirse, yani artık ‘yönetici’ değil ancak ‘egemen’ ise, yalnızca zorlama işlevini uyguluyorsa, büyük kitleler geleneksel ideolojilerinden kopmuş ve daha önce inandıklarına artık inanmıyor demektir.

Hegemonya krizinin aynı zamanda organik krizin de kaçınılmaz bir göstergesi olduğunu belirtmek gerekir. Organik kriz yapıyla üst yapı arasındaki kopmanın, yapının evrimi ile buna koşut olarak üstyapının evriminin gerçekleşmemesi sebebiyle ağırlaşan çelişkilerin sonucudur. Bu noktada kriz Portelli’nin ifadesiyle “eskinin ölmesi ve yeninin doğmaması olgusunun ta kendisine dayanır” (Portelli, 1982: 127). Gramsci’ye göre yönetici sınıf ekonomik ve kültürel işlevini yerine getirmeyi bıraktığı zaman; yani hem kendi varoluşunun gereklerini yerine getirerek hem de yeni ekonomik-üretken etkinlik alanlarını egemenliği altına almak amacıyla kadrolarının sürekli genişleterek tüm toplumu ilerletmeyi bıraktığı zaman kendisine hegemonya kazandıran ideolojik blok da dağılmaya başlayacaktır. Eski tarihsel bloğun dağılması, yok olması ancak yapısal kriz organik bir krize ya da hegemonya krizine yol açtığında gerçekleşir (Portelli, 1982: 127-128).

Organik kriz, bütün bir tarihsel dönemi içeren uzun süreli bir sınıf savaşımı sürecinin ürünü olduğu kadar, bu sürecin belirli bir evresinde ortaya çıkan özgül bir uğrak olarak da ortaya çıkabilir. Bu bakımdan, Gramsci organik kriz aşamasını, devrimin güncelliğinin ortaya çıktığı bir tarihsel döneme ilişkin belirleyici bir uğrak olarak değerlendirir. Bu dönem, kendi içinde yeni bir tarihsel blokun ortaya çıkışının nüvelerini taşımakla birlikte, kendiliğinden karşıt-hegemonyanın üstünlük kurmasını sağlamaz. Yapısal düzeydeki çelişkilerin derinleşmesiyle ortaya çıkan organik kriz ve eşliğindeki hegemonya krizi, mevcut üretim biçiminin kendiliğinden dağılmasıyla

sonuçlanmak zorunda değildir (Yetiş, 1996: 209). Rusya'daki durumu bu anlamda değerlendiren Gramsci'ye göre silah altına alınan köylü yığınlarından beklenen özverilere, yönetici sınıfın siyasal başarısızlığı, militer yenilgi eklenmiştir. Burada devrime ve bu anlamda organik krize yol açan şey – yararsız- özverilere eklenen yenilgidir. Öyleyse organik kriz, ciddi bir ulusal kriz durumunda doğar (Portelli, 1982: 131).

Burjuvazi bir hegemonya krizi karşısında, elindeki olanaklardan yararlanarak “organik çözüm”e ulaşabilir. Krizin organik çözüm yolu, burjuvazinin değişik kesimlerinin ve temsilcilerinin yeniden yapılandırılmasıyla gerçekleşir. Gramsci bu organik çözümü egemen sınıfın bütün kesimlerinin aynı siyasal yönetim altında birleştirilmesi olarak belirler. Sınıf fraksiyonları arasındaki hegemonik yer değiştirmeler kendi başına nasıl gerçekleşirse gerçekleşsin, egemen sınıf ve ast sınıflar açısından önemli olan sonuç siyasal iradenin pekiştirilip pekiştirilmediğidir (Yetiş, 1996: 214-215).

Öte yandan Gramsci'nin tek parti yönetimine ilişkin saptaması, partilerin sayısına ilişkin nicel bir değerlendirmeden ziyade egemen sınıfın siyasal iradesine ilişkin nitel bir değerlendirmeyi yansıtır. Hegemonya krizinin tek partili çözüm yolunda, biçimsel olarak birden çok parti bulunabilir. Nitel açıdan tek parti saptaması, sınıflarla temsilcileri arasındaki kopukluğun olağanüstü koşullar altında ortadan kaldırılması olarak görülmelidir. Poulantzas, Gramsci'nin işaret ettiği bu tek parti yönetimini hegemonya krizinin faşist olmayan bir çözümü olarak niteler (Yetiş, 1996: 216). Poulantzas, faşizmin yükselişi döneminde egemen sınıf ve fraksiyonlarının denetimindeki örgütlenmelerin ve bu anlamda siyasal partilerin sayısal artışını hegemonya krizinin bir göstergesi olarak değerlendirir. Ona göre burjuvazinin tek parti yönetimi altında kaynaşması ise faşizm dışı bir çözüm seçeneğini olanaklı kılacaktır (Poulantzas, 1978).

Gramsci tüm toplumun değil ama egemen sınıfın bir tek partisinin söz konusu olduğu ağır bunalım durumunda çözümün diğer toplumsal grupları temsil eden partilerin ortadan kaldırılmasıyla birleşebileceği ve o zaman gerçek anlamda tek parti sistemine, bilhassa da faşizm örneğine yol

açabileceğini ileri sürer. Bu anlamda krizin organik çözümü, yardımcı ve bütünleşik gruplara karşı hegemonya ile, düşman gruplarına karşı da zorlamanın bütünleşik bir kullanımını içerir. Birinin ya da diğerinin üstün gelmesine göre sistem ya hegemonik kalacak ya da diktatoryal olacaktır. Güç ya da uzlaşmadan yararlanmanın sonuçlarının kuşkulu olduğu ortaya çıktığı zaman ise egemen sınıf “tanrısal kişiler tarafından simgelenen karanlık güçlerin etkinliğine” başvuracaktır. Bu çözüm taraflardan hiçbirinin diğerini yenecek gücü olmadığı anlamına gelir (Portelli, 1982: 135-136).

Dolayısıyla Gramsci Sezarizmin, çatışma halindeki güçlerin birbirlerini dengelendikleri bir durumu ifade ettiğini söyler. Başka bir ifadeyle ona göre bu güçler birbirlerini öylesine dengelerler ki, aralarındaki çatışmanın kesintisiz devam etmesi onların karşılıklı yıkımından başka bir sonuç doğurmaz: “İlerlemeci güç A’nın gerilemeci güç B ile olan mücadelesinde A’nın B’yi ya da B’nin A’yı yenilgiye uğratması değil, ne A’nın ne de B’nin galip gelmesi söz konusudur: bu güçler birbirinin kanını dökerken üçüncü bir güç (C) dışarıdan müdahale ederek A’dan ve B’den geriye ne kalmışsa onları kendisine boyun eğdirir” (Forgacs, 2010: 333).

Sezarizmin siyasal açıdan yerine getirdiği temel işlev, karşılıklı yıkımın eşiğindeki güçler dengesinin karakterize ettiği tarihsel-siyasal bir durumda büyük bir kişiliğe “hakemlik” görevinin verilerek krizin belirli koşullar altında atlatılmasıdır. Bununla birlikte, hakemlik işlevinin yerine getirilişi her durumda aynı tarihsel anlama sahip değildir (Forgacs, 2010: 333). Gramsci Sezarizmin ilerici ve gerici biçimleri olduğunu; her bir biçimin kesin anlamının ancak somut tarih aracılığıyla yeniden inşa edilebileceğini söyler. Sezarizm ilerlemeci gücün başarıya ulaşmasına yardımcı olacak şekilde müdahalede bulunduğu ilerlemeci; gerilemeci gücün başarıya ulaşmasına yardımcı olacak biçimde müdahalede bulunduğu gerilemecidir. Ancak her iki durumda da belli ödümler ve sınırlılıklar söz konusudur (Forgacs, 2010: 334). Hegemonya krizi eski egemenlik ilişkilerinin özüne dokunmayacak bir biçimde gerçekleştirilecek değişikliklerle “çözüm” kavuşturulursa, bu durumda Sezarizmin gerici biçimi ortaya çıkacaktır. Hegemonya krizinin

tarihsel açıdan niteliksel ilerlemelerle çözüme kavuşturulması durumunda da Sezarizmin ilerici biçimi geçerli olacaktır (Yetiş, 1996: 217-218).

Gramsci ilerici Sezarizme Julius Sezar ile ve Napoleon I'i; gerici Sezarizme ise Napeleon III ile Bismarck yönetimlerini örnek gösterir. Gramsci buradaki temel sorunun diyalektik "devrim/restorasyon" sürecine devrimin mi yoksa restorasyonun mu hükmettiğini anlamada düğümlendiğinin altını çizer. Kaldı ki Sezarizm "polemiğe dayalı-ideolojik" bir formüldür. Nitekim Sezar olmadan da büyük bir "kahraman" ya da temsili kişilik olmadan da Sezarist bir çözüme ulaşılabilecektir. Parlamenter sistemler de bu türden uzlaşmaya dayalı çözümler için bir mekanizma sağlamıştır. Gramsci, bu türden çözümlere örnek olarak İngiltere'de Ramsay MacDonald'ın "İşçi" hükümetlerini gösterir. Öte yandan koalisyon hükümetlerini Sezarizme karşı en sağlam siper olduğunu savunan yaygın görüşe karşı Gramsci, koalisyon hükümetlerinin daha anlamlı bir aşamaya geçsin ya da geçmesin Sezarizmin bir ilk aşaması olduğunu ileri sürer (Forgacs, 2010: 334).

Hegemonya krizi karşısında modern Sezarizmi olanaklı kılan nedenler arasında zorlama işlevini yerine getiren kurumların genişlemesi bulunur. Gramsci 1848'den sonra modern siyaset tekniğinin geçirdiği dönüşüme işaret eder: modern siyaset tekniği parlamentarizmin ve onunla ilişkili sendika ve parti sistemlerinin büyümesinden; ve geniş devlet bürokrasisiyle partilerin, sendikaların "özel" bürokrasisinin artışından bütünüyle dönüşüm geçirmiştir. Başka bir ifadeyle Gramsci egemen sınıfların siyasal ve ekonomik tahakkümünü korumak amacıyla devlet ve özel bireyler tarafından örgütlenen düzen güçlerinin örgütlenmesinde meydana gelen değişimlerin ardından modern siyaset tekniğinin dönüştüğüne işaret eder (Forgacs, 2010: 334). Bu noktada sınıfsal egemenliğin sürdürülmesinde yalnızca kamusal yapıların değil aynı zamanda "özel" nitelikli örgütlenme biçimlerinin de rol oynadığını vurgular (Yetiş, 1996: 227).

Yetiş'in de işaret ettiği gibi Gramsci'nin "sivil toplumcu" okumaları, kategoriler arasındaki diyalektiğin üstü örtüldüğü için, ikiliklerin yalnızca bir yanı (yani rıza, ideoloji, sivil toplum, kültür vb.) üzerinden çözümleme yapılmasından kaynaklanır. Oysa modern Sezarizme ilişkin açıklamanın da

gösterdiği gibi, egemen sınıfın kendini yeniden üretmesi ideolojik ve kültürel olduğu kadar ekonomiktir de. Rızaya olduğu kadar zorlamaya da dayanır; sivil toplumu olduğu kadar devleti de ilgilendirir. Modern Sezarizmin gelişme biçiminin de, emperyalist aşamadaki burjuvazinin zorlama ve rıza süreçlerinin artan kaynaşmasına dayalı bir siyasal yönetime gereksinme duymasından kaynaklandığı söylenebilir. Kısacası, burjuvazi hegemonya krizinin daha da derinleşmesini engellemek amacıyla siyasal rejimin geleneksel işleyiş biçimlerini de kendi gereksinimleri doğrultusunda yeniden yapılandırmaya çalışır. Devlet aygıtının faşist örgütlenmelerle olağanüstü bir tarzda kaynaştırılmasının amacı bellidir: işçi sınıfı kurumlarını ezmek ve böylece burjuva diktatörlüğünün hegemonyaya ya da zorlamaya dayanan yeni siyasal biçimlerini güçlendirmek. Dolayısıyla, modern dönemde Sezarizmin ortaya çıktığı biçim devlet aygıtının aşırı genişlemesinin sağladığı olanaklara dayanmak zorundadır. Başka bir ifadeyle devlet aygıtındaki genişleme Sezarizmin üzerinde yükseldiği zemini oluşturur (Yetiş, 1996: 227-228).

Gramsci'nin hegemonya krizini toplumsal sınıflarla temsilcileri, yani partileri arasındaki bir kopma olarak ele aldığı anımsanabilir. Bu bakımdan, karşıt-hegemonya stratejisi öncelikle egemen sınıfın hegemonya krizinin ideolojik olarak derinleşmesini sağlayacak biçimde oluşturulmalıdır. Sınıflarla temsilcileri arasındaki temsil ilişkilerinin bozulmasıyla açığa çıkan hegemonya krizinin derinleştirilmesi, aynı zamanda aydınların kitleler olarak konum değiştirmelerini de içerir (Yetiş, 1996: 231). Kriz dönemindeki devlet aygıtını güçten düşmüş bir orduya benzeterek, böyle durumlarda sahneye yasadışı özel güçlerin girdiğine işaret eder. Egemen sınıfın siyasal üstünlüğünü korumak amacıyla ortaya çıkan bu gruplar, ikili işlev görürler: Devlet yasal alanda kalındığına ilişkin bir izlenim verirken, bu örgütler yasadışı yöntemlere başvururlar ve böylelikle devlet aygıtının yeniden düzenlenmesine katkıda bulunurlar. Devlet aygıtının hukuksal düzlemdeki konumuyla yasadışı örgütlenmeler arasındaki ilişkinin doğasını egemen sınıfın korunma gereksinmesi biçimlendirir. Sivil faşist hareketin özgüllüğünü ya da özerklik derecesini egemen sınıfın içinde bulunduğu hegemonya krizi

çerçevesinde çıkan güç dengesi ve siyasal savaşımın yoğunluğu belirler (Yetiş, 1996: 234-235).

1.3. Nicos Poulantzas ve Olağanüstü Rejimler

1.3.1. Kapitalist Devlet Tipi, Fraksiyon Çatışmaları ve İktidar Bloku

Nicos Poulantzas'ın devlet kuramında *devlet tipleri*, *devlet biçimleri* ve *rejim biçimleri* arasında yaptığı ayrımın önemli bir yeri vardır. Poulantzas'a göre belirli üretim tarzlarına denk düşen bazı devlet "tipleri" (despotik, kölecî, feodal, kapitalist) vardır. Poulantzas, *Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar* kitabında, devlet kavramının çeşitli üretim tarzlarında kuruluşunun, bu tarzlar içinde aldığı farklı biçimlere bağlı olduğunu; bu farklı biçimlerin de devletin çeşitli üretim tarzlarındaki yerine bağlı olduğunu ileri sürer. Kapitalist devlette bu işlevin, kapitalist üretim biçimine özgü ekonomik ve siyasal düzeylerin özerkliğinden dolayı özgül olduğunu belirten Poulantzas devlet tipi sorununa bu özerkliği tahlil ederek yaklaşmıştır. Ona göre kapitalist devlet tipi, devletin sosyo-ekonomik ilişkilerden özerkliğinin yanı sıra ekonomik ve politik yapıların özgül özerkliğini de içerdiği zaman, bu tipin devlet biçimleri, bu özerkliğin derecesi ve özgül biçimlerine başvurarak kavranabilir: "Bunu yaparsak, bu devleti kuramını ve bu tipin biçimleri kuramını *ekonomik sınıf mücadelesiyle* ilişkilerinde kurabiliriz. Sorun devletin *politik sınıf mücadelesiyle*, özellikle sınıf hegemonyası ve iktidar bloğu ile ilişkisinin sorunuyla aynıdır" (Poulantzas, 1992: 154).

Poulantzas 'devlet biçimi' kavramını ise kapitalizmin farklı aşamalarına özgü devlet-sınıf ilişkilerini tanımlamak üzere kullanır. Bu anlamda devlet biçimleri kavramı, kapitalist devlet tipi içinde yapısal ve kalıcı dönüşümleri işaret eder. Marx, Engels ve Lenin de "devlet biçimleri" ve "yönetim biçimleri" deyimlerini özgül devlet tipleri içinde tanımlarlar. Onların bu deyimleri Marksist klasiklerde genel olarak anlamlarına uygun bir çerçevede "parlamentar cumhuriyet", "anayasal monarşi" gibi yönetim ya da devlet biçimlerini göstermede kullanılır (Poulantzas, 1992: 153). Öte yandan

Poulantzas devlet biçimlerini rejim biçimlerinden ayrı değerlendirir. Bu ayrım Marksist klasiklerde bulunmaz. “Bu çeşitli *devlet biçimleri* farklı *rejim biçimlerinde* ortaya çıkabilir: bu rejim biçimlerinin ortak noktası aynı devlet biçimine dahil olmalarıdır” (Poulantzas, 1992: 159). Sözgelimi liberal devlet hem anayasal monarşi biçiminde (örneğin İngiltere) hem de parlamenter cumhuriyette (örneğin Fransa) bulunabilir. Müdahaleci devlet ise Amerikan başkanlık rejiminde ortaya çıkabileceği gibi iki partili İngiliz parlamenter rejiminde ve kıtasal çok partili parlamenter rejimde de ortaya çıkabilir. Söz konusu rejim biçimleri farklılıkları ise “*belirli bir zaman dizisine ve dolayısıyla siyasal düzeyin özgül yapılarına bağlıdır.*” Poulantzas bir devlet biçiminde siyasal rejimler arasında kuramsal bir ayrıma gidilirken öncelikle siyasal düzeye özgü koordinatlara bağlı kalınması gerektiğinin vurgular (Poulantzas, 1992: 159).

Poulantzas’a göre kapitalist devlet tipinin feodal devlet tipinden üç önemli farkı vardır. Birincisi, kapitalist devlet tipi, belirli bir sınıf ya da sınıf fraksiyonunun dışlayıcı bir biçimde egemen olduğu feodal devlet tipinden farklı olarak, birden fazla egemen sınıf ya da sınıf fraksiyonuna dayanır (Poulantzas, 1975: 230). Başka bir deyişle, feodal devlet tipi tek bir egemen sınıfı (toprak sahipleri) temsil ederken, kapitalist devlet tipi, birden fazla egemen sınıfı/sınıf fraksiyonunu (burjuvazinin farklı kesimleri ve toprak sahipleri gibi) temsil eder. İkincisi, kapitalist toplumlarda ekonomi ile politika kurumsal olarak birbirinden ayrılır ve bu durum, kapitalist devletin egemen sınıftan/sınıf kesimlerinden görece özerkliğinin yapısal kaynağını oluşturur. Üçüncüsü, kapitalist devlet tipi, birden fazla egemen sınıf kesimini temsil ettiği için, bu kesimlerin çelişkili talepleri arasında arabulucu rolü üstlenir. Bu durum kapitalist devlet yapısına, birinin diğerleri üzerinde hegemonya kurduğu egemen sınıf ya da sınıf kesimlerinden oluşan bir “*iktidar bloğu*” biçiminde yansır. Bu iktidar bloğu, kapitalist devletin “çelişkili birliğini” oluşturur (Poulantzas, 1975: 239). Kapitalist devlet egemen sınıfların çelişkili birliğini, egemen sermaye kesiminin hegemonyası altında, ancak bütün sermaye kesimlerini gözeterek biçimde gerçekleştirir. Bu süreçte hegemonik sermaye kesiminin çıkarlarını temsil eden devlet kuruluşları, diğer devlet

kuruluşları üzerinde egemenlik kurar. Bunu mümkün kılan şey, kapitalist devletin parçalanmış yapısıdır. Kurumlar arasındaki parçalanma, hem sermaye kesimleri arasında hem de sermaye ile emek arasında istikrarsız dengelerin oluşumunu ve dönüşümünü kolaylaştırır. Yürütme, yasama ve yargı arasındaki formel güç ayrılığı, devletin kapitalist sınıf içindeki farklı fraksiyonlar arasında etkili bir arabulucu olarak rol oynamasını sağlar (Harvey, 2001: 276).

Poulantzas'a göre kapitalist toplumlarda egemen sınıfın politik olarak örgütlenmesi, devlet aygıtı içinde farklı sermaye fraksiyonlarının güçleri oranında temsil edildiği bir iktidar bloğu şeklinde, siyasal alanda ise kendilerini partiler biçiminde örgütleyen toplumsal güçler arasındaki mücadele yoluyla gerçekleşir. Siyasal alan, kendilerini partiler biçiminde örgütleyebilmiş olan toplumsal güçler arasındaki mücadeleyi içerir. Ancak siyasi partiler her zaman hegemonik fraksiyonun çıkarlarını örgütleyemeyebilir, bu nedenle de sermayenin devlet içinde bir iktidar bloğu biçiminde örgütlenmesi, siyasi partiler yoluyla örgütlenmesine göre daha kalıcıdır. Sermayenin bu iki farklı politik örgütlenme biçimi arasındaki ayrım oldukça önemlidir, çünkü kapitalist devletin belirli bir dönemde aldığı özgül biçim, bu ikisi arasındaki ilişkiye bağlıdır. Örneğin, farklı sermaye fraksiyonları arasında yeni çelişkiler ortaya çıktığında, egemen fraksiyon siyasal alanda hegemonyasını örgütleyemeyebilir, bu durumda söz konusu hegemonyanın örgütlenmesi siyasi partilerden çok devlet bürokrasisine kalabilir. Böyle dönemlerde çoğunlukla yasama organı karşısında yürütme organının, siyasi partiler karşısında da baskı gruplarının güçlendiği görülür (Poulantzas, 1975: 315).

Poulantzas, kapitalist devlet tipine özgü devlet biçimlerini olağan ve olağanüstü olmak üzere ikiye ayırır. Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm* (1978) adlı kitabında iki türlü olağan devlet biçiminden bahseder: liberal demokrasi ve otoriter devletçilik. Bu iki devlet biçimi arasındaki ayrım, farklı sermaye fraksiyonlarının çelişkili birliğinin nasıl sağlandığı ile ilgilidir. Liberal demokratik formda söz konusu birlik esas olarak siyasal alanda partiler yoluyla sağlanırken, otoriter devlet biçiminde devlet aygıtı içinde iktidar bloğu

yoluyla sağlanır. Poulantzas'a göre, siyasal alanın daralması, devlet aygıtının güçlenmesi ve devlet aygıtı içinde yürütmenin özerkleşerek ön plana çıkması gibi eğilimlerle tanımlanan otoriter devlet biçimi Avrupa'da 1970'li yılların sonunda kalıcı bir nitelik kazanarak liberal demokrasinin yerini alan yeni olağan devlet biçimi olmuştur. 1970'li yıllardan itibaren parlamento, yasa önerme inisiyatifini neredeyse kaybetmiş ve söz konusu inisiyatif yürütmenin eline geçmiştir. Bu süreçte yasaların anlamı da değişmiş, evrensel normları yansıtan bir mantığa dayanmak yerine yürütmenin gündelik işleyişinde aldığı somut kararların tutulduğu bir hesap defterine indirgenmiştir (Poulantzas, 1978: 219).

Otoriter devlet biçiminde siyasi partiler arasında izledikleri politikalar açısından pek az fark kalmış, partiler yürütmenin önerdiği politikaları uygular hale gelmiştir.(Poulantzas, 1978: 230). Poulantzas'a göre bu sürece bir "egemen devlet partisi"nin zorunlu ortaya çıkışı eşlik eder. Egemen kitle partisi devlet idaresini birleştirmek ve türdeşleştirmek görevini üstlenir, idarenin farklı kolları arasındaki uyumu sağlar ve bürokratik aygıtı denetimi altına alır. Bu parti kitlelerin çıkarlarını devlet düzeyinde temsil etmek yerine devletin çıkarlarını kitleler nezdinde temsil eder (Poulantzas, 1978: 232).

Ayrıca otoriter devlet biçiminde, yürütme aygıtının içinde büyük ekonomik çıkarların doğrudan ifade edildiği odaklar yaratılır. Genel anlamda sermaye birikimiyle, özel olarak da ekonomik uluslararasılaşma ile ilgilenen kuruluşlar yürütme organı içinde ön plana çıkar. Poulantzas, *Devlet, İktidar, Sosyalizm* adlı kitabında bu kuruluşlardan oluşan yapıyı uzmanlaşmış ekonomik aygıt olarak adlandırır ve bu bağlamda devlet aygıtı içinde farklılaşmış yapıların (özellikle ekonomik komisyonlar ya da kurullar) oluşumundan söz eder (Poulantzas, 1978: 171). Uzmanlaşmış ekonomik aygıtın dört temel özelliği vardır. Birincisi, uzmanlaşmış ekonomik aygıt, sermayenin birikim-yeniden üretim süreci ile doğrudan bağlantı içinde çalışır ve dolayısıyla bu sürece özgü çelişkilerden en fazla etkilenir. İkincisi, daha önce değişik devlet kuruluşları arasında bölünen ekonomik işlevleri giderek kendinde toplar. Üçüncüsü, hükümet politikalarının konjonktürel risklerine en az maruz kalan yapı olduğu için, çoğunlukla genel devlet politikası ile kısmen

çelişen kendine özgü bir mantık izler. Son olarak, uzmanlaşmış ekonomik aygıt, hem iktidar bloğunun iç çelişkileriyle, hem de iktidar bloğu ile ezilen sınıflar arasındaki çelişkilerle en fazla içiçe geçen yapı olduğu halde, devletin sürekliliğini en açık biçimde temsil eden aygıttır (Poulantzas, 1978: 171).

Poulantzas, otoriter devletçiliğin faşizm gibi olağanüstü bir devlet biçimi olmadığını da özellikle vurgular. Poulantzas'a göre otoriter devletçilik, "günümüz kapitalizminin geldiği aşamada burjuva cumhuriyetinin yeni 'demokratik' biçimini temsil eder (Poulantzas, 1978: 209). Poulantzas'a göre olağanüstü devlet biçimlerini, olağan devlet biçimlerinden ayırdeden şey ise, egemen sınıf fraksiyonlarının çelişkili birliğinin devlet aygıtının toplumsal sınıflardan ve sınıf fraksiyonlarından görece daha fazla özerkleşmesi yoluyla sağlanmasıdır. Bir sonraki bölümde olağanüstü devlet biçimleri ve faşist devlet kavramı daha ayrıntılı olarak ele alınacaktır.

1.3.2. Olağanüstü Devlet Biçimleri ve Faşist Devlet

Yukarıda da açıklandığı gibi Poulantzas' a göre kapitalist devlet biçimlerinin ayırdedici faktörleri, kapitalist üretim tarzının belli bir evresinde ideoloji, iktisat ve politikanın ilişkileri ve belirli bir evrede sınıf mücadelesinin genel özellikleridir (Poulantzas, 1980: 324). Poulantzas, farklı devlet biçimlerini ayırdeden ölçütleri şöyle sıralar: Devletin iktisat ve genel olarak toplumsal ilişkiler üzerindeki müdahale biçimleri ve egemen sınıflara göre devletin görece özerkliğinin biçimleri; devlet aygıtı ve devletin ideolojik aygıtlarının işlevleri, biçimleri ve aralarındaki ilişkiler; yasama-yürütme ilişkileri; ve devletin ideolojik aygıtlarının içindeki genel ilişkiler (Poulantzas, 1980: 324). Rejim biçimlerine ilişkin ölçütler ise şunlardır: Bir devlet biçimi genel karakterlerini sunmalarının derecesi, ve bu karakterlerin aldığı özel biçimler, çeşitli devlet aygıtı kollarının kendi aralarındaki, devletin ideolojik aygıtlarının kendi aralarındaki ve bunlardan birinin egemenliği altında bu her ikisinin kendi aralarındaki somut ilişkiler, özellikle, siyasal partilerin ve sınıfsal partizan temsilci rolleri (Poulantzas, 1980: 324).

Bu çerçevede Poulantzas, kapitalist bir devletin olağanüstü devlet biçiminin her daim kapitalist devlet tipi ile ilgili olduğunu belirtir. Bu hem devlet iktidarı hem de onun kurumsal biçimleri için geçerlidir. Bu durum olağanüstü kapitalist devlet olarak faşist devlet için de geçerlidir. Kapitalist devlet tipine ait bir devlet biçimi olarak faşist devlet, siyasal bir bunalıma tekabül etmesi nedeniyle olağanüstü devlet biçimi olması bakımından özgül bir rejim biçimi oluşturur. Kapitalist bir formasyonun ortak nitelikteki siyasal bir bunalımına tekabül ettiği ölçüde askeri diktatörlük ve Bonapartizm gibi kapitalist devletin diğer rejim biçimleriyle ortak yönelimler sergileyen faşist devlet aynı zamanda özgül bir sınıf ilişkisi ve siyasal bunalıma tekabül ettiği ölçüde bu rejim biçimlerinden ayırır (Poulantzas, 1980: 361-362).

Olağanüstü devlet biçimi genel olarak üretici güçlerin sosyalizasyonu karşısında sistemi uyarlamak amacıyla ekonomiye müdahalede bulunur. Bir devlet biçimi olarak faşist devletin ayırt edici niteliği müdahalenin derecesinden ziyade bu müdahalenin yapılış biçiminde yatar. Egemen sınıf ve fraksiyonlar karşısında olağanüstü devlet biçiminin görece özerkliği önemlidir. Bunalım koşullarında iktidar bloku ilişkilerini ve hegemonyayı yeniden düzenlemek için olağanüstü devlet gereklidir (Poulantzas, 1980: 364-365). Devletin hegemonyanın yeniden düzenlenmesindeki belirleyici rolü şunları kapsar: İktidarın farklı aygıtlar arasında dağıtımının kesin bir şekilde kısıtlanması ve devlet sisteminin tamamının, kendi hegemonyasını kurmaya çalışan sınıf veya fraksiyonun elde tuttuğu bir aygıt tarafından sıkı bir şekilde denetlenmesi (Poulantzas, 1980: 328).

Poulantzas'a göre olağanüstü devlet biçimi devlet aygıtının yeniden düzenlenmesine tekabül ederek, gerek devletin ideolojik aygıtlarında gerekse bunların devlet aygıtıyla olan ilişkilerinde radikal değişikliklere yol açar. Bu açıdan faşist devlet özellikle karakteristik bir örneği oluşturur. Olağanüstü kapitalist devlet ve özellikle de faşist devlet, kapitalist devletin bunalım biçimlerini ifade eder. Olağanüstü devlet biçimindeki niteliksel kısıtlama sınıflar arasındaki iktidar ilişkilerine ve bir bunalım durumunda hegemonyanın yeniden tesisine bağlıdır. Öte yandan olağanüstü devlet biçiminde ideolojik aygıtların görece özerkliğinin kısıtlanması aynı zamanda siyasal bunalımla

gelen ideolojik bunalıma ve bu anlamda da ideolojinin, halk sınıflarına karşı uygulanan baskının daha da artmasına bağlıdır. Fiziki baskının rolünün giderek artması, bunu meşrulaştıran ideolojinin özgül müdahalesi ile birlikte yürür. Olağanüstü devlet biçimine başvurulması, mevcut hukuki düzeneğin bu baskıyı yasakladığında değil aksine ideolojinin baskıya eşlik eden müdahalesinin diğer devlet biçimlerinin kurumsal çerçevesi içinde gerçekleştiremediğinde zorunlu olmaktadır (Poulantzas, 1980: 367). Poulantzas'ın temel vurgusu sözkonusu ideolojik müdahalenin egemen ideolojideki bunalım durumunda zorunlu hale geldiğidir. Bu nedenle olağanüstü devlet egemen ideolojinin örgütlenmesinde de özel bir rol oynamak zorundadır (Poulantzas, 1980: 368).

Olağanüstü devlet biçimini siyasal-ideolojik bunalım çerçevesinde ele alan Poulantzas, burada egemen sınıf ya da fraksiyonun siyasal temsilcileri ile olduğu kadar ideolojik temsilcileriyle de doğrudan bağın koptuğuna işaret eder. Bu süreçte devlet aygıtlarının yaydığı özgül iç ideoloji ile toplumda egemen olan ideoloji çakışır. Devlet aygıtlarının tümü egemen ideolojiyle çakışan bu iç ideolojiye tabi hale gelirler. Örneğin toplumun ve tüm aygıtlarının militaristleşmesi, bürokratikleşmesi, din adamlarının siyasetteki etkilerinin artması gibi olağanüstü devletin üstlendiği bu özgül işleyiş, ideolojik hegemonyanın yeniden kuruluşunun bir gereğidir. Ancak bu durum hem devlet aygıtına göre devletin ideolojik aygıtlarının görece özerkliğinin hem de ideolojik aygıtların kendi aralarındaki özerkliklerinin farklı ölçülerde kısıtlanmasına yol açar (Poulantzas, 1980: 369).

Kısacası olağanüstü devlet biçimi, bir yanda devletin ideolojik aygıtları ile bir yanda da devletin baskı aygıtı arasındaki özgül ilişkiler üzerinden belirlenmektedir. Burada önemli olan baskı aygıtıyla ideolojik aygıtlar arasındaki yeni ilişkilerdir. Öyle ki bunlardan birinin ya da diğerinin baskın oluşu olağanüstü devletin rejim biçimlerini belirler. Bu baskınlık durumu güç ilişkileri ve devlet sistemi içinde sınıf iktidarının dağılımının bir sonucu olarak bizzat devletin baskı aygıtı ve bunun kollarından biri tarafından sağlanabileceği gibi; ideolojik devlet aygıtı tarafından da sağlanabilir. Söz konusu baskınlık durumu askerî diktatörlüklerde ordu, Bonapartizmde sivil

idare, yerleşik faşizmde ise siyasi polis tarafından sağlanır (Poulantzas, 1980: 370).

Bu noktada Poulantzas, olağanüstü devlet biçiminin iki ayırt edici niteliğine işaret eder: birincisi iktidar bloku içindeki güç ilişkilerinin altüst oluşuna ve bunalım koşullarında ideolojik aygıtları elinde tutan güçlerin özel işlevine; ikincisi ideolojik hegemonyanın yeniden örgütlenmesinde devletin yeni rolüne tanık olunur. Devlet aygıtı ve ideolojik aygıtlar temel görünümlerine göre birbirinden ayırt edilirler. İlki baskıcı iken ikincisi ideolojik görünümdedir. Olağanüstü devlet durumunda devlet aygıtının yeniden örgütlenmesiyle bir aygıtın veya kolun temel görünümünün değişmesi noktasına kadar varılabilir. Bu halde aygıtların içinde yer değiştirmeler açığa çıkacaktır (Poulantzas, 1980: 371-372).

Öte yandan olağanüstü devlet, hukuk sisteminde de niteliksel bir değişimle belirlenir. Bu devlet biçiminde hukukun siyasal işleyişiyle kapitalist devletin diğer tüm biçimleri arasındaki farklılıklardan biri, olağanüstü devleti niteleyen şeyin yalnızca kuralların çiğnenmesi değil aynı zamanda kendi işleyiş “kurallarını” koymasında yatar. Hukuk kuralları işlemez olur ve yönetimde keyfilik söz konusudur. Özellikle iktidar bloğu içindeki sınıf ve fraksiyonlar açısından ileriye öngörme olanağının belirleyici şekilde sınırlandırılması, olağanüstü devletin hegemonyayı yeniden düzenleme amacıyla kazanması gereken göreceli özerkliğin önemli bir *stratejik* unsurunu oluşturmaktadır. İkincisi, olağanüstü devlet durumunda hukuk artık sınır koymaz ve sınırsız bir iktidar uygulamasından söz edilebilir. “Özel” ve “kamu” arasına ilkesel sınırlamalar koymayan hukuk biçimi içinde her şey devletin müdahale alanına girer (Poulantzas, 1980: 375).

Olağanüstü devlet biçiminin bir başka özelliği de, siyasal partilerle ilişkili sınıf örgütlenmesi ve temsil biçimindeki değişikliklerdir. Bu devlet biçiminde siyasal-ideolojik sınıf örgütlenmesi, siyasal partilere özgül bir işlev tanımaz. Bu nedenle olağanüstü devlet biçiminin egemen sınıflar ve tahakküm altındaki sınıfların bir partizan temsil bunalımına denk düşmesi tesadüf değildir. Siyasal partilerin bu işlevi ya diğer ideolojik devlet aygıtlarına ve dahası devletin baskı aygıtlarına kaydırılır ya da faşizmde olduğu gibi bu

işlev özel bir parti tarafından yerine getirilir. Bu durum kapitalist sistemde sınıf temsilinin tipik temelini oluşturan seçim ilkesinin askıya alınmasını ve olağanüstü devlete başvurma eğilimini gösterir. Seçim ilkesinin askıya alınması esasen ideolojik bunalımın ve ideoloji aktarmakla görevli klasik siyasal partilerin başarısızlıklarının bir sonucudur: “Hegemonya bunalımı, iktidar blokunun derin sarsıntılara uğraması ve partizan temsil bunalımı ortamında devlet sistemi içinde güç dengesinin yeniden düzenlenmesi görevi ‘geleneksel partiler’ yerine başka aygıtlara düşmektedir” (Poulantzas, 1980: 377-378).

Tezin bundan sonraki bölümlerinde, buraya kadar açıklanan kavramlar (hegemonya, tarihsel blok, hegemonya krizi, iktidar bloğu, fraksiyon çatışmaları ve olağanüstü devlet biçimleri) çerçevesinde Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin rejimi analiz edilecektir.

İKİNCİ BÖLÜM

MİLLİYETÇİ CEPHEYE GİDEN YOL

2.1. Türkiye’de Solun Yükselişi Sağın Biçimlenişi

Türkiye’de 1946 yılında yapılan ilk çok partili seçimden sonra 1950 yılında yapılan ikinci seçimde iktidara %52.67 oranında oy alarak Demokrat Parti (DP) iktidara gelmiştir. İktidara geldikten sonra uyguladığı iktisadi liberalizm ile tek parti döneminden kalan bürokratik engelleri ve devletçilik politikasını aşmaya çalışan DP, ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına uygun (Eroğul, 1990:124) politikalar üretmekteydi.

1954 ve 1957 seçimlerinde tekrar iktidara gelen DP iktisadi liberalizm politikasına devam etmiştir. Bu politikanın bir sonucu olarak çıkmaza giren DP iktidarı, kredi darboğazından çıkmak için 1958 yılında kur ayarlaması yapmış ve IMF ile kredi pazarlığına oturmuştur (Eroğul, 1990:130) 1958 devalüasyonunun ve dış ödemeler dengesindeki bunalımın yıkıcı etkisindeki ticaret ve sanayii sermayesi hükümetten soğumuş, kentsel desteği gerileyen iktidarın baskısı artmıştı (Keyder, 1990:60). Bu baskının giderek artması ve öğrenci hareketlerinin başlaması ile birlikte ordu içindeki cunta örgütlenmeleri de harekete geçmiş ve darbeyi gerçekleştirmiştir.

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, DP iktidarına karşı geniş bir ittifakla yapılmıştır. İktidara muhalefet eden kentsel sınıfların, aydın tabakasının ve öğrenci gençliğin de destek verip çağırdığı ordu (Keyder, 1990:61), 27 Mayıs 1960’da iktidara el koyduğunda kendisine muhalefet eden bir politik özne olmamıştır.

Darbe siyasi iktidarı değiştirmiş ve siyasal hayatı yeniden düzenlemiştir. Bunu da oylamaya sunduğu yeni anayasa ile yapmıştır. Anayasa ile Türkiye’de siyasal rejimin sınırları da yeniden çizilmiştir. 1961 Anayasası, Temsilciler Meclisi tarafından yazılmış ve darbeyi gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi ile müzakere edilerek hazırlanmıştır. (Tanör, 1994:16) 1961 Anayasasının bazı özellikleri 1960’lı ve 1970’li yılları da belirlemiştir. Tanör’e göre bunların başında Anayasanın üstünlüğü gelmektedir. Yasama

ve diğer organlar için ayrıca bağlayıcı olma ilkesi de getirilmiştir (19). İkinci özellik ise devlet iktidarını bölüştürülmesidir. Bu sayede devlet iktidarı kullanılırken farklı organlara bölünmüş, fren ve denge sistemi kurulmuştur (22). Üçüncüsü ise Anayasanın kuvvetli bir temel hak ve özgürlükler rejimi getirmiş olmasıdır. Bu ise devlet-toplum ilişkilerinde bireyden yana bir duyarlılık anlamına gelmektedir (25).

Siyasal hayat da bu çerçevede çizilmiştir. Soysal'a göre Anayasa'nın amacı, genel oydan çıkan gücü dengelemeye çalışmaktır. Bu yüzden de daha çoğulcu bir toplum anlayışı getirmeğe, meclis çoğunluğuna dayalı iktidarın gücünü sınırlamaya çalışmaktadır (Soysal, 1984:13).

1961 Anayasasının getirdiği çerçeve içinde siyasal hayat yeniden düzenlenmeye başlamıştır. Özgürlükler rejiminin bir sonucu olarak düşünce, basın, yayın, sendika, dernek, toplantı gibi faaliyetlerde yaşanan büyük bir canlanma söz konusudur (Tanör, 2000:405).

Bütün bu değişimlerin temelinde ise iktidar blokunda hegemonik fraksiyonun sanayi burjuvazisi olmasıdır. DP iktidarının ticaret sermayesine ve büyük toprak sahipliğine dayanan sınıfsal bileşimi, darbe sonrası yeniden düzenlenmiş ve büyük sanayi burjuvazisi egemen olmuştur.

2.1.1. 1960'tan Sonra Değişen Siyasal Egemenlik İlişkileri

1960 öncesi Türkiye'de devlet, iktidar ve toplumsal sınıfların ilişkisi tek parti döneminden kalan mirasın yükünü taşımaktaydı. Bunun önemli görünüşlerinden birisi ise 1960'lı yıllara kadar siyasetin yönetici kesimler arası bir çatışma olarak görülmesiydi. Keyder'e göre burjuvazi kendi kimliği ile mücadele alanına hiç girmemişti, bürokrasinin amacı ise devleti kurtarmak olduğundan her şeyin amacı devlete dönüktü (Keyder, 1993: 269). Cangızbay'a göre:

Osmanlı bürokratinin üstlendiği devleti kurtarma misyonu siyasi bir misyondur; ancak böyle bir misyonu üstlenmeye kendisini götüren ve bu işi münhasıran kendi tekeline almasına olanak veren konumu da kendisi herkesi siyasetin dışında tutmayı üslenirken, ön

şart olarak kendisinin de siyaset dışı kalmasını gerektiren bir konumdur. (Cangızbay, 2000:34)

Özellikle Türkiye’de devletin niteliği, burjuvazinin iktidar blokundaki yeri ile yine bu iktidar blokunda bürokrasinin hakim konumu, dönemi inceleyen literatürün sorunsallarıdır.² Esasen tüm modernleşmeci literatür, devletin sınıf niteliğini göz ardı eder.³ Türkiye’de ise bu sınıflar üstü devlet kavrayışı, düşünsel ve siyasal olarak çok yaygındır. Gülalp, Türkiye’de devletin sınıflar üstü kavrayışını eleştirirken bunun tam tersini öne sürer (Gülalp, 1993:29). Devlet sermaye birikimi yasalarına uygun hareket etmektedir. Bu hareket tarzı ise “içteki sınıf yapısı ile, buna uyumlu olarak, dünya sisteminin gerektirdiği uluslararası işbölümüne katılım biçimi” tarafından belirlenmektedir (12). Bu nedenle de devlet ve sermaye birikim süreci arasındaki etkileşim de karşılıklı olmaktadır. Devletin sınıflar üstü olduğuna inanan yorum tarzı özellikle Cumhuriyet dönemi Türkiye’sindeki ilk dönem devletin sınıfsal doğası tartışmalarında öne çıkar. Gülalp’e göre hem sınıf yapısını hem de devletin o sınıf yapısı içindeki konumunu ele alırken “genelde ‘devlet’i, özelde de ‘bürokratlar’ı toplumdaki gerçek sınıfsal güçlerden ayrı, hatta onlarla zıt bir varlık olarak ele aldığı ve milliyetçi-kalkınmacı özelemleri bu kategoriye yüklediği için” (Gülalp, 1993:28) sorunlu bir bakış açısı sunar.

Bu bakış açısından bürokrasi, çok büyük bir önem kazanır. Hakim sınıfın bürokrasi sanılması aynı zamanda bu yapının sınırsız bir güç sahibi olduğu yanılsamasını yaratır. Savran’a göre bunun nedeni de Osmanlıdan Cumhuriyete geçerken gerçekleşen kitlesiz burjuva devrimidir (Savran, 2010:70). Kitlesiz burjuva devrimi, burjuvazinin öncülüğünde çalışan sınıfların katılımı ile gerçekleşen birinci evre devrimlerden farklı olarak (58) 19. yüzyıldan sonra özellikle de devrimci niteliğini kaybeden burjuvazinin kitleleri

² Bu literatürün Cumhuriyet döneminin modernleşmeci ve bağımlılık okulu yazarlarının eleştirisi için bkz. (Kansu, 1997:3-35). Devlet-toplum ilişkisi için için (Dinler, 2003).

³ Modernleşme tanımı için (Cangızbay, 2007:27). Devletin sınıflar üstü kavrayışının eleştirisi için (Dinler, 2003).

devrimden dışladığı ve eski dönemin hakim sınıflarıyla işbirliğine gittiği bir dönemde tepeden yaptığı (60) ikinci evre devrimleri anlatır. Türkiye’de de 1923 sonrası dönemi anlatmak için bu kavramsallaştırma uygun düşmektedir. Dolayısıyla bu da Cumhuriyet döneminin hem iktidar blokundaki hâkim sınıflar ve grupların eklemlenmesini belirlemiş hem de devlet kuruluşuna etki ederek politik hayatın sınırlarını ortaya koymuştur. Bürokrasinin bu kadar öne çıkmasının nedeni de tepeden geçmekte olan burjuva devriminin sonucudur. Bürokrasi “devlet aygıtının toplumun yeniden düzenlenmesinde aktif ve müdahaleci bir rol oynamasını gerekli kıldığı için” (Savran, 2010:69) çok önemli bir güç edinmiştir. Boratav da “Kamu yönetimi” ile “yöneten sınıf” kavramları karıştırılmasına dikkat çekmektedir (Boratav, 1990:66). Bürokrasi iktidar bloku içinde büyük bir güç elde etse bile sınırlamalar ve baskılar arasında hareket etmek zorundadır. Devlet de bürokrasi de altta yatan hem ülke içinde hem de diğer ülkelerde kapitalizmin gelişiminin yarattığı sorunlara cevap bulmaya çabalamaktadır (Savran, 2010:70).

Bürokrasinin iktidar blokundaki gücünün sınırları, kapitalizmin gelişimi ile birlikte daralmaya başlamıştır. Daha önce büyük toprak sahipleri ve ticaret burjuvazisi ile iktidar blokuna hakim olan bürokrat kesim, önce iktisadi liberalizmi denemiş, daha sonra ise iktisadi devletçilik politikasını izlemeye başlamışlardır. Devletçilik politikalarının genel amacının bir burjuva sınıfı yaratmak olduğu ileri sürülmekle beraber devletçiliğin sermaye birikiminin amaçları açısından önemli olduğu söylenebilir. Amaç bir sınıf yaratmak değil, varolan sınıfsal ilişkiler içinde bir sınıfın sermaye birikiminden daha fazla pay almasını sağlamaktır. Keyder, 1930’ların yüksek bürokratlarının yönetimine yer almadığı bir sanayi kuruluşu olmadığını belirtir (Keyder, 1993:149). Sermaye birikim biçimi, burjuva sınıfının oluşumunu belirlediğinden birikimin gerekleri sınıfın da niteliğini belirler. Boratav’a göre “işlevlerine göre sınıflanmış sermayenin anatomisi, burjuvazinin de alt gruplarını, katmanlarını ifade eder” (Boratav, 1989:132).

1950’lerden sonra iktisadi devletçilik politikası yerini yine iktisadi liberalizm politikasına bırakmıştır. DP iktidarı, iktisadi liberalizm politikasını uygularken aynı zamanda iktidar bloku içindeki değişimin de bir görünümünü

vermektedir. Daha önceden bürokrasinin önderliğinde ticaret sermayesi ve büyük toprak sahiplerinin işbirliğiyle oluşan iktidar blokunda sanayi burjuvazisinin yeri artmaktadır. Ercan'a göre ticari sermayeden sanayi sermayesine geçiş, 1950'li yıllarda başlamakta ve 1960'lı yıllarda sürmektedir (Ercan, 2006:156).

1960 darbesi de bu dönemde olur. DP iktidarı köylülere dayanarak seçmenlerini genişletme isteği ile tarım sektörünü desteklemiş ve sanayii geri plana itmiştir (Shick ve Tonak, 1990:365). Kriz ve askeri darbeler arasındaki ilişki de bu arada kurulur. Gülalp, askeri müdahalelerin bir gelişme stratejisinden ötekine geçilirken oluşan kriz ve geçiş dönemlerine rastladığını belirtmektedir. Bu geçiş dönemlerinde ise hem sınıf çatışmaları ve ittifakları da yeniden kurulur hem de bu yeniden düzenlenmiş sermaye birikim biçiminin egemen siyasi rejime ilişkin uzantıları oluşur. Tek bir müdahale kalıbı, farklı siyasi rejim ve düzenleme biçimlerini doğurmaktadır (Gülalp, 1993:29). Yeni siyasi rejim ise tam da bu bunalımın iktisadi ve siyasi niteliği ile belirlenir. (Gülalp,1991:75) 50'li yılların ikinci yarısında sanayi burjuvazisinin yükselmesi ifadesini yeni rejimin iktisat siyasetinde bulur.

Savran'a göre 1960 sonrası Türkiye'sinde sermaye birikiminin belirleyici alanının sanayi olması ve sanayi burjuvazisinin iktidar bloku içinde yönetici güç olarak çıkması ile işçi sınıfının ilk kez kitlesel biçimde siyasete girmesi, dönemi tanımlayan en önemli gelişmelerdir (Savran, 2010:169).

Sermaye birikiminin belirleyici alanı sanayi olunca 1960'lardan itibaren iç pazara dönük sermaye birikimi ya da ithal ikameci sanayileşme ye göre kapitalizm gelişmeye başlamıştır. İthal ikameci sermaye birikimi hem yeni sınıf koalisyonunun uzlaşmasını ortaya koymuş hem de dönemin sosyo-ekonomik politikalarına yön vermiştir. Boratav, dönemin özelliklerini sayarken, iktisat politikalarında uygulanan planlamayı, tüketim kalıplarının değişimi ile birlikte iç üretimin tüketim malları kaleminin gelişimini, kamu kesiminin ara mallar üzerinde durması ile birlikte ortaya çıkan döviz ihtiyacının tam tersi bir sonuç vererek dışa bağımlılığı artırdığını belirtir (Boratav, 1990:95-97).

İthal ikameci birikimin getirdiği önemli özelliklerden birisi yüksek büyüme oranının varlığıdır. Bu oranın yüksekliğinin nedeni olarak Boratav, "ekonomiye önemli boyutlarda dış kaynak enjekte edilmesi"ni (Boratav, 1990:98) ileri sürer. Boratav'a göre kısa ve uzun vadeli kredilerin girişi ve işçi dövizleri bu dış kaynak girişini açıklamaktadır (98-99). Bunun bir sonucu dış kaynakların dışa bağımlılığı arttırması olmuştur.

Sönmez ise ithal ikameci sanayileşme stratejisinin öncelikle dayanıksız tüketim mallarında yoğunlaştığını, yurt içindeki kurulmuş sanayilere önemli ölçüde avantaj sağladığını, dış borç ve sermaye ihracı biçiminde emperyalizmin ekonomik politikasına da uyum sağladığını, tüm sektörlerle genel bir koruma sağlayarak seçici davranmadığını, bunun da küçük ve büyük işletmelerin birlikte var olmalarına neden olduğunu belirtir (Sönmez, 1982:74-77). Sönmez'e göre bu sanayi yapısı, iç pazarın korunmuş ve alıcısı hazır bir pazarda tekeli fiyatlarla üretim yapmanın kolaylığından yararlanarak ihracat yapmayan bir yapıdır. Ayrıca döviz kurunun sabit olması ve lisans sözleşmelerinin buna izin vermemesi de ihracatı çekici kılmamaktadır (78-79). Dolayısıyla Keyder'in dikkat çektiği boyutlar açıklayıcı olmaktadır: Keyder, dönemin birikim modelinin unsurlarını "belli iktisadi tahsis mekanizmalarının politizasyonu ve gelirin yeniden dağılımı yoluyla iç pazarın kurulması" (Keyder, 1993:206) olarak belirtirken bu iç pazarın işçi ücretleri ile kurulmasına gönderme yapmaktadır.

Gerçekten de işçi ücretlerinin görece yüksekliği de dönemi niteleyen önemli gelişme olmuştur. 1960'lı yıllardan itibaren işçi ücretleri giderek yükselen bir tempoda artmaya başlamıştır.⁴ Artışın kökeninde işçi sınıfının mücadelesi olduğunu öne süren Savran'a göre bu gelişme, hem 60'lı yılları hem de 70'li yılları belirlemiştir. (Savran, 2010:174).

Demokrat Parti'nin tarım sektörüne önem vermesi, yeni rejimin kent-kır karşıtlığını önünde bulmasına neden olmuştur. Bu kırsal kesimin eski rejimi desteklediği anlamına geldiği için, yeni siyasal rejim de bir kentsel koalisyon etrafında kurulmuştur. Gerçekten de kırsal nüfusun yoğun olduğu

⁴ İşçi ücretlerinin yüksekliği popülizm üzerinden yapılan bir tartışmayı doğurmuştur. Tartışma için bkz: (Boratav, 1983); (Gülalp, 1984). Eleştiriler için bkz. (Eryılmaz,1993) ve (Tuna, 2006)

1960'ların balındaki Türkiye'de işçiler, memurlar, öğrenciler gibi kentsel sınıf ve kesimler azınlıkta olduğundan iktidar blokundaki hâkim sınıf olan sanayi burjuvazisi, bu kentsel sınıf ve kesimlerle ittifak ya da koalisyon kurarak yeni bir siyasal rejim inşa etmiştir (Savran, 2010: 164-165).

Kentsel koalisyonun kırsal çoğunluğa karşı üstünlüğünü vurgulayan ve çift meclis, Danıştay, Anayasa Mahkemesi gibi kurumlara, planlamaya dayanan bu rejim, bütün olarak yeni siyasi egemenlik ilişkilerine dayanmaktadır (176). Siyasi rejim, sanayi burjuvazisinin kurduğu kentsel koalisyonu kuvvetlendirmekteydi. Ancak 1960'lı yılları belirleyen kentsel koalisyon, daha sonra çözülmüştür. Anayasanın ve dolayısıyla siyasal rejimin işçi haklarına, sosyal haklara, temel hak ve özgürlüklere verdiği önem, başlangıçta hep kendi arasında çatışmış ve siyasal yaşamı belirlemiş hâkim sınıflar için tehdit oluşturmuyordu. 1960'lı yılları özgüleştiren olgu olan işçi sınıfının doğrudan siyasal ve sosyal yaşama girmesi siyasal rejim için tehdit algısını doğurmaya başlamıştır. Daha önce siyasal mücadelenin ana ekeni iktidar bloku içi çatışmalar iken 1960 sonrası işçi hareketinin yükselmesi ile birlikte bu mücadelenin eksenini burjuvazi ile işçi sınıfı arasında olmaya başlayacaktır. Bu da kentsel koalisyonun çöküşünü hızlandıracaktır (177).

Siyasetin hâkim sınıflar arasındaki çatışma olarak anlaşıldığı 1960 öncesi dönemin önemli bir sonucu, sağ ve sol diye iki ayrı ideolojik-siyasi geleneğin ayrılmaması ya da kendisini ortaya koymaması olmuştur. CHP'nin 1940'lı yılların sonunda başlayan dönüşümü ile 1950'lerde DP ile önemli bir programatik bir ayrılığı kalmamıştı. Dolayısıyla parlamenter siyaseti sol ya da sağ diye farklılaştırmak olanağı yoktu (Paulton, 1996:168).

1960 sonrası ise sağ ve sol siyasi gelenekler kendi siyasi kimliklerini hem programatik hem de örgütsel anlamda farklılaştıracaktır. Bu farklılaşma ise merkezini yeni siyasal öznelerin aldığı bir toplumsal-siyasal zeminde yer bulacaktır. Modern biçimiyle 1960'lardan başlayarak Türkiye'de bir sağ-sol siyasi mücadelesinin başladığından söz edilebilir. 1965 seçimleri⁵ bu açıdan önemli bir nirengi noktasıdır. Siyasi partiler için ideoloji ve programın belirli

⁵1965 seçimlerinin geniş bir değerlendirmesi için bkz. (Abadan, 1966).

olup mücadelenin de bu çerçevede seyretmesi, 1965 seçimleri için söz konusudur (Abadan,1966:112'den aktaran Ağtaş, 2007:195). Solun yükselişi sağın da biçimlenişi getirmiştir. Ancak sol da boşluğa yükselmemiş, sağ ise sadece bir karşıtlıkla kendisini biçimlememiştir. Her iki siyasi gelenek de belli bir toplumsal ve kültürel temel üzerinden biçimlenirken tek bir tavır göstermemiş, kendi içinde de ayrılmıştır. Sağ ve sol, birbirleri karşısında konumlanıp pozisyon alırken, aynı zamanda kendileri de yelpaze gibi açılmış, farklı siyasal akımlar olarak kendi aralarında da mücadeleye girmişlerdir. Bu konuda da öncelikle daha eski siyasal mücadele geleneği olan sol akımlarda başlamıştır.

2.1.2. İşçi Partisinden Ortanın Soluna Siyasal Mücadeleyle Yükselen Sol

Türkiye'de sosyalist sol akımlar, 1960'lı yıllara gelinceye kadar açık alanda yer almamıştır.⁶ Arada çok kısa bazı deneyler olmuş, ancak bu deneyler de uzun ve etkili olamamıştır. Yasal alanda varlıklarını duyuramayan sosyalist solun en büyük sorunlarından birisi de sürekli polisiye kovuşturmayla uğramasıdır. Gerek ilk komünist parti Türkiye Komünist Partisi (TKP) yandaşları gerekse de TKP çizgisine yakın ama onlardan ayrı diğer örgütlenmeler bu kovuşturmalardan kurtulamamışlardır. Devlet baskısı sürekli biçimde üzerlerinde olmuştur.

Ancak 1960'lı yıllara gelince bu durum değişmeye başlamıştır. 27 Mayıs'a giden yolda öğrenci gösterilerinin konumu, 1961 Anayasası ile işçi sınıfının sendika ve grev yapma hakkının yasallaşması ve önemli ölçüde kolaylaşması, temel hak ve özgürlüklerin anayasa ile teminat altına alınması ve siyasi rejimin bir sosyalist partiyi yasal alanda kabul edecek duruma gelmesi ile birlikte sol ve sol hareketler, ülke siyasetini belirlemeye başlamıştır. 1963'teki 274 sayılı Sendikalar Kanunu ile 275 sayılı Toplu İş Sözleşmesi, Grev ve Lokavt Kanunu sendikacılığın özgürce ve güçlü biçimde

⁶ Türkiye'de ilk sosyalist hareketler bkz. (Tunçay, 2009).

gelişmesine neden olmuştur (Akkaya, 2002:70). Sendikacılığın gelişmesi ile birlikte örgütlü işçi sınıfı hareketi de gelişmiştir. 60'lı yılların sonuna doğru ise işçi hareketi genişlemiş, 15-16 Haziran 1970'te ise doruğuna ulaşmıştır. Demirel hükümetinin 274 ve 275 sayılı kanunlarda değişiklik yaparak DİSK'e üye akışını kesmeyi amaçlamış (Sülker, 1987:24-25) 11 Haziran'da da kanun yürürlüğe girmiştir. 15-16 Haziran'da ise büyük işçi protestoları İstanbul ve Kocaeli'nde gerçekleşmiş, CHP de Anayasa Mahkemesi'ne başvurarak daha sonra kanunun iptalini sağlamıştır. 15-16 Haziran işçi gösterileri ücret artışı gibi ekonomik nedenlerle değil, politik bir neden olan yasaya direniş üzerinden yapılmıştır. Söz konusu olan sadece bu gösteriler değil daha öncesinden başlayan bir harekettir. Ampirik olarak da 67-71 arası işçi hareketlerini inceleyen Aker'e göre işçi hareketlerinin nedeninin "işçilerin alışageldikleri ücret artışının üstünde bir artış istemeleri değil, sermayenin aldığı artı ürünü çoğaltma isteğidir" (Aker, 1974:11). Dolayısıyla işçi hareketinin temel motifi de politik bir kategori olarak direniş olacaktır. 1950'lerden sonra işçi sınıfının niceliksel gelişmesinin en önemli sonucu, 1960-80 arası militan işçi sınıfı eylemleri olmuştur. 1970 yılında ve 71'in ilk çeyreğinde, yani Muhtıradan hemen önceki dönemde işçi hareketlerini başlatan sanayi sermayesinin toplu işten çıkarmaları, toplu sözleşme hükümlerini yerine getirmemesi, işçiye iki-üç ay ödeme yapmaması gibi uygulamalardır (87). 1967'de DİSK'in kurulması dönemin, siyasal süreçler üzerinde büyük etkisi olan en önemli sendikal gelişmeydi

İşçi hareketinin bu ivmesi, sol akımlara da yansımıştır. Sosyalist öğrenci hareketinin yanında sol siyasi partilerin siyasi ağırlıkları ve oy tabanları artmıştır. Bunu en iyi yansıması da CHP içindeki ortanın solu hareketinde ve Türkiye İşçi Partisi'nin Millet Meclisine 15 Milletvekili sokmasında bulunabilir.

2.1.2.1. CHP'de Ortanın Solu Hareketi

Türkiye'de solun yükselişinin bir hegemonik mücadele sorunu olduğunu gösteren dönüşüm CHP'nin ortanın solu politikasını benimseyip

sosyal demokrat bir programa yönelmesinde görülebilir. CHP’de ortanın solu tartışmalarının ve yöneliminin kökeni ise 1950’lerdeki Demokrat Parti’ye olan muhalefetine dayanmaktadır. İktidarda olduğu dönemde grevi ve bağımsız sınıf örgütlerini yasaklayan, 1923-50 döneminde işçilerin temel hak ve özgürlüklerini baskı altına alan CHP, 1950’den sonra DP’ye olan muhalefetine verdiği etki ile işçilere grev hakkını tanıdığını belirtmiş, DP iktidarının muhalefetteyken verdiği söze rağmen grev hakkını tanımamasına karşılık CHP tüm 50’li yıllar boyunca bu hakkı savunmuştur (Yetiş, 1989:99-100).

1960’dan sonra ise kurulan koalisyon hükümetlerinde görev yapan CHP, işçilere grev ve toplu sözleşme hakkını getiren 274 ve 275 sayılı kanunların çıkarılmasında Çalışma Bakanı da olan Bülent Ecevit’in de katkılarıyla etkili olmuştur. Ancak bu etkiler ülkedeki sol yükselişin getirdiği radikalliğin yükselmesini engelleyici bir işlev görmemiştir. 1961-65 ve sonrasında 1965-71 döneminde sosyalist solun yükselişi önlemez bir etkililikteydi. Buna karşı CHP ve AP’nin aldıkları tavır farklı olmuştur:

1961-64 döneminde verili siyasal sisteme karşı potansiyel bir tehdit oluşturan sosyalist sol, bir sonraki 1965-71 döneminde özellikle gençlik olaylarında başlangıcına sahne olan 1968 Mayıs’ından sonra kimi sol oluşumlar tarafından benimsenen "Parlamento Dışı Muhalefet" sloganının ortaya atılmasını da içeren bir siyasal bağlamda potansiyel değil, dolaysız bir tehdit odağı olarak algılanmaya başladı. Bu noktada, giderek güçlenen sosyalist sola karşı genel olarak iki yaklaşımın netleştiği ortaya çıktı. Birinci yaklaşımı benimseyen ve 1965-71 döneminde kesintisiz iktidar olan AP çevresinde kümelenen sağ oluşumlar, sola karşı baskıyı içeren bir savaşım yöntemini öngörüyordu. Sosyalist solu en önemli tehlike olarak kabul eden bu yaklaşım siyasal yaşamın çatışmacı bir biçimde kutuplaşmasının temellerini sağlamıştır. 1960’lı yıllarda Adalet Partisi ile birlikte siyasal sistemin iki büyük partisini oluşturan CHP’nin benimsediği ikinci yaklaşım, sosyalist sola karşı baskıya değil eritmeye dayanan bir savaşım yöntemini öngörüyordu. CHP’nin yaklaşımı, "aşırı sol" olarak nitelediği akımların "demokratik yollardan" önlenebileceği, toplumsal muhalefetin siyasal sistemi ortadan kaldıracak biçimde gelişmesinin ancak "reformcu" önlemlerle engellenebileceği düşüncesini içermekteydi. (Yetiş, 1989:86-87).

Ortanın solu politikasına dönüşüm de 1965 seçimlerinde önce CHP Genel Başkanı olan İsmet İnönü'nün 8 Ekim'de Milliyet gazetesine verdiği bir demeçle resmileşmiştir. Buna göre İnönü, Anayasa'nın da ortanın solunda olduğunu ilan etmektedir. Timur'a göre bu yorum, ortanın solunun başından itibaren bir anayasa hareketi olarak benimsemektir ki ortanın solu politikasının baş savunucularından ve mimarlarından olan Bülent Ecevit'te İnönü'nün yorumuna katılmaktadır (Timur, 2004:190).

Ortanın solu hareketinin ideolojisi de bu temel politikalar ve pragmatist amaçlar çerçevesinde belirlenmiştir. Ecevit'e göre Türkiye, dört yönden sol basınçlar altındadır: Kuzeyden Rusya, Güneyden Mısır ve bazı Arap ülkeleri, Batıdan sol ve Doğudan da Çin basınçları (Ecevit, 1975:38) dediği etkilere karşı Ecevit Batıdan gelen ortanın solu yolunu önermektedir (41). Toplumdaki eşitsizlikler arttıkça aşırı sol ve aşırı sağa sıçramalar da artacak bu ise demokrasiyi tehlikeye götürecektir (41). Bunu engelleyecek olan da Anayasa'nın da gereği olan demokratik soldur (42).

Bu basınçlara karşı bir hareket olarak düşünüldüğünde ortanın solu Ağtaş'a göre 1960'lardan 70'lere İnönü ve Ecevit'in söyleminde sosyal devlet uygulamalarının garantörlüğünde Kemalist devletçilik ve halkçılık ilkelerinin solcu bir revizyona tabi tutulmasını anlatmaktaydı (Ağtaş, 2007:216). 1960'ların yüksek büyüme ve ucuz kredi ortamında devletçilik ve halkçılık üzerinden temellenen bir söylemle Kemalizmin devletçilik ilkesini ithal ikamecilik ve plancılıkla, halkçılık ilkesini ise sosyal adalet ve refah düzeni aracılığıyla sol bir jargona eklemliyordu (216-217). Ağtaş, İnönü ve Ecevit'in söylemlerindeki sosyal devlet vurgusunu da buna kanıt olarak sunmaktadır.

CHP, ortanın solu politikasını siyasal gelişmeler ve kendi örgütünün tartışması ile belirlemiş ve baştan beri bütünlük oluşturan bir politika olarak koymamıştır. Ortanın solunun özellikle Ecevit'in liderliğinde daha etkili olması, İnönü ile aynı tarihsel konjonktürde olmaması kadar programatik farklılığından da ileri gelmektedir.

Ortanın solu politikası aynı zamanda örgütün içinden de muhalefet görmüş, hatta bu muhalefet daha sonra Milliyetçi Cephenin bileşenlerinden biri olacak Turhan Feyzioğlu kanadının ayrılması ile sonuçlanmıştır. Önce

Turhan Feyzioğlu, daha sonra da Dr. Kemal Satır ve ekibi, ortanın solu politikasına karşı çıkarak partiden ayrılmışlardı. Parti içi mücadelede ortanın solu ekibinin egemenliği, partinin yeni yönelimini de kolaylaştırmıştır.

2.1.2.2. Türkiye İşçi Partisi

Türkiye İşçi Partisi (TİP) Türkiye’de sosyalist solun en önemli partilerinden biri olarak 1960’lı yıllarda sosyalist fikirlerin topluma yayılmasında önemli rol oynamıştır. Seçimlerde gösterdiği başarı bunun en önemli göstergesidir. Sonradan kurulan sosyalist grupların çoğunun temelinde de bu parti yer alır.

TİP 13 Şubat 1961’de on iki sendikacı tarafından kurulmuştur. İlk başta bir programı bile olmayan Partinin hedefi işçi oylarıyla parlamentoya milletvekili sokmak, böylelikle işçilerin sorun ve taleplerine yasama organında çözüm aramaktır (Atılğan, 2010: 339). Parti, işçi sınıfı iktidarını ve onun getireceği yeni düzeni hedefleyen sosyalist bir işçi sınıfı partisi olma niteliğini genel başkanlığına Mehmet Ali Aybar getirildikten sonra, zaman içinde, kazanmıştır. TİP kurucuları başta aydınlarla ilişki kurmaktan imtina etmişlerdi (Aybar, 1988: 183-184). Ancak zaman içinde bunun zorunlu hale geldiği bir durum ortaya çıkmıştır. Yine de, TİP’in sendikacılar tarafında kurulması, işçilerin sendikacılığın işçi sorunlarını çözmekte yeterli olmadığı, mevcut partilerin bu yönde bir işlev görmediğini anladıklarının bir göstergesi olarak kabul edilmelidir.

TİP’in kuruluşunu ve başarısını getiren koşulları 27 Mayıs’tan sonra işçi hareketinde o zamana dek görülmemiş bir canlanma yaşanması ve bunun on yıl boyunca devam etmesi, yükseköğrenim gençliğinde ve emekçi köylülerde benzer bir hareketlenmenin yaşanması, bu toplumsal hareketliliğin üzerinde yükseldiği iktisadi ve kültürel zemin, 1961 Anayasasıyla gelen yeni imkânlar ve dünya çapındaki kalkınma yarışında sosyalizan modellerin öne geçmesi ve antiemperyalizmin kıtalar arası bir yayılım göstermesi olarak sıralamak mümkündür (Atılğan, 2010: 343-345).

TİP, katıldığı seçimlerde aldığı oylar ve yurt çapında emekçi sınıflardan sağladığı destekle gerçek kitle partisi olmaya yaklaşmıştır. Bunun yanında, Sovyetler Birliği güdümünde bir parti olmaktan uzak durabilmiş; Türkiye için önerdiği program ve bunu hayata geçirmek için önerdiği iktidar stratejisi kendine özgü olmuştur (Şener, 2010: 356). TİP kuruluşundan kapatılışına kadar geçen on yıllık sürede ikisi milletvekili genel seçimi olmak üzere beş seçime katılmıştır. Bu seçimlerde alınan sonuçlar, TİP'in toplum katında bulduğu desteğe dikkat çekmektedir.

TİP'in katıldığı ilk seçim, 17 Kasım 1963'te yapılan ve dokuz il kapsayan yerel seçimlerdi. TİP, dokuz il ve 31 ilçede seçime katıldı. Aday gösterdiği hiçbir belediyenin başkanlığını kazanamadı; sadece İstanbul'da bir belediye meclisi üyeliği kazanabildi TİP, bu seçimler nedeniyle ilk kez radyodan sesini geniş kesimlere duyurma imkânı bulmuştur. Böylece, emeğiyle geçinenlerin ve ezilen yurttaşların partisi olduklarını vurgulama imkanı bulmuştur. Bu vurgu Partiye duyulan ilginin artmasına ve taraftar sayısının çoğalmasına yol açmıştır.

TİP'in katıldığı ikinci seçim, 10 Ekim 1965'te gerçekleştirilen milletvekili genel seçimleriydi. TİP'in bu seçimlerde elde ettiği başarı, sadece kendi tarihi bakımından değil, sosyalist solun tüm tarihi bakımından bir zirve oluşturmuştur. Sosyalist bir partinin mecliste grup kurması ilk ve son kez 1965 milletvekili seçimleriyle olmuştur. TİP, bu seçimlerde 15 milletvekiliyle parlamentoya girmeyi başarmıştır. TİP'li milletvekilleri şunlardır: Ali Karcı (Adana), Rıza Kuas (Ankara), Behice Boran (Urfa), Muzaffer Karan (Denizli), Şaban Erik (Malatya), Tarık Ziya Ekinci (Diyarbakır), Yahya Kanbolat (Hatay), Mehmet Ali Aybar (İstanbul), Çetin Altan (İstanbul), Sadun Aren (İstanbul), Cemal Hakkı Selek (İzmir), Adil Kurtel (Kars), Yunus Koçak (Konya), Yusuf Ziya Bahadınlı (Yozgat), Kemal Nebioğlu (Tekirdağ).

TİP'in katıldığı üçüncü seçim, 5 Haziran 1966 yapılan senato üyelerinin üçte birinin yenilenmesi ve boş bulunan iki senatörlük için yapılan seçimlerdi. TİP, bir il eksiğiyle, bu seçimlere tüm illerde katıldı. Toplam 11 bin 375 oy aldı. Oy oranı yüzde 3, 79 oldu (Aren: 103) Parti, böylelikle 1965 seçimlerine göre oy oranını artırdı (oy oranı 1965'te yüzde 2, 97 idi). Bu

seçimlerin en önemli özelliği, TİP'in Cumhuriyet Senatosunda yeniden temsil edilmeye başlamasıydı. Fatma Hikmet İşmen milli bakiyeden Kocaeli senatörü seçilmişti (İşmen, 1976). TİP'in son katıldığı seçimler olan 1969 seçimleri, Parti açısından açıısından bir dönüm noktası olmuştur. Partide seçimlerden önce ortaya çıkan görüş ayrılıkları ve farklılaşmalar, seçimlerden sonra Aybar'ın genel başkanlıktan istifa etmesi sonucunu getirmiştir.

TİP'in kuruluşu gibi kapatılışı da bir askeri müdahalenin ardından gelmiştir. TİP, 11 Haziran 1971'de, yani 12 Mart Askeri Muhtırası'ndan sonra, Anayasa Mahkemesi tarafından Anayasa'nın ve Siyasi Partiler Kanunu'nun ilgili maddeleri ile uyarınca kapatılmıştır. TİP kapatıldıktan sonra, 12 Mart ara rejimi döneminde, parti yöneticileri Ankara 3 Nolu Sıkıyönetim Askeri Mahkemesi'nde açılan dava sonucu 6-15 yıl arasında değişen hapis cezalarına çarptırıldılar (Atılğan, 2010: 370). Bununla birlikte TİP, 1971 Rejiminin bitmesinden sonra tekrar açılacak, ancak sol içi fraksiyonların çokluğu ve farklı sol ideolojik geleneklerin de politik olarak önem kazanması nedeniyle sol içi nüfuzu sönecektir.

2.1.3. Koalisyondan Fragmentasyona Siyasal Mücadelede Biçimlenen Sağ

Solun yükselişı CHP'nin dönüşümü ve TİP'in aldığı seçim başarılarını yanı sıra, sağın tepkisi ile de gözlemlenebilir. Sağ akımların tümüyle destek verdikleri aşırı sağ bir oluşum olarak Komünizmle Mücadele Dernekleri'nin gelişimi, Yetiş'e göre bu anlamda solun yükselişini de göstermektedir. Derneklerin şube sayısı 1963'te 9, 1964'te 20, 1965'te 61, 1966'da 91, 1967'de 118 ve 1968'de 141 olmuştur (Yücekök,1972:151'den aktaran Yetiş,1989:86).

Sağ akımların tepkiselliği, kitleselliğinin de temellerini oluşturmuştur. 1960'larda özellikle büyüme hızındaki artış ve köyden kente göç oranlarının gösterdiği ekonomik dönüşüm, toplumsal çatışma ortamını hızlandırmış, bu da hem tepkiselliğin gelişimine ve harekete geçecek bir aksiyona kavuşmasına neden olmuş hem de aşırı sağ oluşumların da

kitleselleşmesine neden olmuştur. 1960'ların sonlarına doğru, bir koalisyon görünümünde olan Adalet Partisi'nden hem fraksiyon çatışmaları hem de ideolojik ayrılıklar nedeniyle kopmalar gerçekleşmiştir. Kopuşlar sonucu da MHP, MSP ve DP partilerine kadro geçişi olmuştur. DP, tümüyle AP'den kopan kadrolarla kurulmuştur. Bu ayrışmanın temelinde ise iktidar bloku içindeki parçalanma yatıyordu. Yükselen sol dalga ile başa çıkamayan ve ters yöne çeviremeyen iktidardaki merkez sağ, giderek militanlaşan bir işçi hareketiyle siyasal sistemi tehdit eden ve silahlı eylemlere başlayan sosyalist örgütlerin yarattığı tehdit algısıyla da başa çıkamamıştır. Bu da farklı mücadele biçimleri öneren akımların, artık kendi kimlikleri ile mücadele etmek isteklerini doğurmuştur. İktidar bloku içindeki fraksiyon çatışması ise bu mücadelenin de temelini oluşturmuştur.

1960 darbesinden sonra iktidar bloku içindeki liderliğini sağlamlaştıran sanayi burjuvazinin karşısında ticaret burjuvazisi ve büyük toprak sahipleri vardır. Siyasal rejim toprak sahiplerinin ve ticaret burjuvazisinin çıkarlarını tamamen dışlamamakla birlikte esas olarak sanayi burjuvazisinin çıkarlarına göre kurulmuştur. Dahası sanayi burjuvazisi, kentsel bir koalisyon çerçevesinde işçi sınıfına ve kentsel diğer kesimlere taviz ve teşvikler vermiş, temel hak ve özgürlüklerin çerçevesini genişletmiştir (Savran, 2010).

Bütün bu değişiklikler, iktidar bloku içinde daha önce etkin olan burjuva fraksiyonlarının ve büyük toprak sahiplerinin tepkisini çekmiştir. İktisadi plan ve uygulamaların varlığı da özellikle bu kesimlerin tüccarlıktan sanayiciliğe geçemeyen, büyük tarım işletmesi olamayan kesimlerin tepkisini çekmiştir. Bu tepki ise kendisini öncelikle kültürel modernleşme karşıtlığıyla ifade etmiş, İslamcı muhafazakâr ve milliyetçi sağın temellerini ve ideolojisini güçlendirmiştir. Dahası uygulanan iç pazara dönük sanayileşme ve birikim modeli, ticaret burjuvazisinin ve büyük toprak sahiplerinin çıkarlarına değil, sanayi burjuvazisinin çıkarlarına göre şekillenmektedir. 1960'lar boyunca ve sonrasında da iktidar blokunun diğer bileşenlerinin giderek ekonomik açıdan da bir dönüşümün eşiğinde oldukları gözlemlenmektedir.

Bu ekonomik dönüşümün olumsuz etkilerinin siyasal bir harekete dönüştüğü bölgeler, aynı zamanda merkez sağ akım dışında kalan İslamcı

muhafazakar ve milliyetçi sağ akımların güçlü olduğu Orta ve Doğu Anadolu'da yoğunlaşmıştır. Bu mekânsal dağılım, günümüze kadar aşırı sağın kitlesel desteğinin temelini oluşturmuştur. Genel olarak Milliyetçi Cephe hükümetlerinin öncesinde güçlenmeye başlayan aşırı sağ, kapitalizmin ekonomik alanda mülksüzleştirici ve kültürel alanda ise modernleşmeci etkilerine karşı reaksiyonla gelişmiştir (Gürel,2006:85).

Bu reaksiyonun sağ akımların kendi aralarındaki ilişkileri de etkilediği belirtilebilir. İslamcı muhafazakâr MSP ve milliyetçi MHP, birlikte sol hareketlere karşı siyasal mücadele yürütürken, aynı zamanda AP'ye karşı ve Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinde ve daha da sonrasında kendi aralarında mücadele etmişler, özellikle kitle tabanlarını genişletmek için birbirleriyle rekabet etmişlerdir. Bu da hem programatik hem de örgütsel yapılarını etkilemiş ve değiştirmiştir. Sanayi burjuvazisinin ana partisi olarak AP'nin MHP'nin etki alanına girmesi, MHP'nin laik milliyetçilikten Türk-İslam sentezine kayması bu etkilerin sonucudur.

Sağın kanatlarının kendi aralarındaki mücadele, etkilenme ve ilişkileri dışında bir bütün olarak kendilerini biçimlendirdikleri sola karşı hep birlikte hareket etme tarzı da yeni bir hareket olarak çıkmaktadır. Daha önce de belirtildiği üzere Türkiye'de siyasi iktidarın seferber ettiği cephe örgütlülüğü *Vatan Cephesi* örneğinde görülmüştür,⁷ ancak bu cepheleşme sağın tüm akımlarını kapsamadığı gibi, solu bu kadar net tanımlayıp onu mücadele nesnesi haline de getirmemiştir.

Sola karşı bir sağ cephe ya da sağın birliği hareketinin kökenleri 1960'ların ortalarına kadar götürülebilir. 1965 seçimlerinde sosyalist solun temsilcisi Türkiye İşçi Partisi'nin 15 milletvekili meclise sokması ve yükselen toplumsal talepler karşısında *sağın birliği* özellikle aşırı sağın talebi olarak dile getirilmeye başlanmış ve TİP'e karşı sağın birliği öne sürülmüştü.⁸ Sadece TİP değil, ortanın solu politikasını benimseyen CHP'ye karşı da sağ birlik savunuluyordu.

⁷ Vatan Cephesi için bkz (Uyar, 2001).

⁸ Örneğin soğuk savaş anti-komünizminin de tipik bir örneği için bkz. (Erer, 1966: 187-191)

Ancak, 1973 seçimlerine kadar sağın birliği talepleri örgütsel düzeyde taraftar bulamayacaktır. Sol kesimin henüz siyasi iktidar kompozisyonunu değiştirecek güce erişmemesi⁹ bir birlikten çok ayrılığı ve farklılaştırmayı gündeme getirecektir. MSP, DP, MHP ve CGP tarafından tabanı sıkıştırılmasına rağmen AP de birlik çağrılarına cevap vermeyecektir.

2.1.3.1. Merkez-Liberal Sağın Partisi: Adalet Partisi

Birlik çağrılarının sonuçsuz kalmasında ilk neden sol iktidar olasılığının zayıflığı ise diğeri de Tanel Demirel'in belirttiği gibi AP'nin bir sağ koalisyon niteliği taşımasıydı:

Seçimlerde kazanmış olduğu başarılarla rağmen 1960'lı yılların sonlarına gelirken AP içindeki huzursuzluklar artarak devam etmektedir. 27 Mayıs harekâtına muhalif tüm kesimlerin desteğini alan AP bu yıllarda büyük sağ koalisyon - daha doğru bir deyimle cephe - hüviyetindedir. Kemalist rejim ve Batılılaşma projesi ile telif edilemeyecek bir çelişki içinde olmayan, sınırlı da olsa liberal demokrasiyi önemseyen bir kesimin yanında, Cumhuriyetçi çizgiyi hazmetmekte zorlanan, siyasal ve toplumsal hayata ilişkin referanslarını İslamiyet'ten alan kesimler de parti içinde yer almaktaydılar. Henüz kendi siyasal örgütlerini kur(a)mamış olan bu grupların kendilerine en yakın hissettikleri parti içinde siyaset yapmaları, onu desteklemeleri sürpriz değildi. Nihayetinde AP'nin tek alternatifi CHP idi. (Demirel, 2004:51)

AP, köylülük ve ticaret sermayesine dayanan DP'den farklı biçimde “sanayi sermayesinin diğer sermaye kesimleri üzerindeki hegemonyasının siyasi temsilcisi” (Özkazanç, 1998:189) olarak büyük sermaye lehine politikalarını özellikle 19970'lerin başından itibaren izlemeye başlamıştır. Bunu yaparken Özkazanç'a göre köylüler, serbest meslek sahibi yeni kentliler ve yükselmeye eğilimli küçük burjuvaziden oluşan seçmenlerini büyük sermayenin güdümü altına sokmuştur. Oysaki büyük sanayi çıkarlarını gözeten hızlı büyüme stratejisi küçük üretim ve geleneksel toplumsal

⁹TİP 1969 seçimlerinde iki milletvekili çıkarırken CHP %27 oy almış ve 143 Milletvekili çıkarmıştır.

yapıların çözülmesi sonucunu doğurmuştur. Bu ise “burjuvazinin iç çelişkilerinin artması ve sağdaki birliğin parçalanmasında en temel etkendi” (189).

Bu iç çelişkiler sağın birliğini parçalamadan önce AP; sağın tek alternatifi değildi ancak en güçlü alternatif olarak ortaya çıkmıştı. 1960 darbesinden sonra yapılacak seçimlerden önce kurulan partilerden Yeni Türkiye Partisi (YTP), Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi (CKMP) ve AP, DP geleneğinin mirasçısı olarak ortaya çıkmışlardır. 1960 darbesi gerçeği yeni bir siyasi partiler kompozisyonu yaratmaya çalışmıştır, ancak kurulan partiler yine de kendilerini DP geleneğine bağlamaya devam etmişlerdir.

Bununla birlikte AP kurulurken 1960 darbesinden sonra Genel Kurmay Başkanı olup daha sonra da tasfiye edilen Ragıp Gümüşpala'nın başkanlığında kurulmuştur. Gümüşpala'nın 1964 yılında vefatıyla birlikte ise AP içinde bir başkanlık yarışı başlamıştır. Genel Başkanlık yarışı, AP içindeki radikal kanat ile merkez-liberal kanat arasındaki bir mücadele olarak geçmiştir. Tutucu bir aday olarak Sadettin Bilgiç, Gümüşpala döneminde Genel Başkan Yardımcısı olarak Başkanlığın en büyük adayı olarak çıkmış, ancak Süleyman Demirel de İstanbul sermaye ve basın çevrelerinin adayı olarak karşısında yer almıştır (Çavdar; 1985:2091)

Genel Başkanlık seçimini Süleyman Demirel¹⁰ kazanmış ve 12 Eylül darbesinden sonra parti kapatılincaya kadar bu görevde kalmıştır. 1965 seçimlerini AP tek başına kazanınca da Başbakan olmuştur. 1965 seçimlerinden sonra 1969 seçimlerini de kazanan Demirel önderliğindeki AP, ideolojik olarak merkez-liberal sağ geleneğin kentli yorumunu benimsemeye çalışmıştır. Köylü kitlelerinden aldığı desteğin önemi olmasına rağmen DP gibi büyük toprak sahiplerinin çıkarlarını değil, kentli sanayi burjuvazisinin çıkarlarını savunmuştur. Bunu yaparken bütünsel bir doktrini sahiplenmemiştir. Milliyetçi Muhafazakarlık, İslamcılığa da Liberalizm gibi bir doktrinin benimsenmemesinin nedeni olarak Taşkın, toplumla kurulan karmaşık ilişkiyi göstermektedir. (Taşkın, 2006::40) Bu ilişkinin önemli bir

¹⁰ Demirel hakkında bkz: (Arat, 2008), (Bora, 2005)

boyutu ise ideolojik olarak merkez sağın siyasi gücünü sağlayan toplumsal desteğin kaynağını anlamak açısından önemlidir. Taşkın'a göre merkez sağ, "asıl gücünü, modernist kapitalizmin getirisi olan dinamizm sayesinde kitlelerde yarabildiği ümitvarlıkta bulmuştur (341). Bunun yarattığı dinamizm ise hem köylü kitlelerini hem de kentli küçük burjuvaziye seferber etti.

Merkez sağ, milli irade vurgusu açısından da kendisini diğer politik oluşumlardan ayırmaya çalışmıştır. Özellikle sola karşı milli iradenin temsilcisi olma iddiası ile ortaya çıkmıştır. Nuray Mert, merkez sağ siyasetin demokrasiyi milli iradenin temsili olarak tanımlamasının türdeş biçimde tanımlanmış bir topluluğun otantik temsilinin sağlandığı durumlarda bireyin devlete mutlak sadakatının altını çizdiğini belirtmiştir (Mert, 2001:54). Bu ise milliyetçilikle merkez sağ siyaset arasındaki bağı güçlendirmektedir.

Bu bağ, sadece merkez sağ tarafından kurulmuyordu. Bununla beraber 1960'lı yıllarda sağ partilerin en büyüğü, DP geleneğini devam ettiren AP olmuştu. AP'nin özelliği bir koalisyon niteliği taşımasıydı. Bu durum sağ siyasi partiler ya da oluşumların sadece AP çatısı altında toplanması demek anlamına gelmiyordu. Modern politik hareketler ya da akımlar olarak sağ oluşumlar, 1960'ların başında sadece AP'de temsil edilmektedirler. AP dışında Reha Oğuz'un ya da Nihal Atsız'ın temsil devam ettirdiği ırkçı oluşumlar¹¹ ya da Komünizmle Mücadele Dernekleri, Türk Ocakları, Kuvay-i Milliye Derneği, Türkiye Milli Talebe Federasyonu, Milliyetçiler Birliği (Feyizoğlu, 2005:13) gibi dernekler de vardı. Ancak bütün bu dernekler ve oluşumlar, ana akım niteliğini taşıyan AP'nin etkinliğini geçemiyorlardı. AP, tüm bu dernek ve oluşumların hem etkilendiği hem de onlardan geniş ölçüde etkilenen bir yapı sergiliyordu. 1960'larda siyasallaşma süreci, Türk sağı için tarikatlar kadar bu gibi dernek ve oluşumlardan başlıyordu.¹²

1960'lı yıllar boyunca Türk sağının siyasi liderliğini sürdüren AP'nin 1970'li yıllarla birlikte liderliği sürmüştür ancak özellikle milliyetçi sağdan

¹¹ Bora'nın belirttiği gibi bu oluşumlar sadece birer akım oma özelliği göstermektedir. Modern anlamda somut siyasal mücadele özneleri ve hedeflerinin olduğu politik hareket CKMP ve MHP ile doğmuştur (Bora, 2000:52).

¹² Özellikle MHP'nin siyasallaşma süreci hakkında bir dönem MHP içinde de yer alan bir yazarın çalışması için (Çalık, 1998).

önemli ölçüde etkilenmeye başlamıştır. Milliyetçi sağıın da ana partisi MHP olmuştur.

2.1.3.2. Milliyetçi Sağın Partisi: MHP

Türk milliyetçiliğinin kökenleri, Osmanlı İmparatorluğundaki tepkisel milliyetçilik anlayışına dayanmaktadır. Osmanlı İmparatorluğu'nu oluşturan ulusların hâkim devlete tepkileri, kendi düşünsel, ekonomik ve siyasi düzeylerine göre belirlenmiş, İmparatorlukta özellikle 19. Yüzyılda milliyetçi başkaldırıları başlamıştır. Milliyetçi tarih yazımına göre de devletin sahibi durumunda olan Türklerin milliyetçiliği ise en geç oluşan siyasal ve düşünsel akım olmuştur (Sarınay, 1994:45).

Osmanlı İmparatorluğunda milliyetçiliğın gecikmesini Ağaoğulları öncelikle iktisadi nedenlere bağlamaktadır. Bir milli burjuvazinin yokluğu ve Osmanlı İmparatorluğunun iktisadi geri kalmışlığı milliyetçiliğın doğmasına engel olmuştur. İkincisi Osmanlı İmparatorluğunun çok uluslu niteliğidir. Yönetici ulus hep Türkler olmasına karşın politik sistem içinde farklı topluluklar dinsel cemaatler olarak tanındığından devlet katındakilerde ulus veya ırk gibi milliyetçiliği yaratacak kavramlar bulunmuyordu. Üçüncüsü ise Osmanlı kültürel yapısının İslama geçişten sonra kendi tarihini unutturan özelliğindendir. Hanedan ve din iki önemli olguydu ve bunlar tüm bir bilinci etkilemiştir (Ağaoğulları, 1990:190-191). Siyasal bir ideoloji olarak 20. Yüzyılda ortaya çıkmasına rağmen Türk milliyetçiliğinin kültürel kökenleri dışarıya dayanmaktadır. Öncelikle Guignes, Vambéry, Cahun, gibi Türkologların yazdıkları Türk kavramını ve tarihini açığa çıkarmış, bu arada Turancılığın daha sonradan Türkçülerin kullandığı manada bütün Türklerin birleşmesini savunmanın ötesinde Türkler dışında Fin, Moğol, Macar halklarının birleşmesini içeren aşırı kullanımları da bu batılı Türkologların yapıtlarında doğmuştur (192).

Türk milliyetçiliği ilk olarak Rusya'da yaşayan Türkler arasında gelişmiştir. Bunun nedenlerini Ağaoğulları, Türk-Tatar burjuvazisinin Kırım-Kafkasya'da milliyetçilik ideolojisinin kullanacak olgunluğa erişmesine ve

Pan-slavizmin yarattığı baskıya karşı verilen tepkiye bağlamaktadır (193). Cumhuriyet rejimi, Türkçülüğü ırkçılık ve Turancılık olarak algılanan aşırı milliyetçiliğin bazı öğelerini kendine katarken ideologlarını da iktidara kazandırmıştır. Bununla birlikte resmi ideolojinin Türkçülüğü pragmatik kullanımı bir paradoksu da getiriyordu. Kamusal alanda siyasal bir ideoloji olarak yiten Türkçülük, gündelik hayatta eğitim vasıtasıyla şoven bir ortam yaratarak tam da yok etmeye çalışılan Türkçülüğü yeniden üretiyordu (203).

Türkçülük, 1960'lı yıllarda Türk sağıının aşırı milliyetçi kanadını oluşturmuştur. Emre Arslan'a göre ideolojik düzeyden somut siyasete geçerken aşırı milliyetçiliğin partisi MHP'nin siyaseti üçlü bir soyutlama düzeyi ile değerlendirilebilir. Buna göre ilk aşamaya, aşırı milliyetçiliğin tarihe bakışı konulmaktadır. Tarih milletler arası mücadeledir. Millet ise bazen ırk, bazen gelenek, din, kültür vs. ile belirlenir. İkinci düzeyde ise Arslan'a göre aşırı milliyetçilik, devletin millet ile birliğini ya da tekliğini görmektedir. Devlet milletle özdeşir, tarih üstü ve tarih dışıdır. Üçüncü aşamada ise devletin gerçek sahibi olarak milletin tek temsilcisi aşırı milliyetçiliğin siyasal partisi ortaya çıkar. Bu nokta ise aşırı milliyetçiliğin temel siyasetini belirlemektedir, o da devletin kendilerine iade edilmesidir. Temel siyasetin devletin kendilerine verilmesi olarak belirince MHP'nin devletle ilişkisi de diğer siyasi hareketlerden farklı olacaktır (Arslan 1999:90)

MHP, 1960 darbesini gerçekleştiren Milli Birlik Komitesi'nde olan Alparslan Türkeş'in¹³ önderliğinin kesin izlerini taşımaktadır. Türkeş, tasfiye edilen diğer üyelerle birlikte 1963 yılında yurda döndüğünde önce AP'de şansını denemek istese de daha sonra 1965 yılının Haziran ayında Cumhuriyetçi Köylü Millet Partisi'ne (CKMP) girer. (Landau, 1982:589). CKMP, muhafazakâr, milliyetçi, popülist bir partiydi. Milliyetçi sağıın temel kitle dayanağı olan kırsal orta sınıflara dayanıyordu (Bora ve Can, 2000:53).

¹⁴ Partinin karizmatik önderi Osman Bölükbaşı ¹⁵ Türkeş ve arkadaşları

¹³ Alparslan Türkeş'in biyografisi için bkz. (Bora, 2007), (Landau, 2008).

¹⁴ Bununla birlikte bu kırsal sınıflarda da bir ayırım yapmak gerekmektedir. 70'lerin başında aşırı sağıın iki partisi olan MSP ve MHP aynı tabanı paylaşmakla beraber, MSP daha orta sınıfa dayanırken MHP orta sınıfın proleterleşen kesimlerine dayanmaktadır. Ancak giderek MSP tabanını da eritmiştir. 1977 seçimlerinde MHP tabanı, artık orta sınıflarında desteğini sağlamaktadır (Arslan, 1999:80).

partie katıldıktan sonra ayrılmıştır. Türkeş, CKMP'ye eski arkadaşları ile birlikte girmiştir. MBK'nın tasfiye ettiği 14'lerden 10 üye bu partinin üyesi olmuştur. Türkeş'in başkanı olduğu CKMP Genel Kurulu, 1969 yılındaki Adana kongresinde adını Milliyetçi Hareket Partisi yapmıştır (Landau, 1982:589). Bu kongrede Atsız'a yakın durup Türkeş'le temasları olanlar da kongre sonrası partinin ümmetçi çizgiye katıldığını bildirip ayrılmışlardır.

MHP kurulduktan sonra Türkçülük terimi yerine Türk milliyetçiliği terimini geçirmiştir. Bu terimi günümüzde de kendi ideolojik tutumunu açıklamak için kullanmaktadır. Ayrıca Ağaoğulları'nın da dikkat çektiği gibi 1950'li yıllardan başlayarak Atatürk söylemine başvurmuş ve kendi milliyetçiliklerini onunla meşrulaştırmaya girişmişlerdir (Ağaoğulları, 1991:216). Parti, özellikle muhafazakârlığını artık geri planda bırakıp aşırı milliyetçiliğini öne çıkarmaktadır.

Bir başka önemli yön değişikliği ise partinin anti-komünizmi olmuştur. MHP Bora ve Can'a göre "1965-1969 evresinde faşizan bir söylemle Türkçü ve fanatik anti-komünist etmenleri öne çıkarmaya" (Bora ve Can, 2000:53) başlamıştır. Bu anti-komünizm, 60'lı yıllar boyunca tüm Türk sağının en çok öne çıkardığı ideolojik öge olmuş, kendi aralarındaki tartışmalarda bile birbirlerini komünistlikle suçlamaya başlamışlardır.¹⁶ Dönemin iktidarları ve devlet kuruluşları tarafından da antikomünist reaksiyonerlik devamlı yaygınlaştırılmaya çalışılmıştır. Özellikle AP, büyük sağ konfederasyon özelliğini korumak için buna çabalamıştır (Bora ve Can, 2000:56).

MHP söyleminin ana unsurları sadece anti-komünizmden oluşmuyordu. Korporatist ve anti-kapitalist özellikler de söylemin esas unsurlarıydı. Ağaoğulları, MHP ideolojisinin esasen İtalyan faşizminden etkilendiğini öne sürmektedir. MHP programında tıpkı İtalyan örneğindeki gibi

¹⁵ Bölükbaşı için bkz: (Artvinli, 2007)

¹⁶ Dönemin sağcı gençlik örgütlerinden Milli Türk Talebe Birliği 1969 kongresinde iktidar kavgası yapan iki grubun birbirlerine saldırması sonucu İstanbul Ülkü Ocaklarının yayınladığı bildiriye İslamcı olan grubu komünistlikle suçlaması hakkında bkz. (Feyizoğlu, 2001: 20). Bunda elbette sağ anlayışın etkisi olduğu kadar soğuk savaş döneminin her türlü toplumsal muhalefeti komünizm sayan ABD kaynaklı gayri-nizami harp anlayışının etkisi de büyüktür. Bu anlayış, çevre ülkelerde her türlü toplumsal muhalefeti statüko bozucu etkisi nedeniyle komünizm yanlısı olarak tanımlıyor ve çevre ülkelerde soğuk savaş otomatige bağlama amacını güdüyordu. Bu anlayış, milliyetçi akımlar kadar devlet içinde de etkindi (Bora ve Can, 2000: 57).

toplumun altı sosyal dilimden oluştuğu ileri sürülmekte ve sınıf gerçeği yadsınmaktadır. Bu sosyal dilimlerin de kendi görüşleri doğrultusunda örgütlenmesi amaçlanmaktadır. Önce parçalanmış toplum sonrasında MHP eliyle millet çıkarları kavramı etrafında birleştirilmeye çalışılmakta, bunu yaparken de bireyler arasında eşitsizci ve hiyerarşik bir toplum düzenini savunmaktadır (Ağaoğulları, 1991:219-220).

Bu korporatif anlayışın kökeninde İtalyan faşizminden etkilenmek kadar sınıf ve sınıf mücadelesi kavramlarını kullanarak örgütlenmeye çalışan sosyalist harekete karşı ideolojik hegemonya mücadelesi de yatmaktadır. Örneğin MHP söyleminin 1960'lardaki önemli bir özelliği de anti-kapitalist olmasıdır. Özellikle Milliyetçi-Toplumcu¹⁷ düzen şiarıyla ortaya çıkan bu özellik, solun yükseldiği dönemlerde ortaya daha da fazla sürülmüştür. Milliyetçi toplumcu görüşün bir devrim olduğunu, ya da düzenin en büyük düşmanının MHP olduğunu belirten sloganlar, özellikle 70'lerin başında Türkeş tarafından yasaklanmıştır.¹⁸ 1969 kongresinde Türkçü Nihal Atsız'dan da kopan MHP, ideolojik yönelimini Türk-İslam sentezinden yan ada kullanmıştır.

Milliyetçi Hareket Partisi'ne sağ içindeki ve devletteki konumunu özgüleştiren özelliği sokak hâkimiyetini sağlayacak parti yan kuruluşlarının varlığı olmuştur. Bu yan kuruluşların en etkilisi, ilk önce komando adıyla bilinen gençlik örgütüdür. İlk önce 1968 yılında Bursa'da kurulmaya başlayan komando kampları daha sonra Ülkü Ocaklarına evrilecektir. Ülkü Ocakları, 1970'li yıllar boyunca tartışma ve çatışmaların odağında yer almıştır. Üyeleri hem öldürülmüş hem de birçok olayda ölümlerden sorumlu olarak yargılanmış ve mahkûm edilmişlerdir.

1970'li yıllarda özellikle sol ile mücadelede Ülkü Ocaklarının önemli bir etkisi olmuştur. 1966 yılında kurulan Ülkü Ocakları, devlet yetkilileri

¹⁷ Bu anlayışın klasik ifadesi için bkz: (Karaca, 1971) ve (Altaylı, 1968)

¹⁸ Akpınar, bu yasaklamanın 8 Mayıs 1971'deki 10. Kongreden 4 ay sonra 11 Eylül tarihli bir genelge ile olduğunu belirtmektedir. Genelgede Genel Başkan Türkeş, faşizmi çağrıştırdığından ve Ülkücü hareketin esas doktrininin 9 Işık olduğunu ileri sürerek terimin kullanılmasını yasaklamıştır (Akpınar, 2005: 91-92).

tarafından bir yandan desteklenmiş¹⁹ öte yandan da yargısal süreçlerde sürekli kovuşturmaya da uğramıştır; çeşitli şubeleri 70'li yıllar boyunca kapatılmıştır. Ocaklar, Türk sağının tüm akımlarına kadro yetiştirmiştir. Bu kadrolar da genel olarak kapitalizmin gelişimi karşısında korkan küçük burjuva kesimler ile göç eden taşra gençleridir. Bunlar da Can'a göre, kentli kozmopolit unsurlara muhafazakâr bir tepki içinde olan kesimlerdir (Can, 2001:206).

2.1.3.3. İslamcı Muhafazakâr Sağın Partisi: Milli Selamet Partisi

Türk sağının 1960'larda yaşadığı önemli ayrışmalardan birisi de İslamın siyasal bir ideoloji olarak kendisini modern bir biçim altında ortaya koyması olmuştur. Cumhuriyetin kuruluşundan itibaren siyasi rejimle ilişkisi sorunlu olan İslamın Türk sağı ile ilişkisi hep bir yardımcı öge olarak düşünülmüştür. Daha doğrusu, Türk sağındaki dinin yeri, ulusal kimliğin vazgeçilmez bir unsuru olduğundan önemli olmuştur.

Sağ genel olarak İslam ile ilişkisini kopmaz bir bağ olarak sunmuş, bunu da, kimliklerinin hakiki taşıyıcısı olduklarını düşündükleri için yapmışlardır. Organik bir toplum görüşünün eşitlikçi ve hiyerarşik bir anlayışla birleşmesi, İslamın pragmatik kullanımını da getirmiştir. Kimliğin taşıyıcısı olan din, kimliğin kopmaz bir parçası sayılmıştır.

Türk sağının din karşısındaki tutumu, 1960'lardan önce de belli bir kalıba ya da biçime sokulmayacak bir çelişkili bir karmaşa içindeydi. Hegemonik blokun içindeki yerine göre, sağ bazen Serbest Fırka ya da Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nda olduğu gibi dini muhalefetini meşrulaştırmak için öne çıkarmakta, bazen de Demokrat Parti de olduğu muhafazakâr bir yorumla iktidarın çimentosu görevini verebilmekteydi. Ancak Cumhuriyet rejiminin kesin bir tavır olarak siyasi İslama rejim içinde ne bir ideoloji ne de bir akım ya da hareket olarak müsamaha göstermemesi, tüm bir dönemi niteleyen önemli özelliklerden biri olmuştur. Bu modern sağcı

¹⁹ (Can, 2001:204)'te Cevdet Sunay'ın İsmet İnönü'ye dediği "onlar komünistlerle mücadele eden çocuklar" sözünü örnek olarak vermektedir.

düşüncenin ve siyasi akımın kuruluşuna da etki etmiştir ve sağıın din ile ilişkisini olumsal değil zorunlu kılmıştır. Hem kimliğin taşıyıcısı olarak²⁰ hem de tam da bu ulusal kimliğin bizatihi temsilcisi olarak kendisini öne sürebilmek açısından meşru bir temel olmuştur.

Ancak devlet, özellikle Cumhuriyet'in ilk kuruluş dönemlerinde İslamın kendi otoritesine meydan okuyacağı kuşkusunu bir türlü üzerinden atamamıştır. Binnaz Toprak, bunun dört nedeni olduğunu söylemektedir. İlk neden ona göre İslamın din ile dünyevi arasında ayrım yapmamasıdır (Toprak, 1990:238). Bunun anlamı şudur: İslam ya da İslamın sahih yorumunu yapan merci, dünyevi iktidarın da ideolojinin de yerini alabilir. Bu potansiyel de dünyevi iktidarı kuşkulandırır. İkincisi ise, İslamın siyasal seferberlikteki birleştirici rolüne ilişkindir. Toprak'ın geleneksel dediği uluslaşma sürecinin başındaki toplumlarda din, ulusu da aşarak tek kimlik kaynağı olur. Sömürgeciliğe karşı milliyetçi mücadeleler veren üçüncü dün ya toplumlarında bu birleştirici etki özellikle geçerlidir (238). Üçüncü neden ise Osmanlı toplumsal hayatındaki rolünün etkisidir. Osmanlı çağdaşlaşma çabalarına karşı en büyük direniş dinsel formlardaki akımlardan gelmiştir. İslam ve İslami kurumlar bu yoruma göre, ilerlemenin ne büyük engelidirler (239). Dördüncü olarak rejime karşı İslam kaynaklı isyanlar, özellikle Şeyh Sait ayaklanması, laiklik politikasını protesto ile başlamıştır. Bu ise devlet yöneticilerinin kuşkularını üzerine çekmiştir (239).

Yeni rejimin kentlerdeki, özellikle okuyan kesim arasındaki tahkimi ile köylerdeki tahkimi arasındaki fark, kırsal alanlarda yeni rejimin hegemonyasının kurulamadığı anlamına geliyordu. Sadece şapka inkılabına karşı 1925'in son aylarında Rize'de, silahlı bir ayaklanma olmuş, bu ayaklanma girişiminden sonra, çeşitli kentlerde şapkaya karşı mitingler düzenlenmiş, daha sonra bu miting dizisi Erzurum'da büyük ve kitlesel katılımlı bir toplantı ile laikliğe karşı gösterilerin doruğa ulaşması sayılmıştır. Ancak 1930'ların ortasına gelindiğinde bütün bu ayaklanmalar bastırılmıştı,

²⁰ Necmeddin Erbakan'ın Milli Görüş kitabının girişi bu taşıyıcılığı göstermesi bakımından önemli bir veri sunar. Kitabın girişinde Erbakan, "milletimiz en büyük millettir" der (Erbakan, 1976:7).

1945'te sonra ise İslami akımlar yer altından yavaş yavaş ortaya çıkmaya başlamışlardı (Toprak, 1990:247).

Devlet yöneticileri, bu ayaklanmalardan sonra zaten katılımı düşük olan siyasi alanı daha da kısıtladılar, İslamcı bir siyasete güvensizlik genel bir devlet tutumu olurken İslami semboller ve söylem ise genel bir muhalefet tavrı oldu. Rejime direniş olmadı, ama muhaliflik sürdü.

Bu muhalifliğin sürmesi 1946 yılından sonra özellikle Türkiye'deki köylerin siyasallaşması ile birlikte, siyasi iktidarın yapısının ve meşrulaştırma tarzlarını da değiştirdiği için önemlidir. Bu dönemde, azınlıktaki kentsel sınıflar, geniş ölçüde kırsal alandaki siyasal ittifaklara bağımlı kalmak zorundaydı.

Kırsal alanda ise çok önemli bir gelişme, siyasal katılımın artması idi. CHP'nin tek parti döneminde halkın seçimlere katılmaması, siyasetin otoriter biçiminden aklın bir devlet algısı oluşturmaya yol açmış, 1946 seçimlerinde ise ilk defa siyasi sürece dâhil olmuştur. DP ya da CHP gibi siyasi tercihlerinden oy verme davranışının bizatihi kendisi önemli bir katılımın imkânlarını yaratmıştır. Bu da sağ sol ayrımının ötesinde siyasallaşma sürecinin etkilerini göstermektedir (Yıldırım, 2007: 38).

Bu siyasallaşma süreci, sağın bireysel özgürlüklerin kısıtlanmasını genel bir katılımın sonucu göstererek nasıl kitleselleştiğini de göstermektedir. Kitleler, kendi önem verdikleri bir konuda atılan adımları kendi siyasallaşma sürecinin sonucu olarak görmüşlerdir. Bu da sağın tüm kanatlarına verilen köylülük desteğinin nedenidir. Arapça ezanın geri dönmesi, devlet radyosundan Kur'an yayınının yeniden başlaması, din eğitimi verilen okulların sayısını artırılması, din derslerine ağırlık verilmesi, diyanete ödeneklerin arttırılması gibi uygulamalar, hep bu çerçevede alınabilir (Toprak, 1990:248).

Dinsel akımların biçimi, Türkiye'de iki türlü olabilmektedir: ilki kapitalist sürece tepki olan muhalif akımlarken ikincisi bunun tam tersi olacak biçimde statükocu ve muhafazakâr akımlardır. Bu iki biçim, birbiri ile kopmaz biçimde ilişkilidir (Yücekök, 1997:24). Çünkü dinsel muhalif hareketlerin de gündelik hayatta muhafazakârlığı savunmalarının önünde teorik ya da epistemolojik bir engel yoktur. Ayrıca dinsel akımları toplumsal farklılaşmanın bir yansıması

olarak yorumlamak, İslamı ekonomik hoşnutsuzluğun bir türevi olarak görmektir. İslamcı muhafazakar sağın neden doğrudan toplumsal hoşnutsuzluğun tek sesi olarak ortaya çıktığı sorusu cevapsız kalmaktadır. Siyasal mücadelenin etkisi ve ideolojinin gücü, bu analizde söz konusu edilmemektedir.

1946'dan itibaren Türkiye siyasetinde ağırlığını artıran İslami hareketler, 1970'lerin başında kendi siyasal partilerini ortaya çıkaracak ve merkez sağın karşısında İslamcı muhafazakâr sağ akım olarak ideolojik ve politik bağımsızlıklarını sağlamış olarak yer alacaklardır. Merkez sağın daha fazla sanayi burjuvazisinin egemenliğine girmesi, Milliyetçi ve İslamcı muhafazakâr sağ akımların ise merkez sağdan ve onun hegemonyasından kopması, kırsal alandaki etkinliğin yanı sıra kente göçenler üzerindeki etkileri, sağın biçimlenmesine kentsel değerlerin ve siyasal taleplerin ağırlığını vermesine karşın daha da kırsal değer ve ideolojiye ağırlık vermelerine neden olmuştur. Taşra değerlerinin egemenliği, hareketi yükselten ve destekleyen sınıf bileşimine dayanıyordu. İdeolojik öğeleri batılılaşmaya karşı oluş ve tüm batılılaşma isteyen kesimleri taklitçilikle, özden, kimlikten, kökten kopmayla tanımlayacak bu bakış açısı, tüm İslami akımların bu arada MSP'nin de paylaştığı bakış açısı idi. Osmanlı İmparatorluğu'nun eski güzel günlerine dönmek için de yine kendi köklerine yani İslamiyete dönmek gerekmekteydi (Toprak, 1991:250). Kültürün sahih kalması, sanayileşme yoluyla da azgelişmişliğin sona erdirilmesi, ama azgelişmişliğin tam da bu sahih kültür sayesinde gerçekleştirilebilmesi örgütlü işçi sınıfı ile büyük sanayi arasında kalan kendi toplumsal tabanının da bakışını ve taleplerini dile getiriyordu (251).

Bu bakışın yarattığı dinsel muhalefetin kökeninde de özellikle gelişmiş bölgelerde küçük burjuva radikalizmi bulunuyordu (Yücekök:1997:45). Ahmet Yücekök, esnafların ya da küçük üreticilerin yoğun olduğu yörelerde cami kurma derneklerinin çokluğunu, bu çıkarların siyasal katılıma ilişkin boyutlarına da değinerek "örgütlenmiş küçük burjuva çıkarlar ve örgütlü İslam arasında anlamlı bir korelasyon olduğu"nu ileri sürer (46).

2.1.3.4. Laik Muhafazakâr Sağ: Cumhuriyetçi Güven Partisi

İktidar blokunda bürokrasinin etkisi de 1960 darbesinden sonra azalmaya başlamıştır. Darbe sonrası bürokrasinin etkisinin arttığı düşünülse bile daha sonradan ancak sanayi burjuvazisi ile işbirliği kuran kesimin etkisini koruduğu görülebilir. Planlama Teşkilatı yüksek bürokrasisi gibi kesimler, sanayi burjuvazisi ile kurdukları ilişkiler sayesinde geleneksel bürokrasiden ayrılmaya başlamışlardır. Bu ayrışmayı da Kemalizm üzerinden tanımlamaya çalışmışlardır.

Köker, Kemalizmi bürokratik muhafazakârlık olarak tanımlamaktadır. Siyasal sorunları idare ederek çözmek, devrimlerde siyasal sorunları keyfi talimatlarla çözmek, Kemalizme Karl Mannheim'ın verdiği anlamıyla bürokratik muhafazakâr bir biçim vermiştir (Köker, 1992:192). Bürokrasi ise doğası gereği muhafazakârdır:

Milletin mürebbiliğine soyunan Tek Parti'nin dilden kıyafete, müzikten alfabeye, ibadet biçiminden eğlenme biçimine toplumsal gerçekliğin tüm alanlarını 'aklın ve bilimin mürşitliğinde' ideallik iddiasındaki bir biçimde düzenlemeye kalkması, iktidara el koymuş olan zümrenin sınıfsal yapısından kaynaklanan bir zorunluluktur. Bürokratin doğal tercihi, içinde bulunduğu toplumun ilelebed kendi bürosunun çekmeceler içindeki dosyalara kaydedildiği andaki haliyle kalmasıdır; elinden gelse, bütün toplumu herkesin odasının, gideceği tuvaletin, saat kaçta işe başlayıp ne zaman yemek yiyeceğinden günde kaç saat uyuyacağına kadar her şeyin baştan belirlenmiş/bilinir olduğu devasa bir yatılı devlet dairesine dönüştürecektir. (Cangızbay, 2008-09:149).

İktidar blokunda bürokratik kesimin ideolojisi olarak ortaya çıkan laik muhafazakârlık, varolan her gelişmeyi kendi çıkarları açısından değerlendirince her türlü değişimi de kendi çıkarlarına karşı olarak gören bir kesimi ortaya çıkarır. Tek parti iktidarının uygulamalarına dayanan bu akım, CHP içinde 1960'lı yıllara kadar kendisine yer bulmuştur. Akım, tam da CHP içinde hem tabanın değişimi hem de ideolojinin değişiminin söz konusu olduğu bir zamanda kendisini ayrıştırmıştır. Akımın partileşmesi CHP içinde ortanın solu politikasına karşı muhalefet eden Turhan Feyzioğlu ve arkadaşlarının 28 Nisan 1967'de yapılan CHP IV. Olağanüstü Kurultayından sonra istifa ederek kısa bir süre sonra 12 Mayıs 1967 tarihinde Güven

Partisi'ni kurmasıyla olmuştur (Bozkır, 2007:279). Güven Partisi de önce Yeni Türkiye Partisi ve Millet Partisi ile birleşerek Milli Güven Partisi²¹ olmuş, daha sonra ise yine CHP içinden ayrılan Kemal Satır ve Ekibinin kurduğu Cumhuriyetçi Parti ile 1973 yılında yapılan kongrede birleşerek Cumhuriyetçi Güven Partisi adını almıştır (Bozkır, 2007:280-286).

CGP genel olarak kendisini merkezde konumlamaya çalışmıştır. Merkezde konumlamaktan anladığı ise aşırı uçlara uzak kalmaktır. Aşırı uçlar bir iç savaş tehlikesi yaratmaktadır ve buna karşı milliyetçi, devletçi ve Atatürkçü bir çizgiyi savunmak gereklidir (Ayman, 1989:75-76). Aşırı uçların varlığı, CGP'nin her zaman itiraz ettiği bir durum olmuştur. CGP ve lideri Feyzioğlu, bürokrasinin siyasetteki önemini vurgulamış, özellikle askeri bürokrasinin rejimi korumak için harekete geçmesinin gerekliliğinin öncülüğünü yapmıştır (Ayman: 1989:78).

Ayman'a göre 1970'lerin siyasal kutuplaşma döneminde sola karşı tepkisi olan CGP, sağa yanaşmıştır (Ayman. 1989:80). Ancak CGP zaten doğduğu siyasal koşullar yüzünden sola tepkilidir. CGP, CHP'nin ortanın solu politikasına tepki yüzünden ayrılanların oluşturduğu bir parti olduğundan solda olması beklenemez. Siyasal mücadele yükselip sosyal demokrasinin iktidar olasılığı güçlendiğinde de sağ cephe içinde yer almıştır.

2.2. 1971 Olağanüstü Rejim Dönemi

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetine giden yolda 1971 olağanüstü rejim dönemi önemli bir yere sahiptir. Ara rejim dönemi olarak da nitelendirilen bu dönemde uygulanan politikalar ve özgürlükler rejiminin kısıtlanması için yapılan Anayasa değişiklikleri, daha sonra Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetini oluşturacak ortakların destek verdikleri değişiklikler olmuştur.

12 Mart'ın aldığı iki biçim onu görünümünü belirleyen özellikler olmuştur. Bunlar bir cuntalar savaşı görünümü vermesi ve silahlı devrimci harekete verdiği tepkidir. Bununla birlikte Savran'a göre 12 Mart, rejimin

²¹ Parti bu birleşmeye Milliyetçi Cephe adını vermiştir. MC adının ilk kullanıldığı siyasi oluşumdur (Bozkır, 2007:284).

sınırlarının işçi sınıfının yükselişine karşı hakim sınıflar tarafından daraltılması girişimidir. 1961 Anayasasının sanayi burjuvazisinin öncülüğünde kurulan çerçevesi, yükselen toplumsal muhalefet ile birlikte kendisine karşı dönmeye başlamıştır (Savran, 2010:180). İşte bu gidişi tersine çevirmeye çalışan 12 Mart rejimi, Savran'a göre başarısız olmuştur. Geçici ve kısmi başarılar sağlamışsa da iki yılda dört hükümet²² kurmak zorunda kalan rejim, 1973 seçimleri ile iktidarı sosyal demokrat bir hükümete devretmiştir. Dahası çeşitli meslek kuruluşlarından öğrencilere geniş bir kesim, işçilerin yanında toplumsal muhalefeti destekleyecektir (181).

12 Mart 1971'de dört general tarafından verilen muhtıra, belli bir birikimin ürünü olarak gelişti ve bu birikim, Türkiye'deki siyasal mücadelelerin seyrinden kopuk değildir. Haldun Gülalp'in de belirttiği gibi belli bir birikim biçiminde tıkanma olunca önce kriz sonra da darbe gelmektedir (Gülalp,1993:29). 1960'lu yıllar boyunca gelişen Türkiye kapitalizminde modern sınıflar da siyasal mücadeleye girişmiş ve siyaset de sağ-sol biçimlenmesi ekseninde oluşmaya başlamıştır. Modern sınıfların siyasi mücadeleye katılmaları, hem sağ sol biçimlenmesini getirmiş hem de devletin siyasi mücadeleleri değerlendirmesini gerekli kılmıştır. Başlangıçta öğrenci eylemlerine destek veren ve devletin kolluk kuvvetlerini eleştiren milletvekillerinin daha sonradan muhafazakârlaşması bu dönemin önemli özelliklerindendir.

Ahmet Aker'e göre 12 Mart döneminin en göze çarpıcı özelliği, montaj sanayinin nitelik değiştirerek sanayi sermayesine dönüşüdür. Bu nitelik değiştirme döneme hakim karakterini vermiştir. Aker, bu değişimin üç göstergesinin yatırımların dökümü, alınan iktisadi tedbirlerin yönü ve üretimin niteliği olduğunu ileri sürer ve dönüşümün kökenini daha önceki bir periyoda, 67-71 dönemine bağlar. 67-71 döneminde süren dönüşüm 71 müdahalesi ile pekişmiştir (Aker, 1973:8).

Burada önemli bir kavramsal belirleme ise tekelleşme olgusudur. Aker'in de belirttiği gibi, " Türkiye'de sanayiî hakimiyeti ve tekelleşme aynı

²² Birinci ve İkinci Erim Hükümetleri, Melen Hükümeti, Talu Hükümeti.

zamana rastlamaktadır” (Aker, 1973:9). Sermaye birikiminin montajdan sanayiye geçişi, burjuva fraksiyonlarında da değişikliğe ve sosyo-ekonomik yapı üzerinde değişen taleplere bulunmaya itecektir. Eskiden ticari sermaye, montaj sermayesi ve büyük toprak sahipleri olarak bölümlenen sermaye fraksiyonları artık değişerek yeniden düzenlenecek ve hegemonyanın da değişmesine neden olacaktır. Tekelleşmenin de önemi burada ortaya çıkmaktadır. Aker, montaj sermayesinin sanayi sermayesine dönüşüm sürecinde “her üretim dalında az sayıda üreticinin hakim olduğu bir sanayi düzeni”nin (9) ortaya çıktığını belirterek bu süreci tamamlayamayanların sınıfın dışına çıktığını ileri sürer.

Türkiye kapitalizminin 1970 krizi, darbe öncesinin ana çerçevesini oluşturur. Bu krize verilen tepkileri, özellikle 15-16 Haziran olaylarını bu çerçevede değerlendirmek gerekmektedir. 15-16 Haziran 1970 tarihindeki İstanbul ve Kocaeli’ndeki işçi gösterileri, hem hükümetin geri adım atmasına neden olmuş hem de işçi sınıfının durumunu göstermiştir. Devlet yetkililerinin özellikle güvenlik bürokrasisinin ve askeri bürokrasinin bu gösterilerden rahatsız olduğu açıktır. Ancak sadece bu gösteriler değil, daha öncesinden köylü ve toprak işgalleri, öğrenci gösterileri, radikal solun silahlı mücadele kavrayışının ana akım haline gelmesi ve bu çerçevede oluşan grupların ortaya çıkması da darbenin gerekçeleri arasında yer almıştır. Ömer Laçiner’e göre:

Ekonomik durumun 1970 Ağustos devalüasyonu ile giderilmeye çalışılan tikanıkları ve ülke çapında bir krizi gösterdiği Muhtıra öncesi dönemde egemen ittifak sınıfsal bir ayrışma uğramış gibidir. Parlamentoda güçsüzleşen AP iktidarı varolan hukuki çevrenin yönetimi güçleştirdiğini ilan etmekle ancak muarızları Demirel yönetiminin beceriksizliğine yormaktadırlar bunu. Özellikle Demirel’in şahsına yönelik propaganda, lideri etrafında birlik gösteren AP içinde de bölünme sağlamaya çalışmakta, ayrılıklar körüklenmektedir. Şurası önemlidir: Gerek genel olarak ülkede, gerekse AP içinde cılız da olsa Demirel ve ekibine yönelen muhalefetin kökeni büyük sermaye çevrelerinde değildir. Aksine Demirel politikası, kapitalizmin ülkedeki gelişiminde büyük sermayeyi haliyle kollayan bir özellik gösterir. Muhalefet, daha çok küçük ve orta burjuvazi çevrelerinden kaynaklanır. Bu da AP’de temsil edilen, mülk sahibi sınıfların büyük sermaye etrafında ittifakının yürümeye başladığını işaretidir. Yani o tarihe kadar tarihi egemen sivil-asker bürokrasinin karşısında oluşturulan ittifakın, tarihinde ilk kez

parçalanması, ayrışmasıdır. Böylece unsurlarına ayrıışan ittifakın yönetimini elde tutmadaki temel aracı olan oy gücünün fiilen etkisiz kalmaya başladığını görüyoruz. Egemen bürokrasi, kendisine yönelen oy silahına yenilmişti her zaman. (Laçiner, 1977:31)

1971 rejimi, olağanüstü siyasal bir rejimdi. Ancak askeri müdahalelerin klasik sistemik değişikliğini getirmemiştir. Siyasi iktidarın yapısı değişmemiş, sadece hükümetler sisteme hakim olan güç tarafından değiştirilmeye çalışılmıştır. Siyasi sistem yeniden düzenlenmeye çalışılmış, bu da iki biçimde yapılmıştır. Siyasi rejimin yeniden düzenlenmesini getiren değişiklikler anayasada yoğunlaşmıştır. Siyasi alanı yeniden düzenleyen değişiklikler ise 1971-1973 döneminin toplumsal mücadeleleri sonucunda belirlenmiştir.

1971 öncesinin toplumsal muhalefeti, özellikle 1960 sonrası oluşan kentsel koalisyondan önemli ölçüde etkilenmiştir. Sadece toplumsal muhalefetin varlığı değil, hükümete yönelik sağ muhalefet de 1970 ve 71 yıllarında çok artmıştı. Sağın biçimlenmesi tamamlanmış, siyasal ve ideolojik olarak farklı sınıf, kesim ve katmanları harekete geçiren dört sağ parti oluşmuştu. Özellikle Demokratik Parti, hükümeti oluşturan iktidar partisinden birçok milletvekilini de götürdüğü için, Demirel hükümeti yürütme gücünü kullanamaz duruma gelmişti (Zürcher, 1996:375).

Yürütme gücünün felç durumu esasen yaşanan hegemonya mücadelesinin de nasıl olduğunu gösteren bir gösterge olarak da sunulabilir. Yürütme gücünün etkinliğinin azalması değildir sorun, bu etkinliğin amacının gerçekleşmemesi sorun olarak belirlemektedir. Gerçekten de 1960'lar boyunca hakimiyet mücadelesi veren sanayi burjuvazisi, egemenliğini pekiştirmek istemektedir ve bunun yolunun da ancak etkin bir hükümet ile olacağı görülmektedir (Cem, 1978:363).

Yürütme gücünün etkinliğinin kendi çıkarlarına aykırı gören sınıf ve partiler ise aksine bu yürütme gücünün etkinliğini azaltma çabasındadırlar. Siyasal alanı da belirleyen bu mücadeleler, ordunun devreye girmesi ile birlikte yeni bir biçim alırlar. Ordunun muhtırası sonrası siyasi rejim, yürütme gücünün etkinliğini amaca uygun hale getirirken solun silahlı kesiminin yanı sıra yasal toplumsal muhalefetini de bastırmıştır.

Muhtıra, bir yandan iktidardaki Süleyman Demirel başkanlığındaki hükümeti devirirken öte yandan ordunun tam da hakem rolü oynarken kendisinin de düzeltmeye çalıştığı siyasal bölünmüşlüğü sonucuydu. Ordu muhtıra ile siyasal alanını düzenlerken kendisini de yeniden düzenlemiştir. Ordu içindeki üçüncü dünya bağımsızlıkçı milliyetçileri ayıklanmış, NATO ve ABD yanlısı soğuk savaş kadroları egemenliklerini kurmuşlardır. NATO ve ABD'nin bölgede istikrarlı bir rejim istemi (Özdemir, 1995:230) siyasi alanı da belirlemiş, milliyetçi tepkiselliğin ve aksiyonun artışı, anti-komünizmin tüm sağ partiler ve ordu tarafından savunulan ortak ideolojik hat haline gelmesi 12 Mart rejiminden sonra çok daha görünür olmuştur.

12 Mart 1971'de dört kuvvet komutanının²³ önem verdikleri reformlar uygulanmazsa yönetimi ele alacaklarını belirttikleri muhtıra karşısında

²³ Muhtıra önce radyolarda okunmuş, bu arada Meclis'e de gönderilmiştir. Meclis'teki okuma sırasında sadece DP Milletvekili Hasan Korkmazcan, muhtıranın Mecliste okunmasına Meclise sunuş yapılmasının biçimi üzerinden itiraz etmiş, meclise sunuşların sadece meclis başkanlığı tarafından yapılabileceğini bildirerek Oturum Başkanı Fikret Turhangil'den muhtıranın okunmamasını istemiştir. Ancak istek kabul edilmemiş ve muhtıra mecliste okunmuştur. Okunan ve Tutanaklara geçen muhtıra şöyledir:

Ankara, 12 Mart 1971
Millet Meclisi Başkanlığına
Ankara

1. Parlâmento ve Hükümet, süregelen tutum, görev ve icraatı ile yurdumuzu anarşi, kardeş kavgası, sosyal ve ekonomik 'huzursuzluklar içine sokmuş, Atatürk'ün bize hedef verdiği çağdaş uygarlık seviye'sine ulaşmak ümidini kamuoyunda yitirmiş ve Anayasanın öngördüğü reformları tahakkuk ettirememiş olup Türkiye Cumhuriyetinin geleceği ağır bir tehlike içine düşürülmüştür.

2. Türk Milletinin ve sinesinden çıkan Silâhlı Kuvvetlerinin 'bu vahîm ortam hakkında duyduğu üzüntü ve ümitsizliği giderecek çarelerin partilerüstü bir anlayışla Meclislerimizce değerlendirilerek mevcut anarşik durumu giderecek ve Anayasanın öngördüğü reformları Atatürk'çü bir görüşle ele alacak ve inkılâp kanunlarını uygulayacak kuvvetli ve inandırıcı bir Hükümetin demokratik kurallar içinde teşkili zarurî görülmektedir.

3. Bu husus süratle tahakkuk ettirilemediği takdirde Türk Silâhlı Kuvvetleri kanunların kendisine vermiş olduğu Türkiye Cumhuriyetini korumak ve kollamak görevini yerine getirerek idareyi doğrudan doğruya üzerine almaya kararlıdır.

Bilgilerinize.

Memduh Tağmaç, Orgeneral, Gnlkur. Bşk. ve Millî Güv. Kur. Üyesi

Faruk Gürler, Orgeneral, K.K.K. ve Millî Güv. Kur. Üyesi

Celâl Eyicioğlu, Oramiral, Dz. K. K. ve Millî Güv. Kur. Üyesi

Muhsin Batur, Hv. K. K. ve Millî Güv. Kur. Üyesi

Dağıtım :

Gereği için :

Cumhurbaşkanına

Cumhuriyet Senatosu Başkanlığına

Millet Meclisi Başkanlığına

Metin ve tartışmalar için bkz: Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem :3 C i l t : 12, Toplantı : 2, 70 nci birleşim, 12 . 3 . 1971, s. 236

hükümet düşmüştür. Ağır bir vesayet rejiminin de doğmasına neden olan bu istifa ile birlikte parlamentoda yeni bir dönem başlamıştır. Askerler 1967 Yunan cuntasının akıbetinden etkilenmişler, yönetimi doğrudan ele almak yerine siyasal rejimi dışlardan yönlendirebilecekleri bir yapı oluşturmuşlardır. (Ahmad, 1994:210). Bunun yolu da partiler üstü hükümet olmuştur.

Partilerüstü hükümet modeli, daha önce denenmemiş bir modeldi. İsmail Cem, yeni siyasi rejimin kendi gücüyle orantılı bir modeli olduğunu, bunun da önemli ayrıcalığının ise var olan meclislerin dağıtılmaması olduğunu belirtmektedir. Ordu kendi iradesini meclise kabul ettirerek partiler üstü denilen bir hükümet kurdurabilmiştir (Cem,1978:473). Bu partiler üstü hükümete parlamentodan güvenoyu ve kabineye bakan vermek şeklinde destek gelmiştir. Bunun dışında sağ, devlet aygıtıyla yabancılaşma üzerinden kurdukları eleştirel ilişkiyi bırakarak devlet aygıtıyla yakınlaşma fırsatı da bulmuştur (Demirel, 2009:441). Bu daha sonraki dönemde de devam edecektir.

Yeni hükümet, eski parlamentodan askerin onayını alan bir başbakan olan Nihat Erim başkanlığında 26 Mart 1971'de kuruldu. Parlamento muhtırada hem hükümet ile birlikte sorunların kaynağı olarak hem de muhtıra verilmesine neden olduğu ileri sürülen sorunların çözüm yeri olarak ortaya konuluyordu (Özdemir, 1995:229).

Partilerüstü olmak niyetiyle oluşturulan Birinci Nihat Erim Hükümeti, sağ partilerin hakimiyetindeki bir hükümetti. *Teknokratlar hükümeti* diye de bilinen bu hükümetin kendisi, siyaseti partilerüstü bir tarzda ele almaya çabalıyordu. Ordu muhtırasında önerilen reformların yerine getirilmesi gibi bir misyonu vardı. Ordunun yapmak istediği düzenlemeleri eski rejimin parlamentosu ile gerçekleştirmeye çalışması, mevcut kurumları kendi isteklerine uydurmak ya da doğru bir deyimle uyumlu kılmaya zorluyordu (Cem, 1978:474). Bu istekler, Ordu tarafından muhtırada reformlar olarak adlandırılmıştır. Ancak reformlardan ne anlaşıldığı biraz da komutanların istekleri ile de belirlenmiştir. Bu reformların kendisi ve bunun yerine getirilme tarzı, 1971-1973 dönemindeki siyasi alanı belirlemiş, siyasi rejimi

belirlemiştir. Siyasi rejim, faşizmle askeri vesayet rejimi arasında sallanmış, siyasi alan ise sanayi burjuvazisinin çıkarları ile yönlendirilmeye çalışılmıştır.

Temel olarak birkaç aşamadan oluşan bu dönemi ilk olarak THKP-C ve THKO'nun eylemlerini öne süren devletin silahlı sola karşı savaşı belirlemiş, genel olarak sanayi burjuvazisinin taleplerinin reformlar biçiminde ortaya konduğu ve parlamento üzerinden süren fraksiyon çatışması ikinci dönemi belirlemiş, aynı parlamentonun hakem rolündeki ordunun Cumhurbaşkanlığı koltuğunu ele geçirmek üzere yaptığı manevrayı boşa çıkarması ve 1973 seçimleri ile 12 Mart rejimi üçüncü ve son dönemde etkisini kaybetmiştir. Birinci Erim hükümetinin ilk icraatının Balyoz hareketi olması, daha önce sol aydınlar arasında varolan Kemalist bir cuntanın egemenliğinde darbe yanlısamasını ortadan kaldırmıştır (Gevgilili, 1981:549).

1971 rejiminin en önemli siyasi rejim müdahalesi, tam da siyasi rejimin çerçevesini veren anayasaya oldu. Anayasa değişiklikleri, 1960'ların kentsel koalisyonunu yeniden düzenlemeyi içeren değişikliklere yer veriyordu. Bunu da Nihat Erim Hükümeti başlattı.

Nihat Erim Hükümeti başlangıçta muhtırada sözü edilen reformları gerçekleştirmeyi vaad ederek göreve başladı. Demirel Hükümeti istifa etmiş, Muhtıra mecliste okunmuş, oluşan fiili durumda ise Erim'in bir hükümet kurması kararlaştırılmıştır.

2.2.1. Muhtıra ve Partilerüstü Hükümetler

12 Mart muhtırasından sonraki dönemde gençlik ve işçi kesiminin politikleşmesine yol açan 1960'ların ve 1970'lerin başındaki toplumsal muhalefetinin protesto hareketleri yeni muhtıra rejimi tarafından temel hak ve özgürlüklerin kısılma nedeni olarak gösterilmişlerdir. Bu çerçevede 12 Mart rejiminin ilk önlemleri grev yasağı konusunda olmuştur (Aker, 1973:80).

Muhtıra verildiğinde görevde olan Süleyman Demirel Hükümeti, muhtıranın verildiği gün istifa etmek zorunda bırakılmıştır. Muhtıranın doğrudan hedefi olan hükümet önce parlamentodan güvenoyu almayı

düşünmüş ancak ordudan gelen istifa baskısı üzerine hemen istifa etmek zorunda kalmıştır.

Yeni hükümet 26 Mart'ta göreve başlamış, 2 ve 5 Nisan tarihlerinde hükümet programını okunmuş ve 7 Nisan'da oylamaya katılan 370 üyenin 321'i kabul oyu vermiştir. 46 ret ve 3 de çekimser oy kullanılmıştır. Oylamada sadece DP parti olarak Necmeddin Erbakan da kişisel olarak red vermiştir. CHP Genel Sekreteri olan Bülent Ecevit oylamaya katılmamıştır.²⁴

Hükümet, teknokrat olarak adlandırılan partisiz uzmanlardan ve AP'den 5, CHP'den ise 3 bakanla oluşuyordu. Ayrıca CGP'nin önceli partilerden olan MGP de üye vermiştir. Birinci Erim Hükümetinin programı, genel olarak Ordunun istediği tarzda bir reform programıdır. Özellikle Ordunun müdahalesinin nedenleri üzerine durulmuş, hiçbir eleştiri getirilmeden bu muhtıranın reformlarının yerine getirilmesi için bir takım reform önerilerinde bulunulmuştur. Bunlar: Toprak ve tarım reformu, Millî Eğitim reformu, Malî reformlar, Hukuk ve Adalet reformu, Devlet kesiminin yeniden düzenlenmesi, Enerji ve tabii kaynaklarla ilgili reformlardır.²⁵ Reformların genel çerçevesi ise ulusalcı-kalkıncı bir çerçevedir. Devletleştirme ve kooperatifçilik, reformların gerçekleştirilmesi için önerilen asli yol olarak görülmektedir.

Ancak Nihat Erim'in planladığı reformların gerçekleştirilmesi, varolan iktidar bloku ile mümkün görünmemektedir. Muhtıra, hegemonya krizinde olan ve işçi hareketleri ile silahlı solun eylemlerinden ürken iktidar blokunun bu krizini çözmeyi amaçlamaktadır ancak bunu yaparken siyasal alanı ve rejimi de yeniden düzenlemek istemektedir. Ekonomik ilişkilere dokunmak, özellikle ulusal kalkıncı bir çerçeveden bunu yapmak istemek hem ticaret sermayesinin hem de sanayi sermayesinin çıkarlarına aykırıdır. 9 Mart'ta sol cuntanın tasfiye edilmiş olması da ulusal kalkıncı bir programı zor ile uygulayacak askeri bürokrasinin desteğini de yok etmiştir.

Askeri bürokrasinin 1971 olağanüstü rejimini tesis etmede Balyoz hareketi ve ilan edilen sıkıyönetim önemli bir yere sahip olmuştur. THKP-C

²⁴ MMTD, D.3, C.12, T.2, 82. Birleşim, 07.04.1971.

²⁵ MMTD, D.3, C.12, T.2, 80. Birleşim, 02.04.1971, s. 395

örgütünü önderi Mahir Çayan'ın İsrail Konsolosu Efraim Elrom'u kaçırmamasından sonra gelişen hareket, tüm sol kesim ve aydınlar üzerinde baskı kurmuş, 500'e yakın solcu aydın içerde tutulmuş, aynı dönemde TİP, DİSK, Dev- Genç gibi sol kurum ve örgütler dışında Ülkü Ocakları ve Milli Nizam Partisi de kapatılmıştır (Birand vd., 2008:234). Ayrıca ABD ile Türkiye arasında önemli bir ihtilaf konusuna dönüşen haşhaş ekimi konusunda ABD'nin baskısıyla yasaklama kararı vermiştir (Erhan, 1996:120).

12 Mart döneminin siyasal alanı yeniden oluşturmaya çalışan düzenlemesi ise Anayasa değişiklikleri olmuştur.²⁶ Anayasa değişiklikleri ile birlikte rejimin temel hak ve özgürlükleri güvence altına alan birçok maddesi değiştirilmiştir. Değişiklikler askerin isteği ve baskısıyla olmuştur (Tanör, 1994:53). Bu değişiklikler Tanör'e göre devlet iktidarının düzenlenmesi ve temel hak ve özgürlükler konusundadır. Devlet iktidarının düzenlenmesi konusunda askeri bürokrasinin sivil otoriteden tavizler koparması ve yürütmenin güçlendirilmesi öne çıkmaktadır (54-57). Temel hak ve özgürlükler konusunda ise Anayasa değişiklikleri, örgütlenme özgürlüklerini eski anayasaya göre kısıtlamış, mahkemelerin vermesi gereken bazı kararları idareye tahvil etmiştir (58-60).

Yürütmenin güçlendirilmesi, 12 Mart rejiminin siyasal alanı yeniden düzenlerken uyguladığı temel strateji olarak değerlendirilebilir. Hükümetin sonu da bir anlamda bu yüzden gelmiştir. Hükümetin reformcu bakanlarından Attila Karaosmanoğlu ve 10 bakan arkadaşının istifası ile birlikte ilk Erim dönemi kapanmıştır.

İstifa ettiği gün olan 3 Aralık 1971'den sonra yeniden görevlendirilen İkinci Erim Hükümeti 11 Aralık'ta kurulmuş ama ömrü ilkinden de kısa sürmüş ve 22 Mayıs 1972'de Erim yine istifa etmiştir. Ardından MGP üyesi Ferit Melen'in kurduğu hükümet gelmektedir. Melen'in Hükümet Programı reformların süreceğini belirtse de Hükümet döneminde sanayi burjuvazisinin

²⁶ 12 mart dönemi Anayasa değişikliklerinin tarihleri şu şekildedir:” 30 Haziran 1971 tarihinde kesinleşen 1421 sayılı kanun 56. ve 82. Maddeleri, 30 Eylül 1971 tarihinde kesinleşen 1488 sayılı kanun ile 35 madde değiştirilmiş; aynı zamanda dokuz geçici madde eklenmiştir. Bütün değişiklik ve eklenen geçici hükümler yayımlandıkları tarihte yani 22 Eylül 1971'de yürürlüğe girmiştir.” (Tikveş, 1977:24,26)

istediği teşvikleri desteklemekte, Aker'in ile sürdüğü gibi 12 Mart rejiminin en önemli iki olgusu olan dışa bağımlılık ve tekelleşmeyi ortadan kaldırmamaktadır (Aker, 1975:109).

2.2.2. 1973 Cumhurbaşkanlığı Seçimi ve 12 Mart Rejiminden Çıkış

Melen Hükümetinin reformları devam ettirmek istemesi, esasen 12 Mart Rejiminin devam ettiğini göstermektedir. Hükümet hem sıkıyönetimi hem de sanayi burjuvazisinin tekelleşmesini hızlandıracak teşvik ve düzenlemeleri devam ettirmiştir.

Burada 12 Mart Rejimi giderek Ordunun etkisiz kalmaya başladığı bir sürece girmeye başlamıştır. Özellikle Cumhurbaşkanlığı seçimleri, Ordunun iktidarı sivillere bırakmamak için son kez çabaladığı bir mücadele alanına dönüşmüştür. Ordu, kendi adayı 5 Mart 1973'te istifa eden Faruk Gürler ile iktidarı ele geçirmek ve iktidar bloku içinde bürokratik bir restorasyon geliştirmek istiyordu. Gürler Cumhurbaşkanı olunca yürütme gücünü kontrol edebileceğini hesaplamaktaydı (Gevgilili, 1981:544).

Ancak Gürler'in bu hesaplarına Demirel itiraz edecektir. Gürler'in Ordudan istifa edip kontenjan senatörü olması ve ardından da Cumhurbaşkanlığına aday olması üzerine ilk olarak karşısına bir adayı AP çıkaracaktır. AP adayı Tekin Arıburun'un adaylığı tansiyonu yükseltecek, 13 Mart'taki seçimde Gürler'in 175 oyuna karşı 282 oy alacaktır. Bu durumda askeri bürokrasi bu kez de Cevdet Sunay'ın görev süresinin uzatılması için Anayasa değişikliği isteyecektir. Ancak bu öneri de parlamento tarafından reddedilecektir. Ancak iki büyük partinin de üzerinde anlaşmaya vardığı eski bir oramiral olan Fahri Korutürk sonunda 6 Nisan'da Cumhurbaşkanı seçilecektir.

Fahri Korutürk'ün seçimi ile birlikte askeri bürokrasinin iktidar blokundaki yerini yeniden restore etme çabası sonuçsuz kalacaktır. Ancak buna karşın partilerüstü denilen ve askerin desteklediği hükümetler Ahmad'a göre siyasi görevlerini yerine getirmiş, devlet iktidarını destekleyen Anayasa değişiklikleri yapılmış, her türlü siyasi ve toplumsal muhalefet bastırılmış,

devlet güvenliği ile ilgili özel mahkemeler kurulmuş üniversiteler ve sendikalar bastırılmış ve TİP kapatılarak ideolojik planda solda boşluk doğmuştur (Ahmad, 1994:219-220)

Rejimden çıkış esas olarak 1973 seçimleri ile söz konusu olabilecektir. Ferit Melen Hükümeti, Cumhurbaşkanlığı seçimlerinden hemen sonra 15 Nisan'da istifa edince yeni hükümeti Naim Talu kurmuştur. Talu sanayi çevrelerinin önem verdiği bir parlamenterdir ve CHP-MSP hükümeti kuruluncaya kadar da görev yapmıştır..

1973 Genel Seçimleri yaklaşırken siyasi sahne de yeniden düzenlenen rejim üzerinden gitmektedir. Seçim kampanyalarında siyasal partiler siyasal alanı kendilerine göre yeniden düzenleyebileceklerinin ipuçlarını vermektedirler. Özellikle devlet aygıtındaki personelin urumu seçim programlarına girmiştir. Örneğin AP, daha seçimden önce devlet aygıtı üzerinde hassasiyetle durmuştur (AP 1973 Seçim Beyannamesi, 1973: 10-11,18). Devlet'in müessir yapılmasından söz eden AP, bunun için ikili bir yapıdan söz eder: ilki devlet organlarının birbirlerini etkisiz hale getirmesi devlet fikri ile bağdaşmaz. İkincisi ise devlet personelinin önemidir. Devlet organları ile personeli, devlet aygıtının yapılanmasında oldukça kritik olacaktırlar.²⁷

Diğer sağ partiler de özellikle devlet personelinin liyakati üzerinde dururken, devlet aygıtına verdikleri önemi dile getirmişlerdir. Devlet aygıtı ve devlet personeli, bu partiler için birbiri ile kopmaz bir bağ içindedir. CGP, devlet personelinin, güçlükler içinde Türkiye'nin sorunlarını çözmeğe çalışan bir idareciler kadrosu anlamına geldiğini (CGP Seçim Beyannamesi, 1973:29) öne sürerken MHP de CGP ile paralel bir şekilde idari reformdan ve devlet personelinin yeniden eğitilmesi çabalarından söz etmektedir (MHP Seçim Beyannamesi:1973:35). Milli Eğitim kadroları ise MHP'nin devlet aygıtında özel olarak söz ettiği personeldir (16). MSP'de devlet idaresinin ehil kadrolara tesliminden söz ederken devlet aygıtının yeniden düzenlenmesini önermektedir (MSP Seçim Beyannamesi, 1973:20-21).

²⁷ Özellikle müessir devlet ve idareden söz edilen 24,25, 26

2.2.3. 1973 Seçimleri: Yeniden Saflaşan Siyasi Yapı

14 Ekim 1973 Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Seçimi, cumhurbaşkanlığı seçimiyle iyice belirgin hale gelen 12 Mart rejiminden çıkışı pekiştirerek 12 Mart rejimini sonlandırmıştır.²⁸ 12 Mart rejiminin en önemli siyasi hedefi olan sol bastırılmış, işçi ve öğrenci hareketi susturulmuş, en önemli siyasal parti TİP kapatılmıştır. Hegemonyanın tüm istikrar çabalarına rağmen en büyük iktidar partisi adayı olan AP değil, ortanın solu politikasını izleyen CHP birinci çıkmıştır.

Genel olarak seçim çözümlemeleri, parlamenter bir yönetimde “siyasal gücün hangi grupların eline geçeceğini” (Tekeli, Gökçe, 1977:9) bulmakla ilgilenmektedir. Dolayısıyla yaşanan siyasal güç yoğunluğunun yönünü ve bileşimini gösterirler. Bu güç yoğunluğu, siyasal yaşamın ve mücadelelerin sonucudur ve seçim çözümlemeleri de sınırlı da olsa bunu gösterebilir ve siyasal yaşamı anlamlandırma da önemli ipuçları verebilir. Ancak burada önemli bir yöntemsel hataya düşülmemelidir. Siyasal tutumların somut göstergesi olarak oy verme davranışının tek bir nedeni olmadığı gibi, bu tutumlar değişmez, ahistorik, asosyal da değildirler.²⁹ Bununla birlikte toplumsal ve sınıfsal değişkenlerle siyasal görüşler arasındaki ilişkiyi (Akşit:1985:142) çözümlemek için yine de seçim göstergeleri önemli veriler sunmaktadır.

Bu çerçevede 1973 seçimleri, solun yükselişinin önemli bir yansıması olarak görülebilir. 1960'ların başında oluşan sosyal demokrasinin siyasal partisi diğer sağ partileri ilk defa geçmiş ve CHP ilk defa DP-AP geleneğinin üstünlüğünü yıkmıştır.

Seçimin en önemli siyasi sonuçlarında biri bu olmuştur. Seçim, 14 Ekim 1973'te yapılmış, toplam 69 503 sandıkta 16 798 164 seçmenden 11 223 843'ü oy kullanmıştır. Oy oranı % 66.8 gibi oldukça düşük bir orandır.

²⁸ 12 Mart rejimi ve kavramın kendisi üzerine bkz: (Gevgilili, 1973).

²⁹ Bu konuda tutum ölçeklerinden kalkarak eleştirel bir değerlendirme için (Cangızbay, 1996:127-144)

1969 seçimlerindeki %64.3'lük orandan sadece 2.5 puan yüksektir. Bu oyların hepsi de geçerli olmamış ve 10 723 658 oy geçerli sayılmıştır.

Seçimler sonucunda parlamento kompozisyonu oldukça parçalı olmuş, bu da koalisyon hükümetlerini doğurmuştur. 1969 seçimlerinin iktidar partisi olan ve Milliyetçi Cephe hükümetlerinin büyük ortağı olacak AP, 1969 seçiminde aldığı 4 229 712 oyun 1 031 815'ini kaybetmiş ve 3 197 897 oy almıştır. AP'nin oy oranı %46,5'ten %29,8'e düşmüştür.

AP, bu oy oranı ile 1969'daki 256 milletvekilliğine karşılık 1973 seçimlerinde 149 milletvekili çıkarmıştır. İkinci büyük sağ parti DP ise ilk kez girdiği seçimde 1 275 502 oy ve %11,9 oy oranı alarak 45 milletvekili çıkarmıştır. Üçüncü sağ parti MSP de ilk kez girdiği seçimlerde 1 265 771 oy alarak %11. 8 oy oranına ulaşmış, DP'den daha az oy almasına rağmen 48 milletvekili çıkarmıştır. CGP ise 1969 seçimlerindeki 597 818 ve %6,6 oy oranı ile 15 milletvekiline karşılık bu sefer 564 343 oy, %5,3 oy oranı ve 13 milletvekili çıkarmıştır. MHP'nin oy oranı ise ilk kez girdiği 1969 seçimlerine nazaran %3'ten den %3,4'e 0,4 puan artmış, aldığı oy 275 091'ten 362 208'e yükselmiş ve 3 milletvekili çıkarmıştır. MP seçime katılmasına rağmen aldığı 62 377 oy ile parlamento dışında kalmıştır.

Sağ partilerin karşısında CHP ise 1973 seçimlerinin birinci partisi olarak 3 570 583 oy ve %33,3 oy oranı almıştır. Bir önceki seçimde aldığı 2 487 006 oya karşılık gelen %27,4 oy oranını 5,9 puan yükselterek milletvekili sayısını 145'ten 185'e çıkarmıştır. TİP kapatılmış olduğundan seçime girememiş, solda sayılabilecek diğer bir parti olan TBP ise 1969 seçimlerinde 254.695 oy ve %2,8 oy oranı ile aldığı 8 milletvekiline karşılık 1973 seçimlerinde 121 759 oy, %1,1 oy oranı ve 1 milletvekili kazanmıştır. Bağımsız adaylar bu seçimde de yer almış ve parlamentoya toplamda 303 218 oy alan 6 bağımsız milletvekili girmiştir.³⁰

Aynı zamanda yapılan Cumhuriyet Senatosu 1/3 yenileme seçimlerinin sonuçlarına da bakıldığında, yine CHP'nin birinci parti olarak çıktığı görülmektedir. AP'nin aldığı 1 300 801 oy ve 22 senatöre karşı CHP 1 412

³⁰Seçimlerle ilgili veriler için bkz. (DİE, 1974)

051 oy almış ve 25 senatör çıkarmıştır. CGP 246 888 oy almış ve 1 senatör çıkarmıştır. DP 438 276 oy almasına rağmen hiç senatör çıkarmamış buna karşın MSP ise 516 822 oy almış ve 3 senatör çıkarmıştır. MHP 114 662 oy almış, hiç senatör çıkarmamıştır. 89 824 oy alan TBP de hiç senatör çıkarmamıştır. İki senatör de bağımsız adaylar arasından seçilmiştir.³¹

Seçimin sonuçlarının çeşitli açılardan değerlendirilmesi, esas olarak sosyal demokrasinin neden başarılı olduğunu da ortaya koymaktadır. Sosyo-politik yaşamın değişimi seçim sonuçlarına yansımış, özellikle işçilerin yoğun biçimde yaşadığı gelişmiş kentlerin oy dağılımı bunun kanıtı olmuştur. Kentsel oyların öneminin artışının yanı sıra, bir başka sonuç da Ergun Özbudun'un W.D. Burnham'dan aldığı *kritik saflaşma* kavramı ile açıklanabilir. Kritik saflaşma kavramı, işaret ettiği siyasal süreçlerle siyasal istemler arasındaki çelişkiyi dile getirmektedir. Buna göre büyük diye adlandırılan partilerin seçmenleri ani ve keskin biçimde değişime uğrarsa orada kritik saflaşmadan söz edilebilir. Bunun ortaya çıkmasındaki etken Burnham'a göre üçüncü parti hareketleridir ki bu hareketler de olağan siyasal süreçlerin yeni siyasal istekler karşısında, bunları bütünleştirecek çözümler üretememesi sebebiyle ortaya çıkar. Burnham, kritik saflaşmanın bir diğer sonucunun da önemli kamusal siyasa değişikliği olarak öne sürer.³² Şirin Tekeli de 1973 seçimlerini değerlendirirken *yeniden saflaşma* deyimini kullanmaktadır (Tekeli, 1986:1816). 1969 seçimlerinden itibaren başlayan parçalanma süreci, seçmen tabanında da bir yeniden saflaşmayı getirmiştir.

Sağın değişik kanatları AP'den ayrılarak seçime girmişler, MHP tüm 12 Mart sürecini desteklemiş ve etkinliğini arttırmıştır. CHP'de ise Ecevitçilerin Merkezçiler karşısındaki zaferi ile merkezci kanattakiler partiden ayrılarak Cumhuriyetçi Parti'yi kurmuşlar, kendi solunda olan TİP'in kapatılması ile doğan boşluğu ise TBP³³ doldurmaya çalışmıştır (Tekeli, 1989:1816).

³¹(DİE, 1974: 60-61).

³²Burnham, s.10'dan aktaran (Özbudun, 1977: 266). Aynı konuda bkz. (Özbudun ve Tachau, 1975: 460-480)

³³TBP konusunda bkz: (Ata, 2005)

Bahattin Akşit'in kullandığı kavram ise *makas değişimidir*. Akşit'e göre 1969 seçimlerinden sonra AP ve CHP'nin oy tabanları arasındaki benzemezlik giderek açılmıştır ve ücretliler ile işçilerin yoğun olarak bulunduğu gelişmiş merkezlerde CHP, azgelişmiş bölgelerde ise AP ve MSP daha güçlü partiler olarak öne çıkmışlardır (Akşit, 1985: 152, 154, 156)

Seçim sonuçları yüzen oyların etkisini değil, iki büyük siyasi partinin sosyal tabanlarının değişimini ortaya koymaktadır (Özbudun, 1977:266) AP bütün bölgelerde oy kaybına uğramış, CHP ise bütün bölgelerde oy oranını arttırmıştır. MSP ve AP'den kopan DP, Güney-Orta ve Kuzeydoğu Anadolu bölgelerinde AP'den yüksek oranda oy almış ve bunun sonucunda AP en fazla buralarda oy kaybına uğramıştır (Özbudun, 1977:281).

Özbudun'a göre CHP de bütün bölgelerde yüksek oy aldığı halde, Güney-Orta ve Karadeniz bölgesinden düşük oy oranı almıştır. Özellikle Güney-Orta Anadolu bölgesi, (DP, MSP, MHP ve CGP) çizgisinin çok güçlü olduğu muhafazakâr oyların yoğun olduğu bölgeler olduğundan buralarda oy oranını artıramamıştır (281).

Bu seçimlerdeki yeniden saflaşmanın önemi, 1970'li yılların siyasi yapısını da belirlemesinde yatmaktadır. 1970'li yılların Milliyetçi Cephe hükümetlerinin de içinde olduğu koalisyon şeklindeki iktidar yapısı, bu dönemde ortaya çıkmış ve etkili olmuştur. Sağın biçimlenmesi bu dönemde tamamlanmış ve bunun etkisini AP görmüştür.

Adalet Partisi'nin oyları Demokratik Parti ve Milli Selamet Partisi tarafından bölünmüştür. Öyle ki oy kaybı, 1969 seçimlerine göre 1/5'i bulmuştur (Tekeli, 1989: 1817) 12 Mart muhtırasının verildiği iktidar partisi olan AP, sanayi merkezlerinde CHP'ye, tarım merkezlerinde DP'ye, Doğu ve Güneydoğu Anadolu'nun Kürt nüfusunun yoğun olduğu yerlerde MSP'ye ve Orta Anadolu'nun azgelişmiş merkezlerinde ise MHP'ye oy kaybetmiştir (1817).

Yine AP, 1969 seçimlerinde başarılı olduğu gecekondü mahallelerinde yerini CHP'ye bırakmıştır.³⁴ Kent alt sınıfları neredeyse blok olarak CHP'yi tercih etmiştir.³⁵ Küçük üreticilerin yoğun olarak yaşadığı Orta Kuzey ve Orta Doğu Anadolu bölgelerinde de önemli artışlar sağlamış, büyük toprak sahipliğinin olduğu ve küçük kasaba sermayesinin egemen olduğu yerlerde ise sınırlı bir gelişme olmuştur (Sencer, 1974: 416-417). CGP ise yöneticilerinin güçlü olduğu merkezlere yüksek oy oranı almış, diğer bölgelerde ise varlık gösterememiştir (Sencer, 1974: 418).

Bu oy dağılımı, seçmen tabanında bir dönüşümün olduğunu açıklıkla göstermektedir. Bunun hem siyasal yapıya hem de daha sonraki siyasal gelişmelere etkisi kesin olmuştur.³⁶ Örneğin CHP'nin 1950'lerin ve 1960'larda etkili olan elitist parti yapısının 1960'lar ve ortanın solu yaklaşımı ile birlikte kaybolduğunu öne süren Akşit, 1970'lerle birlikte daha önce emekçi merkezlerinde güçlü olan sağ partilerin artık bu konumlarını kaybettiklerini belirtmektedir. Ona göre CHP ile TİP'in, AP ile MSP'nin tabanları benzeşmekte ve "AP sağ kutba daha da yaklaşırken, CHP sola doğru" açılmaktadır (Akşit, 1985:153).

Modernleşmeci bir perspektiften bu durumu değerlendiren Ergun Özbudun ise seçmen tabanını ayrışmasının ve yeniden saflaşmasının "büyük ölçüde merkez – çevre çatışmasına dayanan, 'eski' Türk parti sisteminin yerini, sosyo-ekonomik bölünmelerin gitgide önemli bir rol oynadığı 'yeni' bir parti sistemine bırakmakta olduğunu" kanıtladığını belirtmektedir. (Özbudun,1977: 309)

Parti sisteminin değişimi de seçmen tabanının değişimi ile birlikte ortaya çıkmaktadır. 1970'li yıllara gelinceye kadar iki partili sistem hâkimken,

³⁴ Örneğin 1969 ve 1973 seçimlerinde gecekondü mahallelerinde oy sandıklarının incelenmesiyle yapılan hesaplamalara göre oy oranları bu yönelmeyi açık biçimde göstermektedir: İstanbul: 1969 AP:%53.8, CHP:%21.8; 1973 AP:%26.7, CHP:%47.5; Ankara: 1969 AP: %43.4, CHP:%30.1, 1973 AP: %27.7, CHP:%41.9; İzmir: 1969 AP:%60.7 CHP: %22.6, 1973 AP:%36.5, CHP: %44.2. Veriler için bkz. (Özbudun ,1980: 121-123)

³⁵ (Özbudun, 1977: 290). Ancak buna rağmen emekçi adayların CHP'deki oranı çok düşüktür. %3. AP'de ise bu oran 1973 seçimleri için %1.8'dir.

³⁶ İzmir'de parti yöneticilerini araştıran Özbudun, zengin çiftçilerin partiden ayrıldıklarını ama daha alt kesimden gelenlerin de parti organlarına henüz yerleşmediklerini vurgularken bunu "ortanın solu" hareketine bağlamaktadır. Özbudun ayrıca CHP içinde temsil edilen iş adamı oranının yüksekliğine dikkati çeker. (Özbudun, 1977b, s. 650).

1973 yılında hem sağ hem de sol partilerin çoğalması söz konusudur. Hem hakim iktidar blokundaki parçalanma hem de toplumsal sınıfların yeni istemleri bu durumu yaratmış, bu seçim sandığına yansımıştır.

1950 yılından 1970'li yılların başına kadar Türkiye'deki parti sistemi, tek parti hâkimiyetinde olan bir sistemdi (Sayarı,1978: 43) 1950'li yıllardaki Demokrat Parti hâkimiyeti 27 Mayıs 1960 ile birlikte son bulmuş, sivil yönetime geçerken bir dönem koalisyon hükümetleri kurulmakla beraber, sonradan yeniden tek partinin hakim olduğu bir döneme girilmiştir.

1965 ve 1969 seçimlerinden zaferle çıkan parti, sağın bir anlamda tek koalisyonu ya da platformu gibi davranan AP olmuştur. 1969 seçimlerinde 8 parti seçime katıldığı halde, iki büyük partinin toplam oy oranları %74 iken, bu oran 1973 yılında seçime 7 parti katıldığı halde %63'e inmiştir (Sayarı,1978:45) Bütün bu göstergeler, Türkiye'de siyasal mücadelenin çok yoğunlaştığını, iktidar blokunda bir parçalanma olduğunu anlatmaktadır.

2.3. CHP- MSP Koalisyonu

1970'li yıllarda kurulan iki koalisyon kabinesi uzun süreli hükümet kuramamaktan kaynaklanan hükümet bunalımından sonra kurulmuştur. İlk hükümet seçim sonrası, ikincisi ise hükümetin istifa sonrası kurulmuştur. CHP-MSP koalisyonu 1973 seçimlerinin iki galibi tarafından kurulmuş ve 12 Mart rejiminden çıkışı gerçekleştirmeye çabalamıştır. Bu rejimin etkilerini en fazla hisseden kesimlerin sözcülüğünü yapan hükümet, kendi içindeki tartışmaların ve iki koalisyon ortağının uyumsuzluğu yüzünden sona ermiştir.

2.3.1. CHP-MSP Hükümeti

1973 seçimleri 12 Mart rejiminin de sonunu ilan etmiştir. 12 Mart rejimi, muhtıranın ertesinde ortaya çıkan ve *ara rejim* olarak nitelendirilen bir süreci ifade ediyordu. Rejimin etkisi esas olarak Faruk Gürler yerine Fahri Korutürk'ün seçilmesi ile bitmişti, ama hala 12 Mart döneminde ortaya çıkan

hükümet görevdeydi. Koalisyon ile bu hükümetin dayandığı ara rejim de sona ermiştir.

1973 seçimleri döneminde sağın birliği talepleri, daha fazla dile getirilmeye başlanmıştı. Koalisyonun kurulmasından önce özellikle DP'nin gündeme getirdiği sağ koalisyon tartışılmış, ancak diğer sağ partiler tarafından benimsenmemiştir.

Seçim ertesinde hükümet kurma çalışmaları başlarken bir sağ koalisyon önerisi DP genel başkanı Ferruh Bozbeyli tarafından ortaya atılmıştır. Ferruh Bozbeyli, çoğunluğun seçimlerde sağ partileri desteklediğini, bu çerçevede de sağ bir koalisyonun istendiğini öne sürmüştür (İpekçi, 1973). Sağ koalisyonun öğeleri olarak da kendileri dışında AP, MSP ve CGP'yi saymıştır.

Bozbeyli, Türk sağının en önemli retorik ifadesi olan *milli irade*³⁷ sözünü burada da kullanmış ve CHP'nin hükümet kurma girişimlerinin sorunlu olduğu dile getirmiştir. Aynı gün Konya'da konuşan DP'li Faruk Sükan'da sola karşı sağ partilerin koalisyonu çağrısında bulunmuştur. Bu koalisyon önerisine sağ partiler hemen cevap vermek istememiş, sorumluluğu hiçbir sağ parti yöneticisi almamıştır.

AP, açıkça koalisyonu reddeden bir tutumu takınmış, MSP ve MHP konuyu ilgili kurullarında görüşmek istediğini belirtmiş, sadece CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu ılımlı konuşmuştur.³⁸

CHP'nin seçim sonucundaki arayışı MSP ile koalisyon kurmak yönündedir. Koalisyon görevinin Ecevit'e verilmesinin ardından diğer siyasi partilerle de görüşen CHP yetkilileri, bunlardan beklenen olumsuz yaklaşımları gördükten sonra, MSP'ye koalisyon teklifi götürmüştür.

MSP ise bir yandan CHP ile görüşürken diğer yandan AP ile sağ koalisyonun olanaklarını araştırmaktadır. Yine de, CHP'nin ortaklık isteğine olumlu bakan MSP, bazı tavizler de istemektedir.³⁹ CHP bu tavizleri kabul

³⁷ İradenin Türk sağındaki yeri için bakınız: (Mert, 2001)

³⁸ “AP, Sağ Koalisyonu Reddetti”, Milliyet, 19 Ekim 1973

³⁹ Tavizler özellikle MSP'nin yerel seçimleri erteleme üzerine yoğunlaşmaktadır.

etmeyince görüşmeler tıkanır ve hükümet kurma görevi Süleyman Demirel'e verilir. Demirel'de başarılı olamayınca bir hükümet bunalımı doğar.

1973 seçimlerinden sonra kurulan her iki hükümet de, uzun pazarlıklar ve bunalımlardan sonra kurulmuştur ki bu durum hegemonya bunalımının bir sonucu olarak yorumlanabilir. Bu arada tarafsız başbakan formülleri düşünülmektedir. Ancak CHP lideri Bülent Ecevit bunu kabul etmez. Aynı tarihlerde yerel seçimler olur. 9 Aralık seçimlerinden de CHP birinci parti olarak çıkar. CHP %37, AP ise % 32 oy almıştır. Bununla beraber hükümet bunalımı sürmektedir. Nihayet, 2 Ocak 1974'te Cumhurbaşkanı, hükümette olan Naim Talu'yu tekrar hükümet kurmakla görevlendirir. Bir başka deyişle, hükümet bunalımı bir tarafsız başbakanın atanmasını gerektirmiştir. 12 Mart rejiminin son hükümet başkanı sayılan Talu ,hükümet kurma çalışmalarına başlar.

Bu sırada Demokratik Parti sürekli olarak bir sağ koalisyonu önermektedir. Hükümet bunalımına cevap, kendiliğinden bir milli koalisyon önerisidir. 2 Ocak- 10 Ocak arasındaki dönem, Talu'nun şahsında 12 Mart Rejiminin dengelerinin ve sağ koalisyonun kurulma hamlesidir. Ancak AP'nin kabul etmemesi üzerine kurulamayacaktır.

AP, büyük burjuvazinin siyasi örgütü olarak tarafsız bir başbakanı kabul etmemekte, sağ güçlerin ise henüz yeterince konsolide olamayacağını ya da kendi önderliğinde konsolide edilemeyeceğini düşündüğünden buna karşı çıkmaktadır. Yaşanan çözümsüzlük durumu, CHP için yeni manevra alanları demektir. Talu'nun hükümeti kuramaması üzerine Cumhurbaşkanı hükümet kurma görevini yeniden Bülent Ecevit'e verir. Ecevit ve partisi bu kez Erbakan ve partisi ile anlaşarak koalisyonu kurar.

Hükümet Programı 1 Şubat 1974'te TBMM'de okunur. Programın temel bileşenleri her iki partinin de dayandığı temel olan küçük üreticilerin ve küçük burjuvazinin siyasi ve ekonomik bakış açısıyla oluşturulmuştur. Öncelikli sorun af olarak belirlenmiştir ve affın toplumdaki iç barışı sağlayacağı öngörülmüştür.⁴⁰ Herkesin mali gücüne göre vergi konulması

⁴⁰ MMTD, D:4, C:1, T:1, B:35, 01.02.1974, s.352

ilkesi, muafiyet ve istisnaların yeniden değerlendirileceğinin belirtilmesi, vergide hakça bir sistemin kurulacağını bildirmesi, programın küçük burjuvayı kollayan niteliğini göstermektedir.⁴¹

CHP ve MSP'nin koalisyon kurması, İslamcı muhafazakâr bir parti ile sosyal demokrasinin ortak tabanlara hitap etmesinden kaynaklanıyordu. Programatik yakınlıklar oldukça fazla idi. Ulusal kaynakların devlet denetiminde olmasından küçük üreticilerin piyasa karşısında ezilmemesine kadar birçok noktada uyuşuyorlardı. Ancak geleneksel değerlere önem veren MSP'nin yanında CHP daha modern bir görünüm sergilemektedir (Ahmad, 1994: 226-227).

7 Şubat 1974'te hükümet güvenoyu alır. 235 kabul, 136 ret ve 2 çekimser oy vardır ve 76 milletvekili oylamaya katılmamıştır.⁴² Bununla hükümet çalışmalarına başlamıştır. Genel olarak küçük üreticileri destekleyen ekonomik önlemlere yer veren hükümet, kamu zamlarını yaparken aynı zamanda da asgari ücreti ve memur maaşlarını düzenliyor ve zam yapıyordu (Yalansız, 2006:299).

Hükümetin iktidadi politikaları yanında ilk sorunları da çıkmaya başlamıştır. Genel af tartışmaları bunların başında yer almaktadır. Özellikle CHP kanadının istediği genel af ile birlikte 1971 rejiminden dolayı içeri girmiş sayısı çokça olan tutuklu ve hükümlünün durumu görüşülmek istenmiştir MSP'li yazarlar bu konuyu CHP'nin MSP'yi kullanması olarak değerlendirmektedir.⁴³ Kanun tasarısı görüşülmeye başlandığı zaman ise MSP içinden ayrılıklar ortaya çıkmaya başlamıştır. CHP'nin Genel Af Kanununun içine 141 ve 142. Maddelerden içerde tutulanları da sokmak istemesi karşısında MSP'nin aşırı muhafazakâr kanadı, ortaklığı bitirmek pahasına da olsa Genel Af için olumlu oy kullanmamışlardır (Özdemir, 1994:238). Af tasarısının ilgili 2. Maddesi 215 kabul oyuna karşı 220 red oyu ile kanun CHP'nin istediği bir biçimde çıkmamıştır.

⁴¹ MMTD, D:4, C:1, T:1, B:35, 01.02.1974, s.354

⁴² MMTD, D.4, C1, T.1, B.38, 07.02.1974, s. 561.

⁴³ Bkz.(Karib, 1977:116)

MSP'nin bu tavrına karşı CHP lideri Ecevit koalisyonu bitirmeyi düşünmüş, ancak partiden gelen telkinlerle devam etmiştir. Anayasa mahkemesine başvuran CHP'nin isteği, yargı gücü ile gerçekleşmiş ve salıverilen 50000 kişiye ilaveten 4000 kişi daha salıverilmiştir.

Ancak asıl çatışma alanı Kıbrıs olacaktır. Kıbrıs adasında darbe yaparak seçilmiş Cumhurbaşkanı Makarios'u deviren aşırı sağcı Sampson darbesi ile adada durum oldukça kritik hale gelmiştir. İktidarda olan faşist Albaylar Cuntası'nın emrindeki Kıbrıs Ulusal Muhafız Teşkilatı'nın bu darbesini Türkiye Yunan müdahalesi olarak görmüştür. Bu müdahaleye karşı öncelikle İngiltere ile birlikte hareket etmek istemiş, ancak kabul edilmeyince de 20 Temmuz 1974'te tek başına askeri müdahalede bulunmuştur. Ancak adadaki Rum yönetiminin Türk toplumuna saldırıları durmayınca 14 Ağustos'ta ikinci defa müdahale etmiştir. Adanın %40'nını eline geçiren Ordu, Adada sadece fiili bir kurtarma harekâtı yapmakla kalmamıştır, aynı zamanda ülke içinde de Bülent Ecevit'in siyasi popülerliğini olağanüstü derecede arttırmıştır (Ahmad, 1994:231).

Bu durum hem sağ partilerin hem de koalisyon ortağı partinin yani MSP'nin politik açıdan tasvip etmedikleri bir gelişme idi. MSP koalisyon ortağına karşı eleştirilerini sıklaştırmaya başlamıştır. Özellikle Kıbrıs'ın tamamının alınmasını salık verdiği halde Ecevit'in bunu yerine getirmemesi üzerinden giden bir eleştiri tüm Kıbrıs eleştirilerinin kökeninde yatmaktadır (Karib, 1977:155).

Bu eleştirilerin dışında iki koalisyon ortağının politik hesapları da giderek koalisyonun sonunu getirmiştir. Küçük üreticilere, ticaret sermayesine ve alt sınıflara dayanan koalisyon, hem ideolojik hem de politik çatışmaların etkisi altında sonlanmıştır. Hegemonik olamayan büyük parti CHP, liderliğini kabul ettirememiştir. Koalisyonun sonunu getiren kriz ise Ecevit'in İskandinav ülkelerine yapacağı gezinin kararnamesine MSP'li bakanların izin vermemesi, Ecevit'e vekaletin ise CHP kanadının izin vermemesi üzerine çıkmış (Albayrak, 1989:101) ve Ecevit'in 18 Eylül 1974'te istifa etmesi ve koalisyonun sona ermesi ile sonuçlanmıştır.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin kurulmasından hemen önceki konjonktür sağ ve sol oluşumların kendilerini tanımlama çabalarının yoğun olduğu bir dönemdir. Özellikle Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'ni oluşturacak Türk Sağı kendini sol ideolojinin ve toplumsal hareketlerin karşısında konumlandırarak tanımlamıştır. Bu tür konumlandırma Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'ne baskın özelliklerini kazandırmıştır. Ortanın solunun iktidara yürümesi, 12 Mart Rejimine rağmen solun tekrar canlanma belirtileri göstermesi, aklı çıkan solcu kesimin tekrar mücadele içine girmesi ile Hegemonik bir krizin oluşumu sürecine girdiği söylenebilir. Ancak bu hegemonya krizini de önceleyen bir hükümet bunalımı söz konusu olmuştur..

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BİRİNCİ MİLLİYETÇİ CEPHE HÜKÜMETİ

3.1. Sağın Hükümet Hamlesi: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

CHP-MSP Hükümetinin istifa etmesi ile birlikte siyasal alanda bir hükümet bunalımı doğmuştur. Başlangıçta CHP Genel Başkanının temel hedefi yeni bir seçime gitmek idi. Bu pragmatist hareket, özellikle Kıbrıs sorunundan dolayı kazandığı popürlüğü oya tahvil etme niyetinden kaynaklanıyordu. İkinci Kıbrıs müdahalesinin üzerinden daha bir ay geçmişken yeniden seçim yapmak istemiştir. Temel politika seçimin yenilenmesi olunca CHP'nin de kriz boyunca ortaya koyduğu seçenekler oldukça sınırlı olacaktır.

CHP'nin bu politikasına karşı ise sağ partiler, krizin başlangıcında dağınık bir kompozisyon çizmektedirler. Adalet Partisi, hem seçimden yenik çıkmıştır hem de Ecevit'in iktidara yürüyüşünü görmekte ve engelleyememektedir. MSP koalisyondan ayrılmak istememiştir ancak tekrar bir hükümet kurulursa da tekrar orada yer almak istemektedir. DP'nin AP'ye muhalefeti devam etmektedir. Ancak bir yandan da sağ koalisyonun fikir babası olan Celal Bayar tarafından partiye müdahalede bulunmaktadır. MHP ve CGP ise yeni pozisyonlarını belirlemeye çalışmaktadırlar.

Hükümet krizi bir başka açıdan iktidar blokundaki hegemonya krizinin çözülemediğini göstermektedir. Ortanın solu hareketinin bir yandan solun aşırı unsurlarına karşı bir engel olarak gelişmesine karşın aynı zamanda burjuva hegemonyasına karşı bir popülist tepki olarak da ortaya çıkması, toplumun alt sınıflarında, öğrenci kesiminde ve küçük burjuva kent kesiminde radikalliğin giderek ağır basmasıyla bu popülist tepkinin bir hegemonya krizine yol açtığı belirtilebilir. Bu aşamada özellikle AP önderliğinin rolü önemlidir. Hegemonya krizinin çözümü Türkiye'de genel olarak darbelerle olduğundan sağın merkez partisinin hegemonya krizini yönetmesi beklenmektedir, daha doğrusu AP iktidar blokunun yönetici siyasi partisi olarak bunu yapmak için harekete geçecektir.

CHP-MSP Hükümetinin istifası, CHP'nin üzerinden bir yılı geçmeden erken seçim istemesinden de kaynaklanmaktadır. CHP erken seçimi isteyerek hem parlamentoyu değiştirmeyi amaçlamış hem de sağ partilerin dağınıklığından yararlanarak kendi popülerliğinden yararlanmak istemiştir. Ancak hükümet krizi başlarken tarafların bu pozisyonları, onlara süreç içinde avantaj ve dezavantajlarının değişebileceğini de göstermiştir.

3.1.1. Hükümet Bunalımında Sağın Konsolidasyonu

Bülent Ecevit başkanlığındaki hükümetin istifasıyla birlikte hamle sırası Adalet Partisi'nin eline geçmiş ve AP'de bu hamle fırsatını Süleyman Demirel eliyle kullanmıştır. Süleyman Demirel'in sağın konsolide edilip hükümet kurmada büyük rolü olmuştur.

Hükümet 18 Eylül 1974'de istifa edince Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, ilk gün Necmettin Erbakan, Süleyman Demirel, Turhan Feyzioğlu ile görüşmüştür. Bu görüşmeler ertesi gün de Ferruh Bozbeyli, Fahri Özdilek ve Nihat Erim ile görüşmüştür. MSP lideri Necmettin Erbakan, hükümeti istifasından hemen sonra sağ koalisyonu gündeme getirmiş ve seçime karşı çıktığını belirtmiştir. Sağ koalisyonun ise MSP, AP, CGP ve DP arasında olabileceğini söylemiştir. DP'nin bu tutumu tüm Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti döneminde sürmüştür.

Demirel ise Ecevit'i suçlamış ve hükümetten kaçtığını belirtmiştir.⁴⁴ Hükümetten kaçma suçlaması merkez sağın bu kriz döneminde ve sonrasında sürekli gündeme getireceği bir suçlamadır. Ecevit'in pragmatizminin eleştirisi olarak da yorumlanabilecek bu suçlama ile Demirel, politik pozisyonunu hükümeti etme üzerine oturtmaktadır. Demirel'in amacı CHP'nin hükümetten kaçınma yoluyla üzerine düşen sorumluluğu yerine getiremeyecek bir parti olduğunu ileri sürmektir.

Hükümetin istifa ettiğinin ertesinde bütün siyasi partiler, ülkenin içinde bulunduğu durumu öne sürerek bir hükümet ihtiyacı üzerinde durmaktadırlar. DP, AP ve MSP genel idare kurulları toplanmış, ancak bir açıklama

⁴⁴“Korutürk yeni Hükümet İçin Temaslara Başladı”, Cumhuriyet, 18.09.1974

yapmamışlardır.⁴⁵ Siyasi partilerin aksine doğan hükümet bunalımında ilk görüşlerini açıklayıp belli bir pozisyonu sahiplenenler sendikalar olmuştur. İşveren sendikaları bir CHP-AP koalisyonundan yana görüş bildirirken⁴⁶ işçi sendikaları ise seçimden yana tavır göstermişlerdir. Özellikle DİSK'in CHP'ye yakın politikalarını seçim isteğinde ısrarcı olmuştur. En önemli işveren sendikası Türkiye İşveren Sendikaları Konfederasyonu'nun (TİSK) kararının ise istikrar olduğu açıktır. İktidar bloku kendi içindeki parçalanmaya fraksiyonlarının birleşerek cevap vermesini istemektedir. İşçi sendikaları da işveren sendikaları da 1977 seçimlerinde kadar bu pozisyonlarında ısrar etmişlerdir.

Hükümetin istifasıyla Cumhurbaşkanı 20 Eylül'de hükümeti kurma görevini tekrar Bülent Ecevit'e verdi. Ecevit, koalisyon görüşmeleri için AP, CGP ve DP parti liderleri ile görüşmeye başladı. Temel pozisyonu derhal seçim idi. Koalisyon görüşmelerini tamamen kayıtlı yapılmıştır. Bu görüşmelerden bir koalisyona en yakın görüneni DP ile olanıydı.⁴⁷ DP lideri Bozbeyli, genel idare kurulu toplantısından sonra karara varacaklarını söylemekle beraber, kesin bir kanıya varmadığını söylüyordu. Bir gün sonraki genel idare kurulu toplantısı ise CHP'nin tüm bu süreç boyunca aldığı tek stratejik pozisyonun ilk sonucu olarak çıkacaktır: DP derhal erken genel seçim şartı ile koalisyonu kabul etmemiştir.⁴⁸

Bülent Ecevit, hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı'na iade etti. Ancak Cumhurbaşkanı, bu noktada sürece müdahale ederek hükümeti kurma görevini tekrar Ecevit'e verdi. Cumhurbaşkanı'nın müdahalesi, daha çok parlamento içinden bir hükümet kurma olasılığının hala CHP tarafından yapılabileceğine olan inancından kaynaklanıyordu.⁴⁹

Yeniden hükümet kurma görüşmelerine başlayan Ecevit'e CHP genel İdare Kurulu, derhal seçim seçeneğinin dışında da bir alternatif sağlamak

⁴⁵ “AP, DP, MSP İdare Kurulları Hükümet Sorununu Görüştü”, Milliyet, 20.09.1974,

⁴⁶ Bu konuda Vehbi Koç'un yazısı, “Daha fazla kaybedecek zaman yok”, Milliyet, 28.09.1974

⁴⁷ Cevat Önder, bu dönemde sekiz defa hükümet olma fırsatı geldiği halde DP'nin hiçbirini değerlendiremediğini belirtir. Önder'e göre bu dönemde MSP ne kadar iktidarda kalmışsa DP de o kadar iktidardan uzak durup muhalefette kalmıştır. (Önder, 1989:2103)

⁴⁸ “DP, Seçim İçin Aralık Ayını Çok Erken Buluyor”, Cumhuriyet, 23 Eylül 1974

⁴⁹ Abdi İpekçi, “Daha Çok Bekleyeceğiz”, Milliyet, 26.09.1974

üzere tekrar yetki verdi. Ancak bu hükümet kurma görüşmelerinden de bir sonuç çıkmadı. Özellikle CHP'nin hükümet bunalımına çare olarak önerdiği derhal seçim şartının diğer partiler tarafından benimsenmeyeceği açıkken bu pozisyonda ısrar devam etti. .

DP'nin hükümet krizinde sürekli olarak sağ koalisyonu önermeye başlamıştır. 1973 seçimlerinde önerdiği sağ koalisyon önerisini revize ederek kurulacak bir sağ koalisyonda parti liderlerinin koalisyona katılmama şartını getirmiştir. Ancak bu şart, özellikle sağ kanadın hegemon partisi AP tarafından benimsenmiyordu.⁵⁰ Adalet Partisi, hükümet krizinin çözümüne liderlerin de katıldığı bir koalisyon şartını korumuştur.

Ecevit'in derhal seçim şartıyla koalisyon kurma girişimleri, AP dışında CGP ve DP ile görüşmeler çerçevesinde devam etmiştir. Ancak yine sağ partilerin seçim şartına direnmesi üzerine 30 Eylül'de hükümet kurma görevini Cumhurbaşkanı'na iade etmiştir. Cumhurbaşkanı Korutürk de bu defa görevi Demirel'e vermiştir. Bundan sonra Demirel'in sağ konsolide etmek için kullanacağı ideolojik öge, AP Genel İdare Kurulu toplantısında ortaya atılmıştır. Genel İdare Kurulu'nun aldığı karar "sola ve komünizmle karşı" bir hükümetin kurulması için Genel Başkan Demirel'e yetki vermektir. Yalansız, bu yolla DP'nin Demirel'e muhalefetine de önlenme amacını ileri sürmüştür (Yalansız, 2006:315).

Süleyman Demirel ilk olarak MSP ile görüştü. Bu görüşmede MSP destek vaat etti. 3 Ekim'de görüştüğü Bozbeyli ise baştan beri savunduğu lidersiz sağ koalisyon tezinde ısrar etti. Demokratik Parti içindeki sert Demirel muhalifleri, Demirel'e güvenmiyorlardı. Toker'e göre de DP, CHP'ye karşı değil, Demirel'e karşı kurulduğundan lidersiz sağ koalisyon istemektedir (Toker, 1981:72). Demirel, Korutürk'e görevi iade ederken yaptığı açıklamada, sola karşı, komünizmle mücadele edecek bir hükümet kurma imkânının DP'nin koalisyona katılmayışı ile kaçırıldığını belirtmiştir. DP lideri

⁵⁰ "AP sözcüsü Sezgin: 'Demirel'siz Sağ Koalisyon Olanak Dışıdır' dedi", Cumhuriyet, 01.10.1974

ise tezinde ısrar ederek hükümetin kurulmamasının sorumluluğunu Demirel'e yüklemiştir.⁵¹

5 Ekim'de Cumhurbaşkanı Korutürk, siyasi parti liderlerini hükümet buhranını konuşmak için toplantıya çağırdı. Bu toplantılar daha sonra da tekrarlanacaktır. Hükümetin kurulması üzerine partilerin görüşleri toplantıya girmeden biliniyordu. Pozisyonunu erken seçim üzerine oturtan CHP; her türlü hükümette görev alabileceğini, tek şartının erken seçim olduğunu belirtmiştir. AP ve MSP ise erken seçime karşı çıkıyorlar, erken seçimlerin yeniden aynı parlamento biçimini oluşturacağını savunmuşlardır. O dönemde ortaya atılan tarafsız başbakan fikrine de katılmamışlardır. DP ise tarafsız başbakanla sağ koalisyon formülünü savunmuştur. Erken seçimi ise 11975 sonbaharında olanaklı görmüştür. AP ve MSP'nin aksine CGP, erken seçimi kabul etmektedir. CGP ayrıca erken seçime kadar milli beraberlik hükümetini savunmaktadır.⁵² 8 Ekimde Cumhurbaşkanlığı Köşkünde toplanan liderlerle yapılan toplantıdan bir sonuç alınamadan çıkmıştır. Bütün siyasi parti liderleri kendi pozisyonlarında ısrar etmişlerdir.

Korutürk, bu bunalımdan çıkmanın yolunu yeniden hükümet kurma turlarının başlamasında bulmuştur. Esasen Anayasa'ya göre de başka bir yol bulunmamaktadır. Toplantıdan sonra görüşlerini açıklayan Cumhurbaşkanı, milli beraberlik hükümeti çağrısında bulunmakta ve bu milli beraberlik hükümetinin hangi konularda ortaklaşabileceğini önermektedir. Ona göre milli beraberlik hükümeti Kıbrıs Sorunu, hayat pahalılığı, bütçenin hazırlanması ve kabul edilmesi, belediyelerin kaynak yokluğu sorunu idarenin seçimlerden uzak tutulması, seçim kanunundaki sorunlar, çerçevesinde ortak bir temel oluşturabilecektir.⁵³

Cumhurbaşkanı'nın görevi tekrar Ecevit'e verip turları tekrar başlatması ile Ecevit'in yeni hükümet formülleri üzerinde durmaya başladığı görülmektedir. CHP de bu defa da azınlık hükümeti kurmak düşüncesindedir. Ancak Parti Meclisi toplantısında öncelikle AP ile bir koalisyon için teklif

⁵¹ “Demirel Görevi Dün İade Etti”, Milliyet 05.10.1974

⁵² “Çankaya Toplantısından Önce Partilerin Eğilimleri”, Milliyet, 08.10.1974

⁵³ “Korutürk İkinci kez Ecevit'i Görevlendirdi”, Milliyet, 11.10.1974

götürmek kararı çıkmıştır. CHP'nin bu teklifi, erken seçim stratejisinde bir değişiklik içermemektedir. Çünkü CHP, Adalet Partisi'ne yaptığı hükümet tekliflerinde büyük ölçüde erken seçim kaydını koymuştur.⁵⁴ Bu teklifler, erken seçim kaydıyla başlamaktadır. İlk altı teklif erken seçimle kayıtlanırken son üç şartta bu kayıt konulmamaktadır. Bu teklifleri yaparken CHP Genel Başkanı, hükümet bunalımını gerekçe göstermiştir.

Adalet Partisi'nin bu tekliflere cevabı, kongreden sonra bu tekliflerin değerlendirileceği olmuştur. Süleyman Demirel, CHP'nin başka partilerle görüşmesinden üzülmeyeceğini söyledi.⁵⁵ AP'nin kongresi 23 Ekim'de Genel başkanlığa Süleyman Demirel'in tekrar seçilmesi ile bittiğinde CHP'ye verilecek cevap ilk Genel İdare Kurulunda konuşuldu. 25 Ekim'deki toplantıdan önce Cumhurbaşkanı Korutürk de ayrı ayrı Demirel ve Ecevit ile görüştü. 27 Ekim'de Demirel ile Ecevit görüşmüş ve AP liderinin Ecevit'in teklifleri hakkında kendisinden bilgi aldığı açıklaması yapılmıştır.⁵⁶ Ertesi gün ise Cumhurbaşkanının 29 Ekim Cumhuriyet Bayramı mesajı devlet yöneticilerinin milli istikrar adı altında hegemonyanın kesin olarak kurulması gerektiğine olan inançlarını yansıtmaktadır. Hükümet krizi, hegemonya krizinin artık çok önemli parçası olmaya başlamıştır. İktidar bloğunun istikrarsız bir devlet aygıtından duyduğu endişenin izleri, Korutürk'ün bu mesajında bulunabilir.

Hükümet sorununu ülkenin en önemli sorunları arasına koyan Korutürk, bu sorunun aşılması ve milli istikrarın kurulması gerektiğini

⁵⁴ CHP'nin teklifleri şöyledir: "İstenirse seçim yasasında, siyasal partiler yasasında ve ivedilik taşıyan başka bazı yasalarda anlaşılabileceğimiz değişiklikleri yaparak seçime gitmek üzere: 1. CHP Genel Başkanının başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP-AP koalisyonu. 2. Bir bağımsızın başkanlığında seçim için CHP-AP koalisyonu 3. CHP Genel Başkanının başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP ve AP'nin de katılacakları bir Milli Beraberlik Hükümeti 4. Bir bağımsızın başkanlığında ilkbaharda seçim için CHP ev AP'nin de katılacakları bir Milli Beraberlik Hükümeti. 5. İlkbaharla güz arasında bir tarihte seçim için CHP'nin tek başına kuracağı, AP'nin de güvenoyu almasına olanak sağlayacağı hükümet. 6. İlkbaharla güz arasında bir tarihte seçim için AP'nin tek başına kuracağı, CHP'nin de güvenoyu almasına olanak sağlayacağı hükümet. İki parti arasında seçimlerin yenilenmesi için bir anlaşma söz konusu olmaksızın: 1. AP Genel Başkanının başkanlığında CHP dışında kurulacak bir koalisyon hükümetinin güvenoyu almasına CHP'nin olanak sağlaması. 2. CHP'nin tek başına kuracağı hükümetin güvenoyu almasına AP'nin olanak sağlaması. 3. AP'nin tek başına kuracağı bir hükümetin güvenoyu almasına CHP'nin olanak sağlaması." Milliyet, 16.10.1974

⁵⁵ Demirel'in açıklaması için "AP önerilere 25 Ekimden sonra cevap Verecek", 16.10.1974, Milliyet,

⁵⁶ "Demirel, Ecevit'ten Önerileri Hakkında bilgi Aldı", Milliyet 28.10.1974

belirtirken istikrar ve hükümet arasında kesin bir bağlantı kurmaktadır.⁵⁷ İstikrarın bir milli beraberlik hükümeti şeklinde ortaya konması ise özellikle Amerikan askeri yardımının Amerikan kongresi tarafından kesilmesi çabalarının hâkim sınıfta yarattığı kaygıyla alakalıdır. Amerikan askeri yardımı, Türkiye’de askeri bürokrasi ve iktidar bloku için her zaman önemli olmuş, bu yardımın Rum lobisi tarafından Kıbrıs dolayısıyla kesilmeye çabaladığı sırada siyasi sorumluluğu taşıyacak bir hükümetin kurulamaması da hakim sınıfları kaygıya sevk etmiştir.⁵⁸ Hem Yunanistan hem de Sovyetler Birliği için tehdit algısı olan devlet aygıtının askeri yardımın kesilmesi sorununun altından ancak milli birlik hükümetinin çıkabileceği şeklinde bir anlayış vardır. Cumhurbaşkanı da bunu ifade ederek hükümet krizinin bir hegemonya krizine dönmemesine çabalamaktadır.

18 Eylül’de başlayan ve Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti’nin kurulmasına kadar devam eden hükümet bunalımında, CHP-AP koalisyonu en fazla bu görüşmelerde mümkün görünmüştür. Ancak AP Genel İdare Kurulu özellikle Ecevit’in azınlık hükümeti seçeneğini kullanmak istemektedirler. Bu arada DP lideri Bozbeyli’nin yaptığı bir açıklama, CHP için yeni bir hükümet seçeneğini oluşturmuştur. Bozbeyli, yaptığı açıklamada, şartlarda anlaştıkları takdirde kiminle olursa olsun hükümet kurabileceklerini belirtmiştir. Bu açık biçimde CHP’yi göstermektedir. CHP bu açıklamayı dikkatle izlemekle beraber, AP’den gelecek cevabını bekleyecektir.⁵⁹

CHP’ye yaptığı koalisyon teklifleri için cevabı 3 Kasım’da Demirel vermiştir. İki gün önce partisinin ortak meclis ve senato grupları toplantısından müzakere için yetki alan Demirel, 3 Kasım’da Ecevit’le yaptığı görüşmede yapılan dokuz öneriyi de reddettiğini belirtmiştir. Reddin bir nedeni seçim tarihi üzerinde anlaşamamaksa da esas faktör CHP’ye ideolojik güvensizliktir.⁶⁰

⁵⁷ “Korutürk. ‘Milli İstikrar Şarttır’”, Milliyet 29.10.1974

⁵⁸ Amerikan yardımının kesilmesi için bkz: Erhan, 2007

⁵⁹ “Turhan Ilgaz, “AP Başkanı Demirel’in Azınlık Hükümeti Kurmasına CHP’nin olanak tanıyacağı belirtiliyor”, Cumhuriyet, 30 Ekim 1974

⁶⁰ Bu konuda özellikle daha sonra Milliyetçi Cephe’nin oluşmasına da önemli katkı sunacak olan Aydınlar Ocağı’nın genel başkanlığını da yapmış olan Muharrem Ergin, red cevabını olumlu bulmakta ve bunun nedeni de güçlü hükümetin kurulamayacak olmasına dayandırmaktadır (Ergin, 1976:168).

Bu red üzerine Bülent Ecevit, DP seçeneğini değerlendirmek ister. 5 Kasım günü yapılan görüşme sonuç vermeyecektir. CHP'nin tek bir pozisyonu vardır ve esnemediğinden müzakere sürecinde de bu erken seçim pozisyonundan taviz vermemektedir. CHP politikacıları, siyasal bunalımın bizatihi kendisinin erken seçim seçeneğini güçlendireceğini düşünmektedir. Buna karşın sağ kanat partilerinin hem de parlamentoda çoğunluğu bulunduran partilerin pozisyonu hesaba katılmamıştır. Bu da koalisyon müzakerelerinde sürekli kendisini göstermektedir. DP ile yapılan görüşmeler de buna örnek verilebilir. DP'nin erken seçim şartı olmaksızın koalisyon hükümeti kurma önerisi, Ecevit tarafından reddedilmiştir. Kendi öne sürdüğü Nisan 1975'teki erken seçime karşı DP'nin öne sürdüğü Ekim 1975 seçim teklifini reddetmiştir.⁶¹ Sayarı'nın belirttiği gibi bu tutum, CHP dışındaki partilerin kendi aralarında bir ortaklık kurulması için yapılan girişimlerin artmasına neden olmuştur (Sayarı, 1980:188) DP seçeneğinin de ortadan kalkması ile birlikte hükümet kurma görevi hala kendisinde olan Ecevit bu defa da azınlık hükümeti kurmak istediğini belirtmiştir. Ancak sağ partilerin tümü azınlık hükümeti olasılığına karşı çıkmışlardır. Bu durum karşısında da Bülent Ecevit, 7 Kasım'da görevi Korutürk'e iade etmiştir.

Cumhurbaşkanı Korutürk ise Meclisteki siyasi parti liderlerini 11 Kasım'da Çankaya Köşkü'nde toplayarak bunalımdan çıkış için Ekim ayındaki toplantıda olduğu gibi düşüncelerini sormuştur. Bu toplantı, erken seçim tezini savunan CHP ve TBP'nin tezlerini önemli ölçüde kuvvetlendirmiş, toplantıdan erken seçime gitmek için tarafsız bir başbakan liderliğinde erken seçim hükümetini savunan Bozbeyli'nin önerisi Cumhurbaşkanı'nca benimsenmiştir. Önce liderlerle ortak bir toplantı yapan Cumhurbaşkanı, daha sonra tek tek görüşme yapmış, sağ koalisyonun kurulamaması olasılığının açıkça belirmesi üzerine özellikle DP lideri Bozbeyli'nin önerisini olumlu bulmuştur.⁶² Bununla birlikte özellikle Demirel'in yaptığı açıklamada erken seçime olumlu yaklaştığını bildirmesi erken seçimin artık AP tarafından da kuvvetli bir olasılık tarafından düşünüldüğünü

⁶¹“Eevit ve Bozbeyli Erken Seçim Tarihi Üzerinde Anlaşamadılar”, Milliyet, 06.11.1974

⁶² “Erken Seçim ve Tarafsız Başbakan”, Milliyet, 12.11.1974

göstermektedir.⁶³ Aynı gün 14 sağ eğilimli profesörün tüm milliyetçi partileri birleşmeye çağıran bildirisi yayınlamıştır. Bildiri metnine göre Türkiye'nin meseleleri ile kuvvetli bir hükümeti gerektirmekte, bu ise kuvvetli fikir ve tutum ve siyasi tercih zemininde hareket eden 5 milliyetçi partini ortaklığı ile gerçekleştirebilecektir.⁶⁴ Aydınlar Ocağı'na yakın olan bu isimlerin ve Aydınlar Ocağı'nın tüm hükümet krizi boyunca devam edecektir.

Cumhurbaşkanı'nın parlamento kompozisyonunun bir hükümet kurmaya izin vermeyeceğini kabul etmesi ile tarafsız başbakan formülünü hükümet krizine çare olmak için yaşama geçirmesi Sadi Irmak'ın 13 Kasım'da yeni hükümeti kurmakla görevlendirilmesi ile olmuştur. Irmak hemen hükümet kurma çalışmalarına başlamıştır. Kurulacak hükümetin bir "hizmet ve seçim hükümeti" olacağını belirten Irmak'ın ⁶⁵ önündeki en büyük sorun, hükümetinin güvenoyu alıp almayacağıydı. Bunun için de hükümetini tüm partilerin katılacağı biçimde oluşturmak istiyordu. Görevi alır almaz da parti liderleriyle görüşmeye başlamıştır.

Bir tarafsızın başbakanlığı alması, sağ kanadın çoğunluğunun yenilgisi anlamına gelmekteydi. Siyasal bunalım yoluyla seçime gitme stratejisini uygulayan CHP, taktik ve stratejik olarak bir siyasal galibiyet kazanmanın eşiğinde idi ve bu nedenle başlangıçta Irmak hükümetini destekliyordu.

Bu arada sağ kanat partileri, Ecevit'in CHP Gençlik Kurultayında yaptığı konuşmada söylediği "halkın iktidarını kuracağız" sözünü Meclise taşımışlar ve sert biçimde eleştirmişlerdi. Bu eleştirilerin yoğunlaşması sağ koalisyon için gerekli ideolojik ortaklığı da sağlamaktaydı. CHP ve komünizm karşıtlığı üzerinden gelişen bu ortaklık tüm sağ kanat partileri tarafından benimseniyordu.⁶⁶

⁶³ "Yeni Hükümet Erken Seçimi Gerçekleştirecek", Cumhuriyet, 12.11.1974

⁶⁴ Bildirinin metni için bkz: (Ergin, 1976:182-184). Bu profesörler şu isimlerden oluşmaktadır: Muharrem Ergin, Sabahattin Zaim, Nevzat Yalçıntaş, Süleyman Yalçın, İbrahim Kafesoğlu, Oktay Aslanapa, Mustafa Köseoğlu, Hayri Domaniç, Selçuk Özçelik, Tahsin Banguoğlu, Ali Uras, Nuri Muğan, Faruk Timurtaş, Cevat Babuna.

⁶⁵ "Irmak: Hizmet ve Seçim Hükümeti Kuracağım", Cumhuriyet, 14.11.1974

⁶⁶ Bu konuda Meclis'te yapılan gündem dışı konuşmalar bunu açık biçimde gösteriyordu. Bkz. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:7, Toplantı:2,12.11.1974, s.83-93

CHP dışındaki partilerinin bu ideolojik ortaklıkları, hükümetin kuruluşuna verilen tepkilerde ortaya çıkmıyordu. Bütün sağ partiler, politikalarını Irmak hükümetinin kısa süreli olacağı üzerine kurmuşlardır. Nitekim hükümet kuruluşu çalışmaları sırasında Irmak hükümetine verilecek bakanların durumu ilk sorunu oluşturmuştur. Irmak kuracağı kabineye tüm partilerden bakan almak niyetindeydi ancak gerek MSP gerekse de AP Irmak hükümetine bakan vermeyeceklerini belirtmişlerdir. Özellikle AP, Irmak hükümetine karşı olmadığını, ancak program ve kabineyi görmeden güvenoyu konusunda bir karar vermediğini bildirmiştir.⁶⁷

Buna karşın Irmak kabinesini kurmuştur. Kabinenin ilanı 17 Kasım'da yapılmıştır. Kabine ağırlıklı olarak parlamento dışı üyelerden oluşmaktadır, parlamento içinden CGP kabineye üye vermiştir.⁶⁸

Irmak kabinesinin ilanından sonra CHP erken seçimin programa girmesi halinde destek vaat ederken, Demirel pozisyonunu netleştirerek hükümete güvenoyu vermenin sorumluluk anlamına geleceğini söyleyerek güvenoyunda red olasılığını ortaya koymuştur. Ona göre hükümetin güvenoyu alması ya da almaması durumu değiştirmeyecek ve hükümet bunalımı her durumda devam edecektir. Çünkü hükümetin sorumluluğu bulunmamaktadır ve bu sorumluluk seçimle gelmiş siyasi partilerle

⁶⁷ "AP, Hükümete üye vermiyor", 15.11.1974, Milliyet, Sayfa 10

⁶⁸ Kabine şu isimlerden oluşuyordu: Başbakan; Mahmut Sadi Irmak (C. S. Kontenfan Üyesi) Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Zeyyat Baykara (C. S. Kontenjan Üyesi), Devlet Bakanı: Mehmet Özgüneş (C. S. Üyesi), Devlet Bakanı: Muslih Fer (TBMM dışından), Devlet Bakanı: Mehmet Salih Yıldız (Van), Adalet Bakanı: Mehmet Hayri Mumcuoğlu (C. S. Üyesi, Tekirdağ), Milli Savunma Bakanı: Mehmet İlhami Sancar (İstanbul), İçişleri Bakanı: Mukadder Öztekin (C. S. Üyesi, Adana), Dışişleri Bakanı: Melih Esenbel (TBMM dışından), Maliye Bakanı: Bedri Gürsoy (TBMM dışından), Milli Eğitim Bakanı: Safa Reisoğlu (TBMM dışından), Bayındırlık Bakanı: Vefa Tanır (Konya), Ticaret Bakanı: Haluk Cillov (TBMM dışından), Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Kemal Demir (Bolu), Gümrük ve Tekel Bakanı: Baran Tuncer (TBMM dışından), Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Reşat Aktan (TBMM dışından), Ulaştırma Bakanı: Ahmet Sabahattin Özbek (C. S. Kontenjan Üyesi), Çalışma Bakanı: Turhan Esener (TBMM dışından), Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Mehmet Gölhan (TBMM dışından), Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Erhan Işıl (TBMM dışından), Turizm ve Tanıtma Bakanı: İlhan Evliyaoğlu (TBMM dışından), İmar ve İskan Bakanı: Selahattin Babüroğlu (C. S. Kontenjan Üyesi), Köyşleri ve Kooperatifler Bakanı: İsmail Hakkı AYDINOĞLU (TBMM dışından), Orman Bakanı: Fikret Saatçioğlu (TBMM dışından), Gençlik ve Spor Bakanı: Zekai Baloğlu (TBMM dışından), Kültür Bakanı: Hayriye Ayşe Nermin Neftçi (TBMM dışından), Gençlik ve Spor Bakanı: Sadık Şide (TBMM dışından) Liste için bkz: Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:7, 8. Birleşim, Toplantı:2, 19.11.1974

olabilecektir.⁶⁹ Bu argümanı MSP de kabul etmektedir. Erbakan da aynı temelde sözler söylemekte ve DP'nin de katıldığı bir sağ koalisyon ihtimalinin ortaya çıktığını iddia ederek bu ihtimali savunmaktadır.⁷⁰ DP'nin pozisyonu CHP ile koalisyon olasılığının devamından yanadır. Erken seçim pozisyonundan vazgeçmesi halinde hükümetin kurulabileceğini ima etmektedir.⁷¹ Feyzioğlu ve CGP ise hükümete bakan vererek güvenlerini açıklamışlardır.

Sonuç olarak parlamentoda grubu bulunan sağ ve sol kanat partilerinin pozisyonu, genel olarak partiler dışı bir hükümete güvenoyu vermemek olmuştur. Nitekim hükümet programı 24 Kasım'da Meclis'te okunmuş, 27 Kasım'da görüşmeleri yapılmış ve 29 Kasım'da güven oylaması yapılmıştır. Oylama sonucunda Meclis Irmak hükümetine güven oyu vermemiştir.⁷² Bu durum üzerine Sadi Irmak, istifasını Cumhurbaşkanı'na sunmuştur Hükümet bunalımı çözülmek bir yana daha da derinleşmiştir. CHP'nin önerdiği erken seçim konusunda da bir anlaşma olmamıştır. Bu durumda güven oyu almayan partilerdışı hükümet de fiilen devam etmiştir.

Irmak hükümetinin istifası ile birlikte sağ kanat partilerinin milliyetçi cephe fikri etrafında konsolidasyonu da gelişmektedir. Ecevit hükümetinin istifası ile birlikte üniversitelerde meydana gelen siyasal şiddet artmış, sosyalist öğrenci grupları hem devleti hem de MHP'ye yakın komandoları protesto etmeye yönelmiştir. Bu durum sağ partilerin aralarındaki konsolidasyonu güçlendirmiştir.

Milliyetçi Cephe'nin bir düşünce ve temastan ortak hareket birliğine dönüşmesi de bu dönemde olmuştur (Tuncer, 1976: 15). AP Genel İdare Kurulu, 2 Aralık'ta yaptığı toplantıda Irmak hükümetinin güvenoyu alamamasından sonra oluşan durumu görüştüğünü bildirmiş ve MSP ile DP'ye bir hükümet oluşumunda birlikte olmak için davet göndermiştir.⁷³ 4

⁶⁹ "Demirel: Güvenoyu Verenler Hükümetten Sorumlu Olur", Milliyet 21.11.1974

⁷⁰ "Erbakan: Açıklığa Kavuşması Gereken Müphem Durum Var", Milliyet, 22.11.1974

⁷¹ "Bozbeyli: CHP Seçim İçin Tebligat Göndermesin, Otursun Konuşalım", Milliyet, 23.11.1974

⁷² Güvenoyu oylamasında 378 milletvekilinin katıldığı oylamada 17 kabul, 358 ret, 3 geçersiz oy çıkmıştır. Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:7, Toplantı:2, 11. Birleşim, 29.11.1974

⁷³ "AP: Sağ Koalisyon Kurmaya hazırız", Milliyet, 03.12.1974

Aralık'ta ortak meclis grubu bu çağrıyı yenilemiş ve en sonunda ise 6 Aralık'ta sağ kanat partilerine çağrı mektubu göndermiştir.⁷⁴

Mektupta milliyetçi partilerin birliği savunuluyor ve bu partilerin bir araya gelmesinde birinin ötekine üstün tutulmadığı vurgulanıyordu. Özellikle komünizm tehlikesinin ortak hedef olduğunun üzeri çizilmiştir (Gümüştekin, 1976: 103) 12 Aralık'ta DP tüm hükümet bunalımı boyunca tekrarlayacağı pozisyonunu yeniden bildirmiştir: Tarafsız bir başbakan liderliğinde sağ koalisyon. Buna karşı, AP'nin çağrısına olumlu cevap veren DP dışındaki dört sağ parti toplanarak ortak hareket etme kararı almışlardır. Hükümetin parlamentoya dayalı olarak kurulması çalışmalarının devam etmesi, parlamentoyu çalıştırma isteği, seçim kanununda partilerin ortak listelerde yer verecek değişikliklerin yapılması yönünde çaba gösterilmesi ve dört parti lider ve yöneticilerinin sık sık bir araya gelmesi biçiminde alınan kararların sağ partiler arasındaki ilişkiler kadar diğer sağ çevrelerle de ilişkilerin geliştirilmesi yönünde bir hareket yaratacağı açıktı. Özellikle bu konuda bağımsızlar ve DP içindeki muhalifler AP'nin hedefinde olmuştur. Zaten destek çalışmalarına hemen başlanmıştır.⁷⁵ Bu çabaların da artık Milliyetçi Cephe olarak adlandırılması başlamıştır.

Milliyetçi Cephenin bir hesabı da Irmak hükümetinin istifasından sonra hükümet kurma görevinin Demirel'e verilmesi üzerine olmuştur. Zaten Süleyman Demirel de bu ihtimal üzerine hükümeti kurmaya hazır olduğunu belirtmiştir. Güvenoyu için 226 oy gerekmediğini belirten Demirel'in hesabı, DP'nin güven oyu vermeyeceği bir oylamada bağımsızların da yardımıyla güvenoyunu Meclis'in salt çoğunluğu olan 226 olmadan oy çokluğu ile sağlamaktır. 17 Aralık'ta Senato'da eski DP'lilerin siyasi haklarının geri verildiği kanun çıktı. 18 Aralık'ta ise Milliyetçi Cephe dört siyasi parti genel başkanını toplantısından sonra ortak bir bildiri yayınladı⁷⁶. Bu bildiriye okuyan CGP Genel Başkanı Turhan Feyzioğlu, ülkeyi komünizm tehlikesinden

⁷⁴ Çağrı metni için bkz. (Gümüştekin, 1976: 102-103)

⁷⁵ "Dört sağ parti seçime Ortak Liste ile Gitmek İstiyor", Milliyet, 14.12.1974

⁷⁶ Bozbeyli, bu toplantıya çağırıldığını, ancak hangi ilkeler üzerine toplanacağını Demirel'e bir mektupla sorması üzerine AP'nin DP'Nin toplantıya katılmayacağı açıklaması yaptığını belirtir (Dağı, Uğur, 2009:370-371).

korumaya kararlı olduklarını bildirmiş ve milletin bütünlüğüne inanan partiler olarak bir araya geldiklerini söylemiştir. Partilerin parlamentoda güvenoyu alacak bir hükümet için çalışacaklarını belirtmiş ve 5 bağımsız milletvekilinin de kendilerine destek vereceğini ileri sürmüştür.⁷⁷ Açıklamada ayrıca DP için kapının her zaman açık olduğu belirtilmiştir.

Temaslarını sıklaştıran Milliyetçi Cephe partileri 21 Aralık'ta bu defa da Necmettin Erbakan'ın Meclisteki odasında toplanmışlar ve açıklamayı da Erbakan yapmıştır. Erbakan'a göre Milliyetçi Cephe'yi DP taraftarı milliyetçiler de desteklemektedirler ve hükümet bunalımını Milliyetçi Cephe çözümleyecektir.⁷⁸ Milliyetçi safların belirlenip yeniden oluşturulduğu günlerde CHP açısından tek taktik hala erken seçimi gündemde tutmaktır. Milliyetçi Cephe partilerinin ortak hareket kararı aldığı 18 Aralık toplantısından sonra yaptıkları açıklama ile erken seçimin hala tek çözüm olduğunu dile getirmektedirler. Buna karşın özellikle cephe içindeki MHP ve AP'nin CHP'nin görevi bıraktığından beri kanlı olayların sorumlusu olduğu savunulmaktadır.⁷⁹

Yeni yıla hükümet bunalımı ile girildi. Milliyetçi Cephe partileri ortak bildirimlerin üçüncüsünü 3 Ocak'ta duyurdular. CHP ile DP'nin suçlandığı bu bildiride milliyetçiliğin birleştiriciliği yeniden vurgulanmıştır. Necmettin Erbakan'ın bildiri sonrasındaki beyanı, Milliyetçi Cephe'nin hükümet kurmak için gerekli sayıyı bulmadan önce görevi almak istediğini belirtiyordu. Erbakan, görevin verilmesinin yeni imkanlar doğuracağını, görev verilmeden hükümet kurulmasının beklenmeyeceğini söylemiştir.⁸⁰ 7 Ocak'ta ise tekrar toplanan Milliyetçi Cephe, hükümeti kurmak istediğini, Cumhurbaşkanı'nın görevi ya CHP ile MHP'ye vermesi ya da onlar kuramadığı takdirde de kendilerine vermesi gerektiğini bildirdiler.⁸¹

13 Ocakta ise Cumhurbaşkanı'nın açıklaması, Milliyetçi Cephe partilerinin görev alma umudunu ertelemiştir. Cumhurbaşkanlığı Genel

⁷⁷ "4 Parti Milliyetçi Cephe İçin Anlaştı", Milliyet, 19.12.1974

⁷⁸ "Cepheciler: Güvenoyuna En Yakın Biziz", Milliyet, 22.12.1974

⁷⁹ "CHP ve Milliyetçi Cephe", Milliyet, 23.12.1974

⁸⁰ "Dört Lider: CHP ve DP'nin Sorumluluğu Bizden Az Değil", Milliyet, 04.01.1975

⁸¹ "Milliyetçi Cephe Hükümeti Kurmak İstedğini Açıkladı", Milliyet, 08.11.1975

Sekreterliği açıklamasında 1973 seçimlerinden beri dokuz defa başbakan atandığını belirtiyor, yeni başbakanın da şartlar elverirse atanacağı söyleniyordu. Bu Cumhurbaşkanı'nın Milliyetçi Cephe partilerinin birleşmesinin şartların oluştuğu şeklinde yorumlamadığı anlamındadır.⁸²

22 Ocakta ise bu kez Süleyman Demirel'in başkanlığında toplanan Milliyetçi Cephe liderleri, Cumhurbaşkanı'nın açıklamasına karşı hükümetin yeniden parlamento içinden çıkarılması gerektiğini belirterek Cumhurbaşkanı'nın bu araştırmaya yeniden başlaması gerektiğini söylemiştir.⁸³

Hükümet sorunu ve buna karşı Milliyetçi Cephe Hükümeti, Şubat 1975 botunca da kurulmaya çalışıldı. Tüm sorun güvenoyunda düğümleniyordu. Milliyetçi Cephe partilerinin güvenoyunu sağlayamamaları, DP içinden de istenen desteğin henüz olgunlaşmaması nedeniyle rejimin hükümet bunalımı devam etmiştir. 1 Şubat'ta toplanan DP Parti Divanı, CHP ile aynı pozisyonda buluşarak erken seçimin önemine değinip 1975 yılında seçimin gerçekleşmesini istemiştir.⁸⁴ DP ile AP arasındaki çekişme, sağ koalisyon konusunda da sürmektedir. Bozbeyli, Demirel'i daha önce ayrımcı politika izlemekle suçlamakta ve MC oluşumundaki liderliğini sorgulamaktadır.⁸⁵ Sağın konsolidasyonunda kendilerine düşen role itiraz ederek, DP'nin bitirilmesine çalışıldığını söylemektedir. Demirel ise DP'yi suçlamakta ve Milliyetçi Cephe'nin hükümet kuramamasını DP'ye yüklemektedir.⁸⁶

Sağ partiler blokunu zorlayan Amerikan yardımının kesilmesi bu arada söz konusu olmuştur. Dönemin soğuk savaş anti-komünizmi iklimi içinde sağ partiler için, Amerikan yardımının kesilmesi siyasi olduğu kadar ideolojik de bir sorun yaratmış, kendi anti-komünizmlerini meşrulaştırmak için Amerikayı her zaman öne süren sağ partiler, yardımın kesilmesi karşısında önemli bir ideolojik meşruiyet sorunu yaşamışlardır.

⁸² Hürriyet 1976 Yılı, s. 23

⁸³ "Milliyetçi Cephe Yeni Bir Atama Istiyor", Milliyet, 23.01.1975

⁸⁴ "DP: Ekim Ayında Seçim Yapılmalı" Milliyet, 01.02.1975

⁸⁵ "Bozbeyli: Bizden Pay Bekleyenler, Elleriinde Kapları, Bekliyorlar" Milliyet, 02.01.1975

⁸⁶ "Demirel: Sokak Mağlup Edilemedi" 02.02.1975

TBMM hem güney illerinde Kıbrıs dolayısıyla sıkıyönetimi 4 ay uzatmış hem de gizli görüşme yaparak bu konuyu görüşmüştür.⁸⁷ AP'nin sağın konsolidasyonunda liderliğini henüz kabul ettiremeyişi nedeniyle bir yandan da erken seçim opsiyonunu elinde tutmak istemektedir.⁸⁸ Sağ partiler meclis çalışmalarında özellikle CHP'nin uygulamalarına karşı birleşerek kendi ittifak düzenlerini sağlamlaştırmaya çabalamışlardır.

Cumhurbaşkanının diğer parti önderleriyle yaptığı görüşmeler de bu arada sürmektedir. Siyasal ortam hükümet bunalımının sürmesinden dolayı Cumhurbaşkanı'nı bir aktör olarak sürece katılmaya zorlamıştır. Daha önce mecliste grubu olan partilerle görüşen Korutürk, en son olarak Türkeş ve Timisi ile görüşmüştür.⁸⁹ Ancak hala güvenoyu alacak oyu bulamayan Milliyetçi Cephe partileri hükümeti de kuramıyorlardı.

Bu arada MC'nin kuruluşunda çok etkin olacak eski Demokrat Parti lideri Celal Bayar, sağda birlik için görüşmelerini sürdürmektedir. Bayar'ın temel tezi, içinden geçilmekte olan şartlar dahilinde bir milli koalisyonudur. Bu milli koalisyonun içinde DP, AP ve CHP bulunmalıdır. Ancak bu tez gelişmeler içinde terk edilmiştir. 7 Şubat'ta AP, DP ve eski Demokrat Parti'li parlamenterlerle bir toplantı yapmış, daha önceki toplantılarında önerdiklerini tekrarlanmıştır.⁹⁰

Bu öneriler tarafsız bir Başbakan'ın başkanlığında bir hükümet öneren DP tarafından kabul edilmekle beraber AP tarafından kabul edilmemiştir.⁹¹ Bunu daha sonraki demecinde Bayar da belirtmektedir.⁹² AP Başkanlık Divanı Bayar'ın meclisten bir parlamenterin başbakanlığı önerisini kabul etmişse de AP, kendi önderliğini sorgulatmamakta, sağ koalisyonun ancak kendi önderliğinde olabileceğini 1973 seçimlerinden beri savunmaktadır.⁹³

⁸⁷ "İrmak: Ne Rumlara, Ne Yunanlılara Ne De ABD'ye Verecek Tavizimiz Yok" Milliyet, 05.02.1975

⁸⁸ "Erken Seçim İçin 8 Haziran Üzerinde Duruluyor", 07.02.1975

⁸⁹ "Korutürk, Türkeş ve Timisi ile Görüştü", 08.02.1975

⁹⁰ "AP ve DP Temsilcileri ile Görüşen Bayar, 'Bir Mesafe Alındı' dedi", Milliyet, 08.02.1975

⁹¹ Önerilen çeşitli isimler arasında en fazla Tekin Arıburun üzerinde durulmuştur. Örsan Öymen, "Teknede İsyan ve 'Tekin Paşa' Meselesi", Milliyet, 13.02.1975

⁹² "Bayar: Korutürk'ün Atayacağı Parlamenter DP ve AP Desteklemeli" Milliyet, 11.02.1975

⁹³ Abdi İpekçi, "Bayar'ın Temasları ve Milli Koalisyon", Milliyet, 08.02.1975

Bunun ifadesi de parti önderlerinin girmeyeceği bir koalisyonda yer almamak olarak açıklamaktadır.

DP ise pozisyonunu başkanların yer almadığı ve tarafsız bir parlamenterin başkanlığında hükümet olarak belirlemiştir. Ancak bu durum hükümet kurma çalışmalarının artık iyice yoğunlaştığı bir dönemde parti içinde çatlakların da oluşmasına neden olan bir temel yarık olmuştur. Parti içi huzursuzluk Sadettin Bilgiç'in parti genel başkan yardımcılığını kabul etmemesi ile iyice ortaya çıkmıştır (Bilgiç, 1999:131). Bilgiç'in parti içindeki aşırı muhafazakar kanadın liderliğini yapmaktadır ve Milliyetçi Cephe partilerinin dünya görüşüne yakın durmaktadır. Bayar'ın da DP önderliğinden gün geçtikçe desteğini çekmesi Bilgiç'in muhalefetini daha da artırmaktadır.

AP Genel Başkanı Süleyman Demirel de hükümet bunalımı ile verdiği mülakatta DP liderliğinin başkanların yer almadığı hükmet formülü ile ilgili açıklamasında sanayi burjuvazisinin önderliği bırakmayacağını belli ederek formüle soğuk baktığını bir kez daha belli etmiştir. Burada esas olan şey bir burjuva fraksiyonunun egemenliğini diğer fraksiyona kabul ettirmek olduğu için siyasi olarak hiçbir esneme sağlanamıyordu. Ferruh Bozbeyli ile Süleyman Demirel arasında kişisel husumet gibi görünen çatışmanın altında esas olarak iki farklı burjuva fraksiyonun çatışması olduğundan sağ bir dünya görüşü ile olsa bile bir müzakere sürecine giremiyorlardı. Çatışma kendisini iki siyasi liderin kişisel çatışması şeklinde gösteriyordu. Sağ konsolidasyon sürecinde sanayi burjuvazisinin programı, bir hükümetin içinde tek bir siyasi önderliğe izin vermektedir. Bu önderliğe de büyük toprak sahipleri ve taşra muhafazakarlığının partisi değil, sanayi burjuvazisinin partisi adaydır.

Demirel, bu arada erken seçim sinyalinin de vermiştir.⁹⁴ Erken seçim, hükümet bunalımının başlangıcından beri CHP'nin savunduğu tez olmuş, sağ partiler ise buna karşı çıkmıştır. Burada da sorun erken seçimin CHP'yi iktidara getirmesi olarak belirlenmiş, erken seçim talebinin kendisi CHP açısından paradoksal biçimde sağın konsolidasyonunu sağlamıştır. Bunu da

⁹⁴ "Demirel: Bütçeden Sonra Erken Seçim Konuşulur", Milliyet, 12.02.1975

AP lideri diğer sağ partilerin erken seçime gitmek istememeleri üzerinden kurmuştur.

Bu arada Cumhurbaşkanının da temasları hükümet bunalımını çözecek bir mahiyette değildir. Cumhurbaşkanı, Sadi Irmak hükümeti güvenoyu almadığı halde görevde olmasından dolayı hükümet bunalımının bir an önce bitmesini istiyordu ve bunun için de önerisi Bayar ile paralel olarak bir milli koalisyonudur. Ancak CHP milli koalisyon talebini olumlu biçimde yanıtlamamaktadır. Milli koalisyonun erken seçim talebini gündemden düşüreceğini düşünen CHP bu talebe karşı çıkmaktadır.

Ancak bu aşamada asıl gelişme, DP içinde olanlardı. Milliyetçi Cephe bileşenlerinin başından beri hükümet bunalımına müdahale edememesinin kökeninde yetersiz oy sayısı, bu çerçevede de DP'nin koalisyona katılmaması idi. DP içindeki özellikle Bayar'a yakın parlamenterlerin giderek Ferruh Bozbeyli'nin uzlaşmaz tutumuna karşı çıkmaları söz konusu idi.

Ülkedeki toplumsal muhalefete karşı olan şiddet de gün geçtikçe daha fazla artıyordu. Hükümet bunalımını yaşadığı dönemin en etkili aşırı sağ hareketi TÖB-DER'in 52 ilde yaptığı "Faşizmi ve Pahalılığı Protesto" kapalı toplantılarına yönelik olmuştur. Bu yasal toplantılar, özellikle Alevi nüfusun yoğun olduğu 8 ilde basıldı, bu arada çeşitli kitabeveleri ve dükkanlar da saldırılardan etkilendi.⁹⁵ Hem milliyetçi aksiyon ve hareketler, hem de sol muhalefet ve toplumsal hareketler şiddetle de biçimlenmiş bir tarzda hegemonya krizini giderek derinleştirecekler, siyasal kutuplaşmayı ise arttıracaklardır.

Milliyetçi aksiyon Millet Meclisi'nde de yoğun biçimde tartışılmaktadır. CHP sözcüsü, bu konuda meclis bütçe görüşmelerinde Ülkü Ocakları'nın cepheleşme hareketi ile birlikte saldırgan bir tutum içine girdiğini söylemiş ve yeni sağ terörizm dalgasından bahsetmiştir.⁹⁶ TÖB-DER'in toplantılarındaki olaylar için Milliyetçi Cephe partilerinin sözcüleri ise TÖB-DER'i suçlamışlardır. Turhan Feyzioğlu TÖB-DER'in faaliyetlerini eleştirmiş, Enver

⁹⁵"8 Ilde Olaylar Çıktı", Milliyet, 16.02.1975

⁹⁶ Deniz Baykal'ın konuşması, Dönem: 4 Toplantı: 2, Millet Meclisi Tutanak Dergisi Cilt: 9, 40. Birleşim, 17 . 2 1975, s. 40

Akova ise TÖB-DER'in miting iznini almadığını iddia etmiştir.⁹⁷ TÖB-DER olayları, ertesi gün Malatya'da devam etmiş, saldırganlar CHP il binasını basmış ve bir kişi ölmüştür. CHP genel merkezini tepkisi, devlet personelinin bu olaylardaki yerini sorgulamaktır. Genel Başkan Ecevit, olayların önceden planlandığını, bu çerçevede devletin faşist yöntemlerle ele geçirilmek istendiğini, hükümetin ise buna karşı uyanık olmadığını söylemiştir.⁹⁸

Malatya olayından hükümeti sorumlu tutan CHP bütçeye de olumsuz oy vermiş ancak bütçe MC partilerinin oylarıyla kabul edilmiştir. 21 Şubat'ta toplanan MC partileri de bu arada seçim ittifakı için kendi aralarında anlaşmışlardır.⁹⁹ Seçim ittifakı konusunda Meclise bir teklif getirmek için "teknik komite" kurulmasına karar verilmiştir. Seçim ittifakı MC kurulduğundan beri gündeme gelen bir husustur. Daha Aralık 1974'teki toplantıda seçim ittifakı konusunda anlaşılmıştır. Ancak seçim ittifakı kanunlaşamayacaktır. MC partileri, koalisyon sırasında ve sonrasında kendi parti listelerinden seçime gireceklerdir. Bu durum, koalisyonu oluşturan partiler arasında çekişmeyi getirdiği gibi 1977 seçimlerinde DP ve CGP'nin çözülüşünü, MSP'nin ise oy kaybını getirmiştir. 24 Şubat'ta yapılan altıncı toplantının sonuçlarından birisi de bu konunun tekrar görüşülmesi olmuştur. 24 Şubat toplantısında Malatya'dan sonra Erzincan'da da ortaya çıkan toplumsal çatışmalardan CHP'nin sorumlu tutulduğu bir açıklama yapılmıştır. Cephe partilerine göre, "CHP son anarşik olayların başlıca sorumlusudur."¹⁰⁰ TÖB-DER eylemlerini yaparken CHP onlara destek vermiştir. CHP ile TÖB-DER'in birlikte yayınladıkları bildirilere dikkat çekilmiş ve sol terörizme boyun eğileceğini söyledikleri öne sürülmüştür.

⁹⁷ MMTD, D.4, T.2, C. 9, B.40, 17.02.1975, s.76. Milliyetçi Cephe partilerinin bütün toplumsal olaylarda blok halinde sol hareketleri ve bununla ilişkili olarak CHP'yi suçlamaları, yasa dışı ilan etmeleri, komünist yaftasını vurmaları, kökü dışarıda ilan etmeleri, sağ eylemcileri kesinlikle mazur göstermeleri, sık sık başvurdukları yollardandır. Bu dilin suçlayıcılığının başarısı, hegemonya mücadelesine bağlıydı ve solun zayıfladığı 1977-80 periyodunda CHP milletvekillerinin 73-77 periyodundan çok daha fazla savunmacı bir dili benimsemelerini doğurmuştur.

⁹⁸ "Ecevit: Olaylar Önceden Planlandı", Milliyet, 17.02.1975

⁹⁹ "Dört Parti Seçim İttifakı Konusunda Anlaştılar", Milliyet, 22.02.1975

¹⁰⁰ "MC Liderleri Son Olaylardan CHP'yi Sorumlu Tuttular", Milliyet, 25.02.1975

Daha sonra CHP önderinin de dikkat çekeceği¹⁰¹ gibi Cephe önderleri Malatya olaylarının ardından baş gösteren Erzincan olaylarını başlatanlar hakkında hiçbir şey söylememişlerdir. Himayeci tutumun aşırı sağ temsil eden partinin MC içinde olması kadar hegemonik fraksiyonun iktidar mücadelesinde sağın konsolidasyonun sağlama çabası da etkin neden olarak öne çıkar. Özellikle liberal ve muhafazakar sağın 70'li yıllardaki iktidar mücadelesinde sol korkusunun¹⁰² bu konsolidasyona önemli yararları olmuştur. Sakallıoğlu, MC oluşumunun kökeninde de bu sol korkusunun yer aldığını öne sürmektedir:

Ancak, MClerin gerisinde yatan en esaslı neden 1973 se-çimlerinin kahramanı Ecevit'in giderek parlayan yıldızının sağ cephede uyandırdığı büyük korkudur. CHP'nin dışında yeralan Marksist solun eylemleri de bu tabloya eklendiğinde, MC hükümetlerinin, yeni bir ideoloji ile dirilen CHP'nin adım adım iktidara yürüdüğü kaygısıyla tek bir cephede bütün-leşerek iktidarı kaptırmama gayretinin bir sonucu olduğu görülür. 70'lerde sağın ideoloji üreticiliğini üstlenmiş bulunan Aydınlar Ocağı'nın kıdemli üyelerinin MC'nin kuruluş are- fesinde 5 sağ siyasal partiyi şiddetle cepheleşmeye teşvik eden söylemi yol göstericidir. (Sakallıoğlu, 1993:124).

Malatya ve Erzincan olaylarının bir başka etkisi de rejimin sınırlarını ve muhalefetin gücünü göstermek açısından olmuştur. Şubat ayına kadar altı toplantı yapan Milliyetçi Cephe, esasen DP'nin uzlaşmaz tutumu dolayısıyla hükümeti kuramamış, buna karşın da olası bir erken seçim ihtimalini düşünerek seçim kanununda seçim ittifakı arayışını hızlandırmıştır.

Ancak DP içindeki küskün milletvekillerinin varlığı, hükümet kurma konusunda Milliyetçi Cephe'nin hükümeti kurma olasılığını artırmaktadır. Celal Bayar'ın girişimleri, giderek sonuç almaya yaklaşmaktadır.

1975 bütçe görüşmeleri, hem TÖB-DER mitinglerinde yaşanan olaylar hem de Milliyetçi Cephe partilerinin CHP eleştirilerinin yoğunlaştığı görüşmeler olmuştur. CHP sözcüsü Deniz Baykal bütçeye red cevabı vermelerinin nedenlerini açıklarken TÖB-DER olaylarında Milliyetçi cephe

¹⁰¹ "Ecevit: Cepheciler Saldırganları Uyaran Tek Söz Söylemediler", Milliyet, 26.02.1975

¹⁰² Özellikle 1950'lerde sol korkusunun vardı, komünizm ve komünistler imgesi için bkz: (Çağlar, 2008)

partilerinin rolünü sorgulanmış ve özellikle MSP ve MHP'ye yüklenmiş, bu arada bu partilere destek veren AP'yi eleştirmiştir. Red gerekçesini açıklarken hükümet bunalımına değinen Baykal'a göre:

Bir kısmı arkadaşlarımızın, Türkiye'yi bütçesiz bırakmamak konusundaki duyarlılıklarını, hassasiyetlerini, Türkiye'yi hükümete bırakmamak konusunda, ya da bir hükümet çıkarmak konusunda imkânsızlık var ise, hemen seçime gitmek konusunda göstermelerini beklemek, zannediyorum ki hakkımızdı. Esas mesele Türkiye'de, hükümet meselesidir; hükümetin kurulması, kurulamaması meselesidir. Tali mesele, buna bağlı bir sonuç olarak ortaya çıkan bütçe konusunu, asıl mesele haline getirmek, zannediyorum mümkün değildir.¹⁰³

Bu çerçevede de bütçeye hayır oyu vermelerinin nedenini hükümetin kurulmamasına bağlamaktadır. Süleyman Demirel ise 1961 Anayasasının dibacesinde milliyetçiliğin mevcut olduğunu belirterek Milliyetçi Cephe oluşumunun anayasaya uygunluğu savunusunu yapmıştır.¹⁰⁴

Cumhuriyet Halk Partisi'nin küçük burjuvaziye arkasına alan kentsel burjuva politikası yasallık ile kendisini açığa vurmaktadır. Yasallığa çok büyük önem veren CHP'nin eleştirileri karşısında ise sanayi burjuvazisi ister istemez aynı derecede kendi eylemlerini yasallık sınırları içinde göstermeye çalışması, Milliyetçi Cephe oluşumunu anayasal bir oluşum gibi göstermeye çalışmaları, yasallık vurgusunun önemini göstermektedir. Parlamentoda bütçenin kabul edilmesinden sonra, DP içindeki gelişmeler, Milliyetçi Cephe'nin kuruluşu açısından önem kazanmaya başlamıştır..

Bayar gelinen aşamayı kamuoyuna 1 Mart 1975'te açıklamıştır. Bayar'ın açıklaması aslında bilinenlerin bir tekrarı olmaktan öteye gitmemiştir. Adalet Partisi ile Demokratik Parti'nin hükümete başkanlık edecek kişinin kimliği ile ilgili tartışması çözümlenememiş ve Bayar da bunu kabul etmiştir. Bu durumu olduğu gibi ortaya koyan Celal Bayar, müzakere sürecinin çözümlenememesinden üzüntü duyduğunu belirtmiş ve sağ partilerin üzerinde önemle durduğu eski DP'liler için adres konusunda da onları serbest bırakmıştır. Bayar'a göre eski DP'liler “ Atatürk ilkelerini, demokrasi

¹⁰³ MMTD, D.4, C.10, T.2, B.50, 27.02.1975, s. 557

¹⁰⁴ MMTD, D.4, C.10, T.2, B.50, 27.02.1975, s. 568

prensiplerinin kuvvetlenmesini ve laik cumhuriyet rejimini devam ettireceklerinden emin bulundukları saflarda bir araya gelerek” siyasi yaşamlarına devam edebilirler.¹⁰⁵

1973 seçimlerinde onları destekleyen Celal Bayar’ın tavrını Demokratik Parti grubu, tam da MC’yi destekleme yanlısı Sadettin Bilgiç ve ekibinin MC ile ilişkileri görüştükleri olağanüstü toplantı sırasında öğrenmiştir. Bilgiç ve grubunun MC’yi destekleme yönünde Demokratik Parti’nin tavrından ayrılan yaklaşımları bir başka gelişme ile birlikte hükümetin kurulması yönünde önemli olmaya başlamıştır. Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk, yeni hükümet kurma görevini 1 Mart günü yeniden Sadi Irmak’a vermiştir. Görevi verirken yaptığı açıklama, hem hükümet sorununa yaklaşımını yansıtmakta hem de üstü kapalı olarak MC oluşumuna bakışını ortaya koymaktadır. Korutürk’e göre siyasi istikrarı sağlamanın sonucu vardır. İki siyasi partilerin mütarekesidir (Korutürk, 1975:137). Bu ateşkesin bir diğer sonucu ise bu parlamentodan bir hükümetin çıkmayacağını kabul etmeleridir. Yoksa Korutürk’e göre demokrasi yara alacaktır. İkincisi millet iradesine yani seçime başvurma zorunluluğudur. Bununla birlikte kararın da parlamentonun kendisinde olduğunu belirtir. Korutürk bir de uyarıda bulunur: Aynı tabloyu oluşturma ihtimaline karşı tedbirler alınmalıdır.(Korutürk, 1975:138) Üçüncüsü ise son yılların tecrübelerini yaşama geçirmek ve ülkeyi azınlık ya da cephe hükümeti ile yönetmemektir (Korutürk, 1975:138) Bunun çaresi de milli koalisyon hükümetidir. Korutürk bir milli koalisyon hükümetinin siyasi istikrarı sağlayacağına inanmaktadır.

Esasen cumhurbaşkanının görüşlerinin bir erken seçim hükümetini gösterdiği söylenebilir. Zaten partilerin tepkileri de bu yönde olmuş ve açıklamayı MC ihtiyatla karşılarken CHP ve DP açıklamaya olumlu tepki vermişlerdir. Adalet Partisi açıklama ile mutabık olmadığını bildirirken diğer cephe üyeleri özellikle milli koalisyon fikrine olumlu yaklaşmışlardır. CHP erken seçim şartıyla her türlü hükümete destek vereceğini belirtmiştir.¹⁰⁶

¹⁰⁵ “Bayar AP ve DP Görüşlerinde Direnince Eski DP’lileri Serbest Bıraktı” , Milliyet, 01.03.1975

¹⁰⁶ “İlk Tepkiler”, Milliyet, 02.03.1975

Sadi Irmak'ın hükümet kurma girişimleri ilk olarak iki büyük partiyi birleştirme yönünde olmuştur. AP ve CHP'nin olmadığı bir milli koalisyon hükümetinin olamayacağını bilincinde olan Irmak bu çerçevede bu iki partiyi hükümete katmaya çabalayacaktır.¹⁰⁷ Ancak Irmak'ın bu çabaları sonuçsuz kalacaktır. Özellikle Milliyetçi Cephe'nin lideri konumundaki Adalet Partisi'nin olumsuz tavrı, başlangıçta temkinli görüş bildiren MHP ve CGP'nin de olumsuz kararında etkili olmuş, daha sonra ise MSP de olumsuz karar bildirmiştir. Milliyetçi Cephe partilerinin içinde yer almayan DP ise koalisyona olumlu yaklaşmıştır.¹⁰⁸ Sadi Irmak'ın iki tur yaptığı hükümet kurma görüşmeleri sonuç vermeyince 13 Mart 1975'te görevi bırakmıştır. Görevi bırakırken verdiği demeçte milli koalisyonun diğer partiler tarafından kabul edilmediğini belirtmiştir.¹⁰⁹

Mili koalisyon hükümet modelinin tutmamasından sonra parlamentoda DP-CHP- Teknokratlar hükümet modeli konuşulmaya başlanmıştır. Esasen bu tür modellerin sürekli konuşulmasının bir nedeni de hükümete döneme partilerin sürekli pozisyon değiştirmeleridir. Kendi çıkarlarının ya da temsilcisi oldukları çıkarların hegemonik olmadığı bir bağlamda sürekli pozisyon değiştirerek hükümet içinde etkili olmaya çalışmaktadırlar. Siyasi sistemin siyasi istikrarsızlıkla malul gibi görünmesinin kökeninde bu süreç yatmaktadır. Sürecin kendisi de siyasi partilerin istikrarını bozmaktadır.

Irmak'ın hükümeti kurma girişiminin başarısız olmasından sonra Korutürk 17 Mart'ta Ecevit ve Demirel ile görüşmüştür. Bu görüşmelerde de siyasi parti liderleri eski pozisyonlarından geri çekilmemişlerdir. Ertesi gün yapılan Bozbeyli-Korutürk görüşmesi ise DP- CHP ve teknokratlar hükümeti olasılığının güçlenmeye başladığını göstermektedir.¹¹⁰ Erken seçimin de konuşulduğu bu aşamada Milliyetçi Cephe partileri de acil olarak toplanmışlardır. Bozbeyli'nin CHP desteğine olumlu bakması MC liderlerinin

¹⁰⁷“Irmak: Hükümetin İki Kanadı Mutlaka CHP ve AP Olmalıdır”, Milliyet, 02.03.1975. Esasen tüm 70'li yıllar boyunca bu iki partiyi bir hükümette birleştirme gayretleri bitmemiş ve büyük burjuvazinin en yetkili ağızlarından devlet bürokrasisinin yetkili isimlerine kadar bu konuda gayret sarf edilmiştir.

¹⁰⁸“Bozbeyli: ‘Irmak’ın Başkanlığında MC’ye Yardımcı Oluruz”, Milliyet, 07.03.1975

¹⁰⁹“Irmak Görevi Bıraktı”, Milliyet, 14.03.1975

¹¹⁰“Bozbeyli Evet Dedi”, Milliyet, 19.03.1975

yeni bir durum değerlendirmesi yapmalarını gerektirmiştir.¹¹¹ 19 Martta Korutürk hükümet kurma görevini önce Bülent Ecevit'e teklif etmiş, ancak Ecevit'in kabul etmemesi üzerine görevi Demirel'e vermiştir.¹¹² Ecevit'in planı görevin Demirel'den önce Bozbeyli'ye verilmesi idi. Ancak görevi Korutürk Demirel'e vermiştir.

3.1.2 Güvenoyu Sorunu ve Çözümü

Görevin Milliyetçi Cephe lideri Demirel'e verilmesi, bir demokratik teamülden ibaret görölse de sonunda MC partilerinin zaman kazanmasına ve güvenoyu almalarına neden olmuştur. Bozbeyli daha 19 Mart tarihinde partisinin sağlam durması halinde görevin kendisine verileceğini bildirmektedir.¹¹³ Ancak grubundan emin olamadığı da görülmektedir. Sadettin Bilgiç ve ekibinin durumu hâlâ belirsizdir. Bu belirsizlik hükümetin güvenoyu almasına yakın bitecektir.

Milliyetçi Cephe partileri hükümetin kuruluşu konusunda anlaşmaya vardıklarını açıklamışlardır. Anlaşmalarının bir başka yönü ise MC'nin kuruluşundan beri gündemde olan seçim ittifakı sorunudur. MC partileri seçim ittifakı tasarısını da aynı gün açıklamışlardır.¹¹⁴

Demirel, 21 Mart'ta Milliyetçi Cephe partilerinin kendi aralarında. koalisyon protokolü, hükümet programı ve bakanlıkların dağılımı konusunda anlaşmış olduğunu açıklamıştır.¹¹⁵ Koalisyon protokolünün hazırlanması için bir komisyon kurulmuş ve komisyon çalışmalarına başlamıştır. Güvenoyu sorununu çözümü konusunda gelişmeler hızlanmaya başlamıştır. 22 Mart'ta Milliyetçi Cephe hükümetini destekleyeceği beklenen Sadettin Bilgiç ile DP lideri Bozbeyli görüşmüşlerdir.¹¹⁶ Ancak bu görüşmede Bilgiç'in tavrı DP yönetiminin tavrından farklı olmamıştır.

¹¹¹ "MC Liderleri Acil Olarak Toplandı", Milliyet, 19.03.1975

¹¹² "Görev Demirel'de" Milliyet, 20.03.1975

¹¹³ "DP Sağlam Durursa AP'nin Oyunu Bozulacaktır" Milliyet, 20.03.1975

¹¹⁴ "MC Seçim İttifakı Ve Seçim Birliğini Açıkladı" Milliyet, 21 Mart 1975

¹¹⁵ "Demirel: Anlaşmaya Vardık" Milliyet, 21.03.1975

¹¹⁶ "Bozbeyli İle Bilgiç Görüştü ve 'Çok Memnunuz' Dediler" Milliyet, 23.03.1975

Bu görüşmenin ardından Demokratik Partiden ilk çözülme başlamıştır. Demokratik Parti'nin Aydın Milletvekili ve Meclis Başkanvekili Kemal Ziya Öztürk partisinden istifa etmiştir.¹¹⁷

23 Mart'ta komisyonun hazırladığı koalisyon protokolü Milliyetçi Cephe liderlerine verilmiş ve onların onayına sunulmuştur. Aynı gün tüm cephe liderleri açıklama yaparak MC hükümetinin niteliğini kendi görüşlerine göre açıklamaya çalışmışlardır. En özlü değerlendirmeyi yapan Süleyman Demirel'e göre, partiler demokrasisini dejenere etmeyen kurmaya çalıştıkları hükümet "tam anlamıyla rejimin hükümetidir".¹¹⁸

Demirel'e göre bu hükümet bunalımı çözecektir. MSP lideri Erbakan ise hükümetin diğer Batı ülkelerinde olduğu gibi solcu partiler dışında kurulduğu benzetmesini yaparak hükümetin güvenoyu alacağına inandığını belirtmiştir.¹¹⁹ Turhan Feyzioğlu partisinin İzmir kongresinde yaptığı konuşma ile hükümet bunalımını uzatmakla suçladığı CHP'yi eleştirirken diğer MC lideri Türkeş ise MC hükümetinin güvenoyu almazsa yeni bir seçime gitmenin kaçınılmaz olduğu görüşündedir.¹²⁰

Güvenoyunun Demokratik partiden gelecek desteğe bağlı olması, Milliyetçi Cephe partilerini kaygılandırmaktadır. Bu nedenle, özellikle Sadettin Bilgiç'in başını çektiği grupla ilişkileri geliştirmeye uğraşmışlar ve milletvekillerini etkilemeye çalışmışlardır. AP etkisi kendisini Celal Bayar üzerinde de hissettirmiş ve Nilüfer Gürsoy'un aksi yöndeki açıklamalarına rağmen yine de AP tarafı Celal Bayar'ın bu cepheyi desteklediğini belirtmiştir.¹²¹ Ancak anlaşılan odur ki henüz Celal Bayar kararını vermemiştir. Kızının hala Ferruh Bozbeyli'yi ikna etmeye uğraşması bunu göstergesi olarak okunabilir. Bununla birlikte Cephe hükümetinin güvenoyu alma ihtimali giderek güçlenmektedir. Demokratik Parti içindeki hareketlenme henüz durulmamıştır ve bazı DP'lilerin hükümete güvensizlik oyu verip vermeyecekleri henüz belli değildir.

¹¹⁷ "DP'den Bir Milletvekili İstifa Etti Grup 40'a Düştü" Milliyet, 24.03.1975

¹¹⁸ "Demirel: Biz Rejimin İstedığı Hükümeti Kurarız" Milliyet, 24.03.1975

¹¹⁹ "Erbakan: Güvenoyu Alacağımıza İnaniyorum" Milliyet, 24.03.1975

¹²⁰ "Türkeş: MC Hükümeti Güvenoyu Almazsa Haziranda Seçime Gitmelidir" 24.03.1975, Milliyet

¹²¹ Örsan Öymen, "Tabiat Bilgisi ve Siyaset" Milliyet, 25.03.1975

Hükümetin protokolü de bu arada hızla hazırlanmaya çalışılmaktadır. Hükümet protokolü ve bakanlıkların taksimi meselesi tüm koalisyonlarda olduğu gibi MC koalisyonunda da önemli bir tartışma sürecinden geçmektedir. Demirel bu tartışma sürecinin hafta sonuna kadar sürmeyeceğini umduğunu söyleyerek hükümetin kuruluşunun hafta sonunda olacağını öne sürmüştür.¹²²

MC partilerinin güvenoyu almak konusundaki ikircimleri neredeyse son güne kadar sürecektir. Buna karşın DP ve CHP eleştirileri de yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle istifa söylentilerinin artık çok yoğunlaşmaya başladığı Demokratik Parti MC hükümetini kurmaya çalışan Demirel'e karşı eleştirilerini sertleştirmiştir.

Ferruh Bozbeyli partisinin güven oylamasında bir top gibi olacağını söyleyerek partisinin birlikte hareket edeceğini iddia etmesine rağmen grubundan emin değildir. Bunun için de sürekli Demirel'in hükümet kurma görevini bırakmasını istemektedir kendilerinin teknokratlar artı CHP destekli hükümeti hemen kurabileceklerini söylemektedir.¹²³ CHP Genel Sekreteri Orhan Eyuboğlu ise yine aynı konuda Demirel'in hükümeti kuramayacağını söylemekte, parlamenterlere bir yandan kuracağı hükümetten başka hükümet şeklinin olamayacağını öte yandan eğer hükümeti kuramazsa erken seçim olacağını söylediğini belirterek bunun da insan zaaflarından yararlanmaya çalışan Demirel politikası olduğunu öne sürmüştür.¹²⁴ Ecevit ise istikrar için erken seçimin başta geldiğini belirtmiştir.¹²⁵

Bütün bu gelişmeler MC hükümetini kuruluşu çalışmalarının hızlanması ile giderek siyasi yaşamın tek gündemi olmuştur. Milliyetçi Cephe hükümetinin en önemli güvenoyu ayağı DP içindeki Bilgiç ve ekibi olmuştur. İstanbul'dan gelen Sadettin Bilgiç'in başkanlığında toplanan MC destekleme yanlısı milletvekilleri iki hükümet biçimi arasında seçim yapmak için tercihlerini tartışmaktadırlar. Sadettin Bilgiç'in İstanbul'da Bayar ile görüşmesi, ardından bu toplantıda da MC hükümeti tercihinin açıklıkla ortaya

¹²² "Demirel 'Hükümet Hafta Sonunda Kurulabilir' Dedi", Milliyet, 25.03.1975

¹²³ "Bozbeyli'nin Demeci", Milliyet, 26.03.1975

¹²⁴ "CHP'ye Göre Demirel Hükümeti Kuramayacak", Cumhuriyet, 25 Mart 1975

¹²⁵ "İstikrarlı Dönem İçin Erken Seçim Başta Gelir", Milliyet, 27 Mart 1975

koyması ancak bunu henüz kamuoyu ile paylaşmaması, bir istifa beklentisini artırmıştır.¹²⁶

Hükümeti kurmakla görevlendirilen Süleyman Demirel ise hükümetin çatısı konusunda koalisyonu oluşturan partilerin anlaşmaya vardıklarını belirtirken koalisyon protokolü konusunda da anlaşmaya vardıklarını söylemiştir.¹²⁷ Ancak Bilgiç ve diğer milletvekillerinin tavrı burada önem kazanmaktadır. Sadettin Bilgiç ve arkadaşları 28 Mart 1975'te kararlarını vererek bir bildiri ile Demokratik Parti'den istifa etmişlerdir.¹²⁸

İstifa ederken bir deklarasyon yayınlayan 9'lar bu deklarasyonda öncelikle bir ülke panoraması çizmişler, hükümetin ne önemli anayasal müessesesi olduğunu söylemişlerdir. Ancak asıl gerekçe olarak Türkiye'nin beynelmilel komünizmin çok yönlü tehlikesi içinde olmayı ileri sürmüşler, son olayların Türkiye'nin ülkesi ve milleti ile bölünmez bütünlüğü esassından ayırma itiyadı göstermekte olduğunu iddia etmişlerdir. Tüm bu nedenlerle de istifa eden milletvekillerine göre "...birbirine yakın felsefe sahiplerini milli menfaatler çizgisi üzerinde bir araya getirmek zaruret halini almış bulunmaktadır."¹²⁹ Bundan dolayı da MC hükümetini destekleyeceklerini açıklamışlardır.

DP Genel Başkanı Bozbeyli, bu istifalar karşısında özellikle DP'nin CHP desteğinde kurma yolunda olduğu hükümete gönderme yaparak kendi hükümetinin kurulma yolunda iken bu istifaları anlayamadığını belirtmiştir. DP'lilerin tepkisinden Celal Bayar da kurtulamamakta ve ikili davrandığı öne sürülmektedir.¹³⁰ Bu istifalar her şeyden önce MC hükümetinin güvenoyu anlamına gelmektedir. Aylarca süren sağın konsolidasyonunun tamamlandığı da söylenebilir. Nitekim bu istifalardan sonra eli rahatlayan Demirel, koalisyon hükümetinin kurmaya yönelik çalışmalarına hız verdi. Hükümetin kuruluşu artık koalisyon partilerinin pazarlıklarına bağlıydı.

¹²⁶ "Bilgiç: Durum Bir İki Günde Aydınlanacak", Milliyet, 27.03.1975

¹²⁷ "Demirel: Protokol Çalışmaları Bitti", Cumhuriyet, 27.03. 1975

¹²⁸ İstifa Eden 9 Milletvekili Şunlardır: Sadettin Bilgiç (İstanbul), Nilüfer Gürsoy (İstanbul), Mutlu Menderes (Aydın), Bahri Dağdaş (Konya), Kubilay İmer (Konya), Abdullah Çilli (Hatay), Hasan Değer (Diyarbakır), Ata Bodur (Ordu), Talat Asal (İzmir)

¹²⁹ "Dokuz Milletvekili DP'den İstifa Etti", Cumhuriyet, 29 Mart 1975

¹³⁰ "Bozbeyli: Tazyike Maruz Kalan Bünye En Zayıf Yerinden Patlar", Cumhuriyet, 29 Mart 1975

3. 2. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti

31 Mart 1975'te aylarca süren hükümet bunalımından ve sağın konsolidasyonundan sonra Bakanlar Kurulu listesi açıklanıp onay için Cumhurbaşkanı Korutürk'e sunuldu.¹³¹ 1 Nisan'da Meclise Korutürk tarafından sevk edilen bu hükümet listesi incelendiğinde görülmektedir ki koalisyon pazarlıkları yoğun biçimde AP dışındaki partiler tarafından belirlenmiştir. AP 16, MSP 8, CGP 4 ve MHP 2 bakanlık almıştır. AP önderliği de hükümeti kurmak için koalisyonda her türlü tavizi vermiştir.

Bakanlar Kurulu listesinin belirlenip protokol metninin de kamuoyuna açıklanmasından sonra Meclis'te 6 Nisan'da hükümet programının okunmasını kabul edilmiş, daha sonra da güven oylamasına geçileceğini karara bağlanmıştır.¹³² Koalisyon protokolünün yapısı sağın genel ideolojik parametreleri tarafından belirlenmiştir. Öncelikle koalisyona adını da veren

¹³¹ Bakanlar kurulu şu isimlerden oluşuyordu: Başbakan: Süleyman Demirel, Adalet Partisi Genel Başkanı (Isparta Milletvekili); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Prof. Dr. Necmettin Erbakan, Millî Selâmet Partisi Genel Başkanı (Konya Milletvekili); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Prof. Dr. Turhan Feyzioğlu, Cumhuriyetçi Güven Partisi Genel Başkanı (Kayseri Milletvekili); Devlet Bakanı ve Başbakan Yardımcısı: Alparslan Türkeş, Milliyetçi Hareket Partisi Genel Başkanı (Adana Milletvekili) Devlet Bakanı: Seyfi Öztürk (AP Eskişehir Milletvekili); Devlet Bakanı: Hasan Aksay (MSP İstanbul Milletvekili); Devlet Bakanı: Mustafa Kemal Erkovan (MHP Ankara Milletvekili); Devlet Bakanı: Gıyasettin Karaca (AP Erzurum Milletvekili); Adalet Bakanı: İsmail Müftüoğlu (MSP Sakarya Milletvekili); Millî Savunma Bakanı: Ferid Melen (CGP Cumhuriyet Senatosu Van Üyesi); İçişleri Bakanı: Oğuzhan Asiltürk (MSP Ankara Milletvekili); Dışişleri Bakanı: İhsan Sabri Çağlayangil (AP Cumhuriyet Senatosu Bursa Üyesi); Maliye Bakanı: Doç. Dr. Yılmaz Ergenekon (AP İzmir Milletvekili); Millî Eğitim Bakanı: Ali Naili Erdem (AP İzmir Milletvekili); Bayındırlık Bakanı: Fehim Adak (MSP Mardin Milletvekili); Ticaret Bakanı: Halil Başol (AP Tekirdağ Milletvekili); Sağlık ve Sosyal Yardım Bakanı: Dr. Kemal Demir (CGP Bolu Milletvekili); Gümrük ve Tekel Bakanı: Orhan Öztrak (CGP Genel Başkan Yardımcısı); Gıda - Tarım ve Hayvancılık Bakanı: Prof. Korkut Özal (MSP Erzurum Milletvekili); Ulaştırma Bakanı: Nahit Menteşe (AP Aydın Milletvekili); Çalışma Bakanı: Ahmet Tevfik Paksu (MSP Kahraman Maraş Milletvekili); Sanayi ve Teknoloji Bakanı: Abdülkerim Doğru (MSP Kars Milletvekili); Enerji ve Tabii Kaynaklar Bakanı: Selâhattin Kılıç (AP Adana Milletvekili); Turizm ve Tanıtma Bakanı: Lûtfî Tokoğlu (AP Cumhuriyet Senatosu Kocaeli Üyesi); İmar ve İskân Bakanı: Nurettin Ok (AP Çankırı Milletvekili); Köy İşleri Bakanı: Vefa Poyraz (AP Cumhuriyet Senatosu İstanbul Üyesi); Orman Bakanı: Turhan Kapanlı (AP Cumhuriyet Senatosu Ankara Üyesi); Gençlik ve Spor Bakanı: Ali Şevki Ereğ (AP Tokat Milletvekili); Kültür Bakanı: Rıfkı Danışman (AP Erzurum Milletvekili); Sosyal Güvenlik Bakanı: Ahmet Mahir Ablum (AP Kütahya Milletvekili) Liste için bkz: Millet Meclisi Tutanak Dergisi, Dönem:4, Cilt:11, Toplantı:2, 01.04.1975

¹³² M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.80, 02.04.1975, s. 299

bir biçimde milliyetçiliğin ilham kaynağı olduğu ve her türlü yıkıcılığın karşısında olduğu belirtilmiştir.¹³³

Koalisyon protokolünde hükümetin gerçekleştirmek istediği ekonomik ve sosyal politikalar konusunda genel sözler söylenmiş ancak bu arada TRT'nin durumu ve seçim ittifakı konusu da protokolde yer almıştır.

Protokol genel olarak sanayi burjuvazisinin milliyetçilikle harmanlanmış programı görünümündedir. Metne ilk ve temel eleştiri, vaat edilen ekonomik önlemlerin bir erken seçim görüntüsü çizdiği'dir.¹³⁴ Bununla birlikte protokolün diğer vaatleri de tartışmalı konular içermektedir. Siyasi rejimin niteliği konusunda özellikle polisiye tedbirlerin "komünizme, her çeşit anarşiye, anayasa ve kanun dışı eylemlere, milli bütünlüğü zedeleyici, milleti ve ülkeyi bölücü, cumhuriyeti tahrip edici faaliyetlere karşı devletin, anayasa düzeni içinde kendisini savunmasını ve bu çeşit tehlike ve faaliyetlerle etkili şekilde mücadele edilmesini bir zorunluluk sayıyoruz. İç güvenliği, asayişi ve kanun hakimiyetini sağlamakla görevli devlet kuruluşlarının ve güvenlik kuvvetlerinin, görevlerini tarafsızlıkla, azim ve kararlılıkla yerine getirebilmeleri için hükümet her türlü ihtimamı"¹³⁵ göstereceğini vaat etmektedir. Burada özellikle hükümetin kuruluşundan siyasi şiddet hareketlerinin komünistlerden geldiği postüle edilmiş ve bu şiddet hareketlerinin sorumluluğu yine onlara verilmiştir.¹³⁶

Protokol metnini daha sonra hükümet programı ile güçlendirecek olan Milliyetçi Cephe hükümeti için yapılacak güven oylaması yaklaştıkça meclis içindeki hareketlilik, sosyal alandaki hareketlilik kadar artmaya başlamıştır. 2 Nisan'da MSP Muş milletvekili Ahmet Hamdi Çelebi partisinden istifa ederek Cumhuriyet Halk Partisi'ne geçmiştir. 4 Nisan'da DP'den ayrılan Dokuzlardan Hasan Değer de CHP'ye, 6 Nisan'da Hatay milletvekili Mehmet Sait Reşa CHP'den istifa edip AP'ye geçmiştir. Aynı gün İlhami Sancar CGP'den istifa etmiş, ertesi gün ise CHP'ye katılmıştır. Bingöl bağımsız

¹³³ (AP, MSP, CGP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü, 1975:2)

¹³⁴ "Protokol erken seçim ekonomisine dayanıyor", 1 Nisan 1975, Cumhuriyet,

¹³⁵ (AP, MSP, CGP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü, 1975:5)

¹³⁶ CHP bu dönemde hemen her şiddet eylemi sonunda hükümetin sağ eylemcilere karşı kayıtsız kaldığını, sağ partilerin şiddet eylemlerini kınarken solu kınayıp sağ eylemcileri kınamamasını sürekli gündeme getirmiştir.

milletvekili Arif Hikmet Yurtsever de aynı gün AP'ye geçmiştir. Hükümet programının da görüşüldüğü gün olan 9 Nisan'da AP'den istifa edip CHP'ye geçtiğini söyleyen Giresun Milletvekili Mehmet Emin Turgutalp ertesi gün tekrar AP'ye geçmiştir. CGP Ağrı milletvekili Rıza Polat 9 nisan'da, CGP Siirt milletvekili Nebil Oktay da 10 nisan'da partilerinden istifa ederek CGP'yi gruptan düşürmüştür.

Bu milletvekili istifalarının güven oylaması öncesinde yoğunlaşması meclisteki gerilimi de arttırmıştır. Hükümet programı okunmasına 6 Nisan'da Meclis'te Başbakan Süleyman Demirel tarafından okunmuş, görüşmeler ise 9 Nisan'da başlamıştır. Program, Koalisyon Protokolü'nün neredeyse aynısıdır.¹³⁷ Aynı öneriler ve vaatler aynı cümlelerle yer almaktadır.

Hükümet programının görüşülmesine 8 Nisan'da geçilmesine karar verildiği halde o gün yeterli çoğunluk olmadığından 9 Nisan'da geçilmiştir. Meclisteki program görüşmeleri oldukça tartışmalı geçmiş, CHP sözcüsü Necdet Uğur, kurulan hükümetin CHP iktidarını engellemek için kurulduğunu, komünizmle mücadele altında bir silah bulunduğunu söylemiştir. Ama aslında CHP iktidarının engellenmesine çalışıldığını ileri süren Uğur, diğer koalisyon partilerinin liderlerini ama en çok da Alparslan Türkeş ve Ülkücü komando örgütünü eleştirmiştir.¹³⁸ Programın ekonomik ve sosyal açıdan da çelişen çıkarların geçici bir hükümeti oluşturduğunu söylemiş ve hükümetin bu yüzden uzun süreli olamayacağı öngörüsünde bulunmuştur.¹³⁹ Cephe hükümetinin motor sanayinin bir büyük holdinge vereceği ve enflasyonist ekonomik program izleyeceği kuşkularını dile getiren Uğur'un çıkışı, devletin tüm kesimlere eşit uzaklıkta duracağını varsayan sosyal demokrat devlet anlayışının yansımasıdır.

Demokratik Parti sözcüsü Altınsoy ise daha çok güven oylamasının meşruiyeti üzerinde durmuş ve Demirel'in daha önce söylediği sözlerden

¹³⁷ Program metni için bkz M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.61, 06.04.1975

¹³⁸ M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.63, 09.04.1975, s.334 vd.

¹³⁹ M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.63, 09.04.1975, s.352.

örnekler vererek bu meşruiyetin olmadığını savlamaya çalışmıştır.¹⁴⁰ Ekonomik ve ideolojik alanda partilerin programları ile hükümet programı arasında çelişkileri gösterdikten sonra Mehmet Altınsoy, eleştirilerini milliyetçilik anlayışı üzerine devam ettirerek diğer partilerin AP'ye kefil olduklarını öne sürmüştür.¹⁴¹

CGP sözcüsünün konuşması bir hükümet programı savunusu olmuştur. Ancak Alparslan Türkeş'in konuşması tartışma yaratmış özellikle Türkeş'in gençlik örgütünün devlete yardım ettiğini belirtmesi üzerine konuşmalar oldukça hareketlenmiştir.¹⁴² Komando olarak bilinen gençlik örgütünü savunan Türkeş'in konuşması özellikle CHP milletvekilleri tarafından sık sık kesilmiş, daha sonra cevap veren Necdet Uğur, meşruiyetçi bir kimlikle Türkeş'in sözlerini sorgulamıştır.

MC hükümetinin programının görüşmeleri daha sonra MSP grubunun ve Süleyman Demirel'in konuşmaları ile devam etmiş ve güven oylaması için 12 Nisan 1975 tarihine ertelenmiştir. 12 Nisan'da yapılan güven oylaması ile de Milliyetçi Cephe Hükümeti kurulmuştur.¹⁴³

Kabinenin yapısı, hükümeti oluşturan partilerin çok başlı yapısından dolayı tutarsız diye nitelenecektir (Yücekök, 1975:17-19). Bu çok başlılık ve daha önceden hükümeti oluşturan partilerin kendi aralarındaki muhalefetin biçimi, tutarsızlığın nedeni olarak sunulmuştur.

Özellikle sosyal demokrat muhalefet tarafından öne sürülen bu kendinden menkul tutarsızlık açıklaması yeterli bir açıklama olmaktan uzaktır. Hükümeti oluşturan partilerinin milliyetçilik paydasında birleştiğini atlayan bu açıklama özellikle Milliyetçi Cephenin ilk dönemlerinde çok görülmüştür.¹⁴⁴ Bütün bu açıklamaların arkasında Milliyetçi Cephe Koalisyonunun kısa zamanda biteceği şeklinde bir düşünce yatıyordu. Bu beklentinin gerçekçi

¹⁴⁰ Özellikle güven oylamasının kaç milletvekili gereksindiği konusunda daha önce AP lideri Demirel'in yaptığı konuşmalara gönderme yapan pasaj için bkz. M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.63, 09.04.1975, s.355

¹⁴¹ M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.63, 09.04.1975, s.361

¹⁴² M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.63, 09.04.1975, s.368 vd.

¹⁴³ Güven oylamasına 442 milletvekili katılmış, 222 kabul oyu verilmiş, 218 red oyuna karşın 2 çekimser ve 5 katılmayan üye olmuştur. M. M.T.D. D:4, C.11, T.2, B.65, 12.04.1975, s.457

¹⁴⁴ Örneğin bkz: (Sel, 1975).

olmadığı kısa zamanda anlaşıldı. Milliyetçi Cephe hükümeti, sola karşı kendini konumlamasıyla çelişkilerinin üzerinden gelmeyi başarmıştır.

Kabinedeki bakanlıklar dört partinin arasında paylaşılmakla birlikte sola karşı konumlanış, çelişkilerin üzerini örtme işlevinin görüyordu. Kabinenin bakanlarında milliyetçilik egemen ideolojydi. MHP'nin rolü bu anlamda önemlidir. MHP sadece kendi üyeleriyle değil, diğer partilerin de milliyetçilik anlayışını belirleme açısından kabine de oldukça etkiliydi. Örneğin Milli Eğitim Bakanı olan Ali Naili Erdem'in durumu buna örnek olarak verilebilir. Erdem, sadece AP tabanının değil, MHP tabanına da seslenen ve milliyetçiliği bilinen bir bakandır. Merkez sağ bir partinin bakanı olduğu kadar milliyetçi bir partinin de bakanı gibi davranacaktır.

Milliyetçi Cephe Hükümeti, 12 Mart Rejiminin de amaçladığı gibi devlet iktidarının güçlendirilmesini temel politika olarak belirlemişlerdir. Cephe Partileri, Schmitt'ci anlamda olağanüstü hal tanımlamışlar ve bu olağanüstü halin çözümünü ise devlet iktidarının güçlendirilmesi olarak belirlemişlerdir.¹⁴⁵ Devlet iktidarının güçlendirilmesini ise genel olarak güvenlik politikaları ekseninde belirlemişlerdir. Özellikle milliyeti devletçi kanadı temsil eden MHP, AP ve CGP bunun için çabalamışlardı. Ancak buna karşın Cephe'nin Milli Görüş kanadı devlet iktidarının güçlendirilmesinin güvenlik ekseninde olmasının kendilerini de sınırlayacağını düşünmüşler ve buna karşı özellikle çeşitli defalar önerilen sıkıyönetim kararını çıkmasını engellemişlerdir.

3.2.1. Merkez Sağ Önderlik, Muhafazakâr İdeoloji, Milliyetçi Aksiyon

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, bir cephe hükümeti olarak kurulduğu için monoblok bir yapı göstermemektedir. Yapının çok parçalılığı sadece kendisini oluşturan partilerin farklı olmasından kaynaklanmamaktadır. Ayrıca cephe partilerinin her birinin iddia ettiği misyonla da ilişkili bir durum vardır.

Hegemonya krizinin görüntüsü olan solun güçlenmesinin yarattığı

¹⁴⁵ Carl Schmitt'in olağanüstü hal kuramı için bkz: (Schmitt, 2002)

hükümetin liberal ve merkez sağ bir önderliği bulunmaktadır. Bu önderlik AP'de temsil edilmekle beraber, esas gücünü AP'nin en büyük sağ parti olmasından değil de sanayi burjuvazisinin iktidar bloku içindeki politik, entelektüel ve ahlaki önderliğinden kaynaklanmaktadır.

Bu önderliğin en önemli yönü, kendisini toplumsalın en büyük temsili gibi göstermesinden kaynaklanmaktadır. Merkez sağın partisi, aynı zamanda milletin gerçek değerlerinin de temsilcisidir. Süleyman Demirel bu konuda Aydınlar Ocağı'nda verdiği bir seminerde şunları belirtmektedir:

Türk milleti kişiliğinden soyulmak isteniyor, Adetlerinden, göreneklerinden, ananelerinden, milli manevi duygularından, dininden, inançlarından vazgeçmek istemiyor. Kim isteyebilir Türk milletinin bunlardan vazgeçmesini? Bunu savunmak, Türk milliyetçiliğini savunmaktır, işte odur kök. Esasen bundan sıyrıldığımız zaman, millet olmaktan çıkarız Biz 42 milyon kişi değiliz. 42 milyondan müteşekkil bir milletiz. Biz 42 milyon ayrı insan değiliz. Bizi birbirimize bağlayan şeyler var. Tasada, kaderde, sevinçte beraberiz biz. Bizi bağlayan şeyler var. Biz, aynı Allaha inanırız, aynı Kitaba inanırız, aynı peygambere inanırız. Bu vatan için şehit olmayı, mertebelerin en yükseği sayarız. İşte bizi millet yapan bunlardır. Geçmişimize sahibiz, milletin geleceğine sahibiz. (Demirel, 1977:23).

Bu milletin temel değerlerine sahip çıkma ögesi, sağcı düşüncesinin evrensel temalarından birisidir ve Herder'den beri özellikle Alman felsefe geleneğinde etkindir (Gökberk, 1997). Buna göre milleti o millet yapan değerler vardır ve bu değerleri de temsil edenler de gerçek temsil yetisine haiz kimselerdir. Demirel'in önerdiği bir kültürelciliktir. Bu kültürelcilik, sadece merkez sağ gelenekte somutlaşmaz, hem milliyetçi hem de muhafazakar geleneğin tarih anlayışını ortak paydada buluşturan öge bu kültürelcilik anlatısıdır. Aziz Al-Azmeh'e göre kültürelcilik:

“kültür” diye adlandırılan bir kendiliği, tarihsel bir kitlenin geçmişinde ve bugününde belirleyici bir uğrak olarak ele alan görüştür. Bu anlamda, tarihsel bir kitlenin atfedilmiş ayırıcı özelliklerinin, özgüllüğünün, hatta adının -Batı, İslâm vb.- benzersiz ve indirgenemez bir kültüre karşılık geldiği

düşünülür - öyle ki bu kültür, söz konusu kitlenin hem tarihini hem de bugününü teşkil eder, ya da en azından kitlenin unsurlarını üstbelirleyen ve bu unsurları sadece birer tezahür şeklinde bütünselleştiren bir unsurdur. Dolayısıyla kültürelcilik, kavramsal ve imgelemsel temsilleri, tarihsel kitlenin hayatındaki nihaî ve indirgenemez sınırlar olarak ele alır - oysa toplumsal ve tarihsel hayat, bize her gün şunu gösterir ki, bütün toplumsal ve tarihsel sınırlar kavramsal değildir; kültürlerin, bir anlamda genetik olarak aktarıldığı doğrudur ve Batı'nın ya da İslâm'ın bir soykütükte, süreklilik ve benzersizliğe dair bir sözde-tarihte kodlaştırılmasındaki gerçek ya da muhayyel etnografik ayrıntılar gibi genetik özellikleri, gerçekten de simgeler ve göstergeler olarak kullanırlar; ama bu, toplumların ya da tarihsel kitlelerin kültürler tarafından idame ettirildiğini savunmak için yeterli bir zemin oluşturmaz. "Kültür" adı altında belli belirsiz bilinen şeyin, söz konusu kitlenin oluşumunda mutlak belirleyici rol oynadığı, kitle içerisinde yeterli bir tanımlayıcı unsur olduğu iddiası daha da temelsizdir; aynı şekilde, bu kültürün, belirli bir tarihi, o kitlenin ikonik göstergesi olacak ölçüde üstbelirlediği, aynı zamanda o kitleye atfedilen içsel bir doğanın temel temsili olduğu düşüncesi de savunulamaz. (Al-Azmeh, 2003:36-37).

Kültürelciliğin sağ akımlar arasında bu yaygınlığının yarattığı en önemli enstrümanlardan birisi de öteki kavrayışıdır. Tanel Demirel, 1960'lardan sonra "bizi biz yapan değerleri tehlikeye düşüren kesimlerin öteki olarak kavrandığı sağ gelenekte eskiden Batılılaşmacı ve laik elitin yerine sol/sosyalist hareketlerin geçtiğini belirtir. Milliyetçiliği reddeden solcular, öteki kavrayışında züppe Batılılaşmacı elitlere eklenmiştir (Demirel, 2005:580).

Sağ gelenek içinde özellikle 1970'li yıllarda, MC döneminde ve sonrasında milliyetçilik önemli bir hegemonya aracı olmuştur. Tünay, 1960'lı yıllarda "Türk solu, milliyetçiliği anti-emperyalizmle eşanlamli hale getirerek tekeline almıştı. Bu çerçevede, anti-emperyalizm özellikle Türkiye'yi Marshall Planı'ndan bu yana aşamalı olarak bağımlı duruma getiren Amerikan emperyalizmini hedef alıyordu." (Tünay, 2002:185). Ancak 1970'li yıllarla birlikte sağın hegemonya mücadelesinde milliyetçilik önemli bir rol oynayacaktır ve özellikle merkez sağın diğer sağ akımları da domine etmesiyle birlikte milliyetçilik sağın en önemli hegemonya alanlarından birisi

olacaktır. Hem sosyalist solu hem de sosyal demokrasiyi milliyeçti olmamakla suçlamaya başlayacaktır. Bunu da en yaygın şekilde Süleyman Demirel yapacaktır.

Ancak merkez sağın MC için en büyük katkısı müessir devlet fikrinden gelmektedir. Demirel'e göre iyi bir hükümetin ölçüsü, söz edilen hükümetin işleminin sorumluluk esasına göre olmasıdır, sorumluluk ise birbirini tamamlayan hükümetin hesap vermeye hazır bulunması ve takdir yetkisini keyfi değil de makul kullanması fikirlerine dayanır (Demirel, 1975:21). Ayrıca yine ona göre iyi hükümet, "durumun gerektirdiği tedbirleri alırken müspet, yapıcı ve süratli hareket edebilen kuvvetli bir hükümettir." (22). Bu kudretlilik vasfını ise hükümetin benimsediği gayelerin uygulamaya sokacak araçlara da sahip olmayı gerektirmektedir. Demirel'in deyişiyle müessiriyetlilik vasfı, buna sahip olan totaliter ülkeler karşısında özellikle Türkiye gibi kalkınmakta olan ülkelerde şiddetli bir ihtiyaçtır.

Bu Schmitt'çi denebilecek kuvvet anlayışında hükümetin temel vasfı kudretlilikle tanımlanmıştır. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti de bu anlayış üzerine kurulmuştur. Varolan siyasal konjonktürü olağanüstü sayıp bu rejimin gereğini yerine getirecek hükümetin kudretliliği esasını savunmaktadırlar. Cumhuriyeti savunurken ve rejim düşmanları ile savaşırken iktidarlar, Demirel'e göre "yetki kullanma ve görev yapmada" hiçbir zaafa düşmemelidirler. Hükümet bunu yaparken Demirel, toplumsal da harekete geçirmenin yolunu önerir. Ona göre varlığını demokratik rejime bağlayan bütün kurumlar ve vatandaşlar, cumhuriyeti demokrasiyi meşruiyeti müdafaa etmek için kayıtsız ve şartsız birleşmelidirler. Bu önerme, devlet ve sivil toplumu ayırırken aynı zamanda devletin sivil toplumu kaplamasını da istemektedir. Ancak tam da bu önermenin kendisi bizzat Demirel'in hemen birkaç sayfa sonra açıklayacağı sorunu yani istikrarsızlığın da bizatihi nedeni olarak ortaya çıkmaktadır. Rejim istikrarsızlığının Türkiye'de önemli bir sorun olduğunu belirten Demirel rejim kavramı üzerinde bir anlaşmanın olmadığını söylerken bu devletin kapladığı sivil toplumun tam da bu nedenle bunu yapamayacağının üzerinden atlamaktadır. Rejim üzerinde anlaşılamadığı için rejim taraftarları da bu konuda birleşmemektedirler, bu ise devletin işlerliğini

bozmaktadır (46). İstikrarın ilk koşulu rejim üzerinde birlik sağlamaktır.

Tam da bu noktada Demirel, önemli bir soru sormaktadır: “Seçilmiş olarak sorumluluk üstlenmiş olan meşru bir iktidarın teminatı nedir?” (171) Bu teminatı Demirel, zora, istilacıya karşı aramak gerektiğini belirterek bu teminatın sınırlarını çizmeye başlamaktadır. Teminatın ilk koşulu, meşru hükümetin temsilcilerinin korunmasıdır ki bunun da yolu kanunlar ve zabıta kuvvetleri oluşturur. İkinci sırada ise oy sahibi vatandaşlar gelmektedir. Vatandaşların oy hakkını korumaları ve devletin kuvvetleri ile birlikte olmaları gerekmektedir. Demirel, bunu direnme hakkı olarak tanımlamaktadır. Ona göre vatandaşlar zorbaya karşı devletle birlikte direnmelidirler. Bu direnme hakkı, aynı zamanda meşru iktidarın da çalışmasını sağlayan en etkili teminat olarak konumlanmaktadır (172-173). Ancak bu iktidarla kasıt millete yabancılaşmış bir iktidardır.

Merkez sağıın önderlik ettiği bu alanda İslamcı-muhafazakar ideoloji ikircikli bir yer almıştır. Tünay’a göre İslamcı hareket:

Kemalist dönemde kontrol altında tutulan ve örgütlü bir hareket durumuna gelmesine asla izin verilmeyen İslam 1960’ların hızlı toplumsal dönüşümlerine karşı verilen yeni bir tepki biçimi olarak ortaya çıktı. Fakat, bazı siyasal partilerin yalnızca seçmen tabanlarını genişletmek için dinsel inançları maniple etmesinin ötesinde, İslamın bu dönemde siyasi bir güç durumuna geldiğini söylemek de olanaklı değildi. Bir başka deyişle, İslam, ne sivil toplumdaki hegemonyayı sağlamlaştıran ideolojik bir çimento vazifesi örüyordu ne de burjuvazinin egemenliğine karşı muhalefetin öncüsüydü. İslam, yalnızca kapitalizmin gelişmesine yönelik tepkiyi simgelerken, paradoksal bir biçimde burjuva siyasal partilerce halkın desteğini korumak için manipüle ediliyordu. (Tünay, 2002:185).

İslamcı tepkinin de en duyarlı olduğu alan kültürdür. MSP lideri Necmettin Erbakan da diğer sağ politikacılar gibi bir milli olan üzerinden bir sahicilik jargonu kullanır. Siyasi belegatinin en önemli kavramı olan “milli görüş” kavramı da bunun bir örneğidir. Ona göre milli görüş, tarihte zaferler ve başarılar yaratan eski ruh ve mananın adıdır ve milli görüşte millet kendisini bulmaktadır. Karşısında konumladığı solcu ve liberal görüşler ise dış kaynaklıdır ve millete uymamaktadırlar (Erbakan, 1975: 27-28). Oysa

ki sağlam bir milli bünyeye ulaşmak için Erbakan'a göre içtimai sulhu temin etmelidir. Devlet ve milletin kaynaşması, kalkınmanın temel şartıdır. Sağlam milli bünye bu şekilde tesis edilir. Bunu da ancak milli görüş gerçekleştirebilir (Erbakan, 1975, s. 30).

Devlet millet kaynaşması için önerdikleri ise yapısal olmaktan çok iradi önerilerdir. Bunlar ise devlet memurlarının görevlerinin millete hizmet olduğunu kalplerine yerleştirmiş olduğu, devlet memurlarının milletin manevi değerlerine saygılı olması ve devletin vatandaşlarına karşı adil ve koruyucu olması gerektiği önerileridir(Erbakan, 1975:31). Bu öneriler iradi olmaktan başla paternalist (babacı) bir özellik de içermektedir. Babacılık, tüm sağ politikacıların devlet anlayışını etkilediği gibi Erbakan'ı da etkilemiştir. Hakları olan bireylerden oluşan bir toplumsallık değil de değil de babacı “devletin adil, koruyucu ve yol gösterici”(Erbakan, 1975:43). olduğu bir toplumsallık tahayyül edilmektedir.

Dönemin tüm politikacılarının şikayet ettiği şey, Anayasanın yürütme aleyhine olan hükümleri, özellikle senatonun varlığı konusunda önerdiği değişimlerin mahiyeti de bir hegemonya krizini işaret etmekte ancak adını koymamaktadır. Kalkınmanın önündeki en büyük engel hükümet ve devlet yönetiminin ağır işlemesi olarak belirtilmektedir. Buna karşı da MHP gibi tek meclis, başkanlı sistemi önerilmektedir. Seçim sisteminin değişmesi de bu önerilerin sonucu olarak ortaya çıkmaktadır (Erbakan, 1975:44-45).

Toprak'a göre ise Milli Selamet Partisi, Türkiye tarihinde dinin toplumdaki yeri üzerine olan tartışmada çok boyutlu olarak gündeme getirmiştir ve merkezdeki elitler açısından İslamcı akımın bir ideolojisini oluşturmaya çalışmıştır (Toprak, 1985:2105). Sarıbay, bu işlevi geleneksel topluluğun kimliğini modern parti politikasıyla canlandırılması olarak değerlendirir (Sarıbay: 1985: 217).

Bu noktada milliyetçi aksiyonun önemi ortaya çıkar. Solun geniş toplumsal hareketliliğine karşı devleti savunacak aksiyona ihtiyaç vardır. Bu ihtiyacın önemli çatışma alanlarından birisi de tarihin kendisidir. Tarihi milletlerarası mücadele olarak gördüğünü belirten MHP lideri Türkeş, güçlü ve büyük olan her millerin diğer milletler üzerinde hakimiyet kurmak

isteyeceğini öne sürmektedir. Bu da beynelmilel ideolojiler yoluyla olur. Milletlerarası mücadelenin esasını milli kültür ve ideolojiler teşkil etmektedir. Türkeş, beynelmilel ideolojilere karşı olma gerekçesini böyle açıklamaktadır. Bu ideolojiler yabancı kaynaklı ideolojiler olarak adlandırılırken karşısında da milli ideolojiler konumlanmaktadır. Yabancı kaynaklı ideolojilerin Türkiye’de iltifat görmemesine karşı milli ve yerli ideolojiler kaynaklarını Türk tarihinden almaktadırlar (Türkeş,1975: 51-52) Kendi milli kültürünü ve ideolojilerini geliştirmeyen toplumlar Türkeş’e göre yabancı ideolojilerin tutsağı olurlar, dolayısıyla yabancı ideolojilerle savaşmak gereğini ileri süren Türkeş, bunu yapacak tek ideolojinin Türk milliyetçiliği ideolojisi olduğunu söylemektedir. Dolayısıyla meselelerin çözümü Türkeş’e göre Türk milliyetçiliğinin iktidar olması ile çözümlenecektir. Başka milletlerin ürünü olan ideolojilerin Türk devlet felsefesinde yeri yoktur. Türkeş’e göre de Türk milliyetçiliği sınıfçı sosyalizme, faşizme ve nasyonal sosyalizme karşıdır (Türkeş,1975:53). Bu karşıtlıkta en büyük tehlike olan komünizmle savaşmak Türkeş’e göre başta gelen bir vazifedir. Beynelmilel komünizmin içerdeki hainlerle birlikte amacı son Türk devletini yıkmaktır. Bu amaçların bertaraf edilmesi için tüm milliyetçi güçlerin milli bir ülkü etrafında toplanmaları gerekmektedir. Her müessese, bir ideoloji olarak Türklük ülküsü ve milliyetçilik şuurunu tavizsiz biçimde uygulamalıdır (Türkeş,1975: 61) Burada Türkeş’i örneğin Bozbeyli’nin milliyetçilik anlayışından ayıran önemli nokta onun korumacılık ya da tepkicilik anlayışına karşı taarruzu öne süren bir anlayışa sahip olmasıdır. Türkeş, milliyetçiliği “yıkıcı akımlara, bölücü parçalayıcı propagandalara karşı (....) bir reaksiyon olarak değil, onları bastırarak şekilde yüksek ve asil inançlara sahip bağımsız ve güçlü bir hareket” olarak düşünmektedir. Onu dönemin tüm sağcı politikacılarının milliyetçiliğinden ayıran nirengi noktası budur. Bu reaksiyon hareketi bir devlet yapılanması olmadan düşünülemez. Bu devletin ise güçlü bir idareye sahip olması gerekmektedir. Onun deyimiyle milli bir devletin mutlaka güçlü bir iktidarı olmalıdır. Ülkede bir otorite buhranı olduğunu öne süren Türkeş, bu otorite buhranının çözümünün tek meclis ve tek başkandan geçtiğini ileri sürmektedir (Türkeş,1975:162). Bu görüşünü de 1970’ler boyunca koruyacaktır.

Yürütmenin güçlendirilmesi, hegemonya krizine ve solun yükselişine bir çare olarak bütün milliyetçi partiler tarafından savunulmaktadır. Ancak bunun için de güçlü bir hükümetin varlığı gerekmektedir. Oysaki bu hükümetin varlığı kendilerinin kurduğu koalisyon içinde bile olanaklı değildir. Onları ortaklaştıran ideolojik ögeler bulunsa bile esasen iktidar bloku içindeki farklı fraksiyonların temsilci olduklarından devlet aygıtının güçlendirilmesini de kendi hâkimiyetlerindeki aygıtın güçlendirilmesi olarak anlayacaklardır. Bu ise yürütmenin güçlendirilmesinden parçalanmasını getirecek ve iktidar bloku içindeki parçalanmayı daha da artıracaktır.

Milliyetçi Cephe koalisyonu aynı seçmen kitlesini paylaşmanın yanında aynı ideolojik ve kültürel kaynaklardan da beslenmektedir. Bu nedenle siyasal önderlik aynı zamanda ideolojik ve kültürel bir önderlik anlamına gelmektedir. Tanıl Bora bu konuda MHP'nin ve onun milliyetçilik anlayışının etkili olduğunu belirtirken (Bora ve Can, 2000) Mustafa Şen ise MSP ve İslami etkiyi öne çıkarmaktadır (Şen, 2006). Milliyetçi, İslamcı, liberal ve muhafazakar bileşenlerin hangisinin öne çıkması gerektiği siyasal mücadele tarafından belirlenmiştir. Cephe Hükümeti'nin en büyük destekçilerinden Aydınlar Ocağı'ndan Muharrem Ergin, bu bileşenlerin milliyetçilik anlayışlarının koalisyonu nasıl oluşturabileceğini gösterirken bileşenlerin en önemli özelliklerine dikkat çeker (Ergin, 1976).

Koalisyonun tüm bu milliyetçilik bileşenlerinden oluşmasına karşın esasen iki hat tarafından oluştuğu belirtilebilir. Bunlardan ilki Adalet Partisi tarafından temsil edilen muhafazakâr-liberal hattın aşırı sağın milliyetçilik anlayışından ve anti-komünist tepkiselciliğinden etkilenmesi, onunla yarışmaya girmesidir. İkinci hattın ise yine muhafazakâr önderliğin İslami MSP ile hem oy hem de ideolojik önderlik yarışına girmesi ve çelişki hattı olarak koymasındır.

AP-MHP seçmen tabanları farklı olduğu için aralarında bir siyasi rekabet bulunmuyordu. Buna karşın parti kadroları arasında kısmen geçişlilik görülebiliyordu. Özellikle taşra parti kadrolarında bu ortaklık oldukça fazladır. Daha önceden AP'li olan MHP'li olduğu gibi daha önceden MHP'li olan AP'li de vardır. Ancak merkez sağ önderlik esas olarak aşırı sağdan aşırı sağın

etkilendiğinden daha fazla etkilenmektedir.

Bu etkilenmenin ideolojik temelinde ise anti-komünizm yatmaktadır. 1970'li yıllarda MHP'de yer almış kimseler, aşırı sol ve komünizm tehlikesinden söz etmekte, MHP'li olmalarını nedenini bu tehlikeye bağlamaktadırlar. MHP'nin bu tehlike ile baş edebilecek tek güç olduğunu düşündüklerinden bu partiye katılıp teşkilatında yer aldıklarını ifade etmektedirler (Çalık, 1999: 131-149). Milliyetçi Cephe döneminde MHP'nin toplumsal olaylardaki rolüne rağmen AP ile bir çatışma yaşamamasının bir nedeni koalisyonu bozmamak ise de önemli olanın MHP'nin sol ile mücadele ettiğine duyulan inanç idi. Bu inanç yüzünden de milliyetçi sağın saldırgan sokak siyasetine yönelik eleştirileri Demirel kabul etmiyordu (Demirel, 1977:72).

Gerçekten de AP'nin seçmen tabanının korkuları ile MHP'nin seçmen tabanının korkuları kadar bu korkular üzerinden yapılan korku siyaseti de benzerdi. Sosyalist ve sosyal demokrat solun gelişimi karşısında bu partilerin seçmen tabanlarını oluşturan küçük mülk sahibi kesimlerle köylülük, aşırı korkuya kapılmış, sol imgelemi ise bu korku ile oluşturulmuştur. Özellikle anti-semitik, anti-mason kitap ve yayınların yoğunluğu, bu dönemdeki seçmenlerin sol imgelemini oluştururken aynı zamanda korkularını besleyerek onların tepkiselciliğini de artırmıştır.

Bu tepkiselcilik, CHP'ye yönelik bir saldırganlığın artmasını getirmiştir. Söylemsel olarak AP ile MHP arasındaki fark MHP lehine kapanmaya başlamıştır.

3.2.2. Siyasal Şiddet ve Hükümet

Hükümetin kurulmasını önceleyen dönemde, 1973 seçim kampanyası sırasında bütün parti liderleri Türkiye'nin bunalımlı bir dönem yaşadığını ileri sürmüştür. Bu bunalımın nedenleri konusunda ise sağ akımlar devlet iktidarının tahkimini önermişlerdir. Özellikle MHP devletin varlığının korunmasının refah ve mutluluk için bile ön şart olarak koymaktadır

(Türkeş,1977:3). Buna karşı sosyal demokrasinin anayasal sistemin tahkimi önerileri yer almıştır.

Güvenoyu sonrası özellikle DP'de Parti içi disiplini çalıştıran Genel Merkez, oylamaya gelmeyen üyeleri disipline verdi. Ecevit ve CHP ise muhalefetini sertleştirme politikası gütmektedir. Öncelikle MHP Lideri Türkeş'i eleştiren Ecevit, Türkeş'in bir zorba olarak nitelenmekteydi (Hürriyet Yıllığı, 1976:37). 15 Nisan'da ise "Hükümeti düşürmek için kumar borcu olmayan sekiz kişi lazım" diyordu (38). Gerek DP gerekse de CHP, hükümet krizini yönetemediklerinin farkında olmalıydılar ve bu nedenle bu yapının kayganlığına gönderme yaparak hükümeti düşürme politikaları uygulamaya karar vermişlerdir. Milliyetçi partiler topluluğunun gerek ideolojik gerekse de politik ayrılıklarını derinleştirmek şeklinde bir muhalefet politikasını daha MC Hükümetinin ilk kurulduğu günlerde benimsemişlerdi. Ancak bu politikanın başarılı olamayacağı daha sonra ortaya çıkacaktır. Güvenoyunun az farkla geçmiş olmasını kullanmak isteyen CHP, oylamanın çok düşük öne geçmesini kullanmak isteyecek, bunu için de hükümeti parçalamaya çalışacaktır.

Göreve başlayan Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin ilk kararı güçlü oldukları kırsal kesimdeki köylüleri ilgilendiren gübre fiyatlarını düşürmek olmuştur. Dış politikada Yunanistan ve Kıbrıs sorunları önemini korurken, iç politikada ise toplumsal olaylar ve öğrenci protestoları giderek artmaktaydı. Birlik ve beraberlik çağrıları devlet aygıtını yönetenlerce sürekli olarak ortaya atılması bile hegemonyanın tutturulmadığının göstergesidir. Örneğin 23 Nisan mesajında Cumhurbaşkanı ise sayısız defa yaptığı birlik ve beraberlik açıklamasına bir yenisini daha eklemiştir.

Öğrenci protestolarının artışı aynı zamanda şiddetin de gündelik yaşama girmeye başladığının bir kaydı olmaktadır. Siyasal şiddetin yükseldiği ve sağcı ve solcu eylemcilerin çatışmalarının yükseldiği 12 Mart öncesi dönemden sonra ara rejimde durulan şiddet yine yükselmeye başlamıştır. 27 Nisan'da Yükseliş Mimarlık Akademisinden çıkan öğrencilerin arasındaki çatışmada 2 yaşındaki bebeğin öldürülmesi üzerine Bülent Ecevit, Hükümetin saldırganları desteklediğini söyleyerek "Türk devletinin sorumsuz silahlı

saldırganların sözde desteğine” ihtiyacı olmadığını belirtmiştir (Hürriyet Yıllığı,1976:39). 29 Nisan’da ise 12 Mart’a giden olaylarla son süreç arasında ilişki kurmaktadır (40).

Hükümetin ilk icraatlarından birisi de polis kadrolarında genişlemeye gitmek olmuştur. Devlet aygıtının kadro genişlemesi, MC döneminin en önemli uygulamalarından birisi olarak görülmektedir. Devletin parsellenmesi deyiminin kaynağında da bu uygulamalar yatmaktadır. İçişleri Bakanı MSP’li Oğuzhan Asiltürk, bu alımlarda din görevlileri ile İmam Hatip mezunlarının da alınacağını belirtmiştir (Hürriyet Yıllığı:1976:46). Bunu partizanlığın polis teşkilatına girmesi olarak değerlendiren Türkiye Polis Derneği ve Polis Enstitüsü Yüksek Öğretim Mezunları Derneği, bir bildiri ile durumu eleştirmiş ve parti militanlarının polis teşkilatına alınmasının toplumsal olaylarda taraf tutularak davranmasını zorunlu kılacağını ileri sürmüşlerdir (47). Devler personelinin kimliğinden dolayı tarafsız davranamayacağı şeklindeki algı, hem sosyal demokrasi içinde hem de sosyalist örgütler içinde yaygınlaşmıştır. Siyasal şiddetin yaygınlaşmasının bir nedeni de bu algı olarak ortaya çıkmıştır.

Şiddetin gündelik hayatta yaygınlaşmasının bir göstergesi de siyasal parti liderlerine yapılan saldırıların artmasıdır. Bunun ilk örneği de Başbakan Süleyman Demirel olmuştur. Sonradan psikolojik sorunları olduğu açıklanan bir saldırgan, 13 Mayıs’ta Bakanlar Kurulu toplantısından çıkan Süleyman Demirel’e yumruk atmıştır. Başbakan saldırıdan yara almadan kurtuldu. Bununla birlikte saldırının hemen sonrasında CHP suçlanmaya başlandı. Saldırı sırasında orada bulunan Devlet Bakanı Seyfi Öztürk, saldırganın CHP’li olduğunu bildirdi. Feroz Ahmad bunun bir darbe girişimi olduğundan kuşkulmaktadır. Ona göre, saldırgan Vural Önsel başarılı olduğu takdirde hükümet CHP’yi kapatıp olağanüstü durum ilan edecek, hükümetin başına da ordu içinde tabanı olan Alparslan Türkeş gelecekti (Ahmad, 1994:339). Aynı akşam CHP’ye yakın Muammer Aksoy ile Uğur Alacakaptan’ın evlerine bilinmeyen kişilerce dinamit atılmıştır. Alparslan Türkeş ise saldırının CHP’ye mal edilemeyeceğini savundu (Hürriyet Yıllığı,1976:42).

1 Haziran'da Dünya Bankası Türkiye'yi moratoryum durumundaki ülkelerden birisi olarak ilan etti. Dış borç sorunu, iç pazara dayalı sermaye birikim tarzının en büyük açıklarından birisidir. İthal ikameci sanayileşme büyük oranda dış borca ihtiyaç duyar ve bu borcun da dış kaynak ile sağlanması sonucunda sürekli bir kriz beklentisi içine girilir. Türkiye'de bu sarmala yakalanmıştır. Sönmez'e göre, 1962'de 830 milyon dolar olan dış borç, 1975 yılında 4.8 milyar dolara çıkmıştır (Sönmez, 1982:65).

Dış politikada ise ABD ambargosu önemli bir yol ayrımına gelmiştir. 17 Haziran'da Milli Güvenlik Kurulu ve Bakanlar Kurulu'nda alınan kararlar gereğince hükümet, ambargo konusunda üsleri kapatmayı öne sürerek ABD'yi sıkıştırmaya başlamıştır. Bunun için de üslerin yeni statüsünü müzakere etmek amacıyla ABD'ye 30 gün süre verilmiştir. Muhalefet durumu kabul edilmez bulmuş, CHP ve DP'nin eleştirileri, müzakere sürecinin önceden bildirilmesi üzerinde yoğunlaşmıştır (Hürriyet Yıllığı:1976:47).

23 Haziran'da siyasal liderlere yapılan saldırılardan bir başkası söz konusu olmuştur. CHP Genel Başkanı Ecevit'e mitinge katılmak için gittiği Bolu'nun Gerede ilçesinde saldırı oldu. Saldırı Gerede mitingi daha başlamadan kendisini göstermişti. CHP'liler, milletvekili Alev Coşkun'un uyarılarına rağmen Bolu valisinin olayları önlemek için gerekli çabaları göstermediğini öne sürmüşlerdir (Yücekök, 1975 58) 24 Haziran'da ise Başbakan Yardımcısı Alparslan Türkeş'in Diyarbakır gezisinde olaylar çıkmıştır. Türkeş'in Diyarbakır'a gelişini protesto edenlerle güvenlik güçleri arasında çıkan çatışmalarda üç kişi ölmüş, 46 kişi ise yaralanmıştır. Polis olayları kontrol edememiş, askeri birlikler kente girmiştir. Olaylardan sonra Türkeş, Diyarbakır'da sıkıyönetim istemiş, ancak özellikle hükümetin MSP kanadının istememesi sonucu sıkıyönetim talebi reddedilmiştir. Türkeş, olaylardan dolayı CHP Gençlik Kolları, TÖB-DER ve Doğu Kültür Dernekleri'ni suçlamıştır (Öznur, 1999:363). Sağcı liderler sol seçmenin güçlü olduğu kente giremiyor, solcu liderler de aynı şekilde sağ seçmenin güçlü olduğu kente sokulmuyor, girerse de bu defa çok şiddetli protesto hareketleri düzenleniyordu. MC, yürütmenin ve devlet iktidarının güçlendirilmesini en önemli programatik hedefi olarak belirlediği halde bu konularda fazlasıyla

zayıf kalmıştır. Koalisyon, güçlü bir hükümeti tam da yapısı nedeniyle sağlayamamıştır.

Hükümet, bu arada şiddetin bir başka boyutunda sıkıntı yaşamıştır. 24 Temmuz'da. ABD Temsilciler Meclisi, silah ambargosuna devam etme kararı almıştır ve bu çerçevede Türkiye ABD'den silah alımı da yapamayacaktır. Silah ambargosunun sadece siyasal etkileri yoktur. Aynı zamanda ekonomik etkileri de vardı. MC hükümetinin gayretine ve muhalefet tarafından eleştirilen uzlaşma çabalarına rağmen ambargo kararının sürmesi, hükümeti bir tavır almaya zorlamıştır. Ertesi gün toplanan Bakanlar Kurulu, ABD'ye bir nota vererek Türkiye'deki üslerin denetiminin Türk ordusuna verileceğini açıklamıştır. Ayrıca iki ülke arasında imzalanan 1969 tarihli Savunma İşbirliği Antlaşması'nın hukuki geçerliliğini yitirdiğini bildirdi (Uslu, 2000:201). Üslerden sadece İncirlik üssünün NATO kullanımına açık kalması kararlaştırılmıştı.

Koalisyon partilerinin kaygan ittifak zemini, kuruluşun dördüncü ayında kendisini göstermeye başlamıştır. Önce MHP lideri Alparslan Türkeş, MSP ile kısmi senato seçimlerinden sonra hükümet etmenin zor olacağını belirtmiştir.¹⁴⁶ Ve yine MHP ile AP arasında önemli bir ayrılık yaşanmıştır. MHP Genel Sekreteri Osman Albayrak, AP yöneticilerini seçim bölgelerinde kendileri hedef almakla suçlamakta, koalisyonu oluşturan partilerin aralarında birlik olmaları üzerinden propaganda yapan AP yöneticilerinin bu davranışını eleştirmektedir. Bu davranışların devam etmesi halinde sadece Hükümetin zarar göreceğini bildirmektedir.¹⁴⁷ AP yöneticilerinin ara seçim dolayısıyla seçim bölgelerinde propaganda yaparken kendilerini MHP'den daha milliyetçi olarak konumlandırmak istemeleri, bu konumlanmanın kendilerini daha da aşırıya taşımasından rahatsız olan MHP yöneticilerinin tepkisini çekmiştir. MHP'nin stratejisi, MSP'yi olduğundan daha milliyetçi göstermek, AP'yi ise daha sağa çekmektir. Buna karşı diğer iki parti ise kendi konumlarını savunma gayreti ile MHP'yle bu arada diğer partilerle de farklılıklarını belirtme kaygısı duymaktadırlar.

¹⁴⁶ Abdi İpekçi, "Yürüyecek mi", Milliyet, 28.08.1975..

¹⁴⁷"MHP: AP Yakınsız Hareketlerden Vazgeçmelidir", Milliyet, 28.08.1975

Ara seçimlerin yaklaşması ile birlikte şiddet olaylarının arttığı gözlemlenmektedir. MC hükümeti döneminde genel kural olarak özellikle seçimlerin ya da hükümet kurmanın öncesi şiddetin arttığı ileri sürülebilir. 4 Ağustos'ta Ecevit'e bu defa Elazığ'da saldırı olmuştur. Seçim kampanyasını açmak için kente gelen Ecevit'e ve onu dinlemeye gelen halka yönelik saldırılarda dördü ağır 50 kişi yaralanmış, Ecevit ise daha sonra Malatya, Tunceli ve Elazığ'da yaptığı açıklamalarda MSP ve MHP'yi saldırılardan dolayı suçlamıştır (Yücekök, 1975:259-263) 5 Ağustos'ta Başbakan Süleyman Demirel, Elazığ olaylarını çok üzücü bulduğunu beyan etti. AP, özellikle kısmi seçimler yaklaşırken kendisini MSP ve MHP'den ayırma çabasıdadır. Ancak CHP lideri, AP liderinin sorumluluğu kendisinden ayırma çabasını eleştirmektedir. Ecevit, ertesi gün Ankara'da yaptığı basın toplantısında sorumluluğu Demirel'e yüklemekte ve onun kurduğu MC hükümetinin olaylardan sorumlu olduğunu belirtmektedir. 7 Ağustos'ta CHP Sakarya Milletvekili Hayrettin Uysal, Elazığ olayları ile ilgili Başbakan Yardımcısı MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş ve İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk hakkında meclis soruşturması açılması istemi ile önerge vermiştir (Hürriyet Yıllığı, 1976:59).

12 Ekim 1975'de 27 ilde 9,5 milyon seçmenin oy kullandığı 54 senatör ve 6 milletvekili için seçimler yapılmıştır. Seçimlerde birinci parti, daha az senatör çıkarmasına rağmen CHP oldu. CHP 2.354.378 oy alarak 25 senatör ve 1 milletvekilliği kazandı. AP ise 2.226.117 oy alarak 27 senatör ve 5 milletvekilliği kazanmıştır. CHP toplam oyların %44'nü alırken, AP %41'ini, MSP %8'ini, DP%3'ünü, MHP de %3'ünü almıştır (Hürriyet Yıllığı,1976:64).

Seçimden sonra koalisyonun devamı konusunda koalisyon ortakları arasında görüş ayrılıkları yaşanmaya başladı. Özellikle Adalet Partisi'nin kısmi seçimlerden başarıyla çıkması ile sağ kanat partileri üzerindeki etkisini ve liderliğini pekiştiren AP karşısında MSP, sınıfsal ve siyasal açıdan koalisyonla çelişkilerini ve beklentilerini yüksek sesle dile getirmeye başlamıştır. MSP Genel İdare Kurulu 20 Ekim'de yaptığı toplantıdan sonra yayınladığı bildiride yer alan talepler arasında Basın-Yayın Umum Müdürlüğü'nün MSP'ye bağlı devlet bakanlığına verilmesi, vergi sisteminin

düzeltilmesi, uçak sanayiinin kurulması, binası biten imam-hatip okullarının açılması, eğitimin ahlaki temel kavuşturulması, Devlet Sanayi ve İşçi Yatırım Bankası'nın motor sanayinin kurması, Diyanet İşleri Başkanı'nın görevden alınması bulunmaktadır.¹⁴⁸ MSP'nin bu talepler konusunda AP'den cevap beklediğini, eğer cevap alamazsa Bakanlar Kurulu toplantılarına katılmayacağını beyan etmiştir.¹⁴⁹ Buna karşılık Başbakan Demirel'in taktiği, süreci uzatmak ve soğutmak olmuştur.

Tam da o günlerde Türk Büyükelçilerine yapılan saldırılar, koalisyon bunalımının önüne geçmiştir. 22 Ekim'de Avusturya Büyükelçisi Daniş Tunalıgil'in, 24 Ekimde ise Fransa Büyükelçisi İsmail Erez'in öldürülmesi koalisyon bunalımını ertelemiştir. Meclislerin açılması ile birlikte MSP'nin yeni bir girişimi daha olmuştur. Erbakan, Mecliste bağımsızlarla görüşüp sağ bir cephe yaratmanın olanaklarını aradığını söylemiştir.¹⁵⁰

Bu yeni sağ cephe arayışı, Erbakan'ın AP'nin taleplerini yerine getirmemesi durumunda hükümeti bozacağını işareti olarak değerlendirilebilir. Ancak süreç içinde AP, MSP'nin taleplerini kabul etmiş ve 13 Kasım'daki Bakanlar Kurulu toplantısında ilgili kararnamele imzalamıştır. Buna göre motor sanayi kurulması için gerekli şirketler kurulacak, MSP'nin istediği SEKA Genel Müdürü ve Demir Çelik Endüstrisi Genel Müdürü görevden alınmış, Diyanet İşleri Başkanı'nın görevden alınması için de Cumhurbaşkanlığına tezkere yazılması kararlaştırılmıştır. En önemlisi, MSP sorumluluğunda olan Sanayi ve Teknoloji Bakanlığı'na 2400 kadro verilmiştir.

Tüm MC partileri, Bakanlar Kurulu'nda kadrolar için mücadele etmiş, ve diğer partilerle pazarlıklarında bu kadro meselesi pazarlığın ilk maddesi olmuştur. MSP'nin isteklerinin kabulü ile en azından kısa bir geleceğe kadar hükümet içindeki bunalım çözülmüştür. Bu arada AP tarafından Bakanlar Kurulu'na getirilen ama MSP tarafından imzalanmayan kararnamele de imzalanmıştır.¹⁵¹ Ancak MSP'nin talepleri sorunu tam olarak çözümlenmemiş

¹⁴⁸ "MSP: Biz Koalisyonu Gelişme Hızımız Kesilsin Diye Girmedik", Milliyet, 21.10.1975.

¹⁴⁹ "MSP Hükümet Toplantısına AP'den Cevap Gelmeden Katılmayacak", Milliyet, 22.10.1975.

¹⁵⁰ "Meclisler Açılıyor, MSP <Sağ Cephe> Oluşturmak İstiyor", Milliyet, 01.11.1975.

¹⁵¹ "Bakanlar Kurulu, MSP'nin Kararlarını İmzaladı", Milliyet, 14.11.1975.

ve MSP ile AP arasında ve bu arada koalisyonun diğer ortakları olan CGP ve MHP arasında bir mücadele alanı olarak belirlenmiştir.

MSP'nin taleplerinin küçük ve orta büyüklükteki Anadolu sermayesine yönelik olmasının, onların maddi ve ideolojik çıkarlarını savunuyor olmasının bu taleplerin yerine getirilmesini ertelediği söylenebilir. Nitekim aralarındaki anlaşmaya ve uzlaşmaya rağmen sorunlar MSP'nin istediği biçimde çözümlenmemiştir. MSP'nin öne sürdüğü şartlar yine ders kitaplarının ve müfredatın değiştirilmesinden Devlet İşçi Yatırım Bankası'nın faaliyete geçmemesine kadar eski şartlarla aynı olmuş ve bu eski şartların yerine getirilmesini istemiştir. 4 Nisan'da MSP İdare Kurulu bir bildiri yayınlayarak Hükümetten ve koalisyondan kendi şartlarının yerine getirilmesini istemiştir.¹⁵² MSP'nin hükümet içindeki konumunu sorgulamaya başlamasının bir nedeni de esasen MC Hükümetlerinin sağ kanat içinde AP'ye yaradığının görülmesiydi.

Sadece MSP değil, MHP ve CGP'de gerekli gördüğünde AP'ye muhtıra ya da uyarı vermekte ve eleştirmişlerdir. CGP, Eylül'de verdiği muhtırada koalisyonun önemli antagonizmalarından birisini ortaya koyuyordu.¹⁵³ CGP'ye göre DGM Yasasının içine 163. madde de alınmalıydı. Türk Ceza Kanunu'nun 163. maddesinin DGM çerçevesine alınmasına ise MSP ve AP karşıydı.

1 Kasım'da yasama yılının başlaması ile birlikte koalisyon partileri bir güç denemesine girmek istediler. Bunun ana sahnesi de Meclis Başkanlığı seçimleri oldu. AP ve CHP arasındaki centilmenlik antlaşmasıyla Meclis Başkanlığına CHP adayı, Senato Başkanlığına ise AP adayı seçiliyordu. Ancak Meclis Başkanlığı seçiminde CHP adayı Kemal Güven yapılan 3 tur oylamada da seçilemedi. Kazanması için ilk iki turda 300, üçüncü turda salt çoğunluk olan 226 oy yetiyordu.¹⁵⁴ 3 Kasım'da CHP grup Başkanvekilleri Ali Nejat Ölçen ve Hayrettin Uysal, açıklama yaparak eğer geçen yıllarda yapılan centilmen anlaşmasına uyulmazsa Meclis ve Senato Başkanlığı

¹⁵² "Erbakan, Demirel'i Son Defa İkaz Edecek", Milliyet, 05.04.1976

¹⁵³ "CGP Yatırımlar ve DGM İçin Demirel'e Muhtıra Verdi", Milliyet, 13.09.1976.

¹⁵⁴ "Meclis Başkanı Seçilemedi", Milliyet, 02.11.1975.

seçimlerinin giderek siyasal bunalıma dnŖeceėi uyarısında bulundular. Bu uyarı, iki ay sürecek bir bunalımın baŖlangıcıydı (Hürriyet Yıllığı:1976:165) 4. tur oylamadan da sonuç ıkmamıŖtır. .

5 Kasım'da Ecevit, AP'nin halihazırdaki bir çok bunalıma bir de parlamento bunalımını eklemek istediğini belirtmiŖtir. 11 Kasım'da yapılan turlar da sonuç vermedi. Aynı gün yapılan toplantıda AP ile MSP'niin anlaŖamaması ve AP'nin CHP adayı Kemal Güven için bir haftalık süre istemesi, bunalımı daha da derinleŖtirdi. Demirel'in hesabı, CHP'li bir baŖkan setirmemek, onun yerine cepheye yakınlığı ile bilinen bir ismi Meclis BaŖkanı yapmak idi. Demirel, bunu sağlamak için de BaŖkan adayına itirazı, seçim sürecini uzatarak konsolide edeceğini dŖnyordu. MSP ile anlaŖamazken CHP'ye süre vermesin altında bu yatıyordu.

3 Kasım'da CHP, adayı Kemal Güven 9 turun sonunda yine seilemeyince adaylıktan geri çekti. Geri ekme gerekçesinde Cephe partilerinin milletvekillerinin Meclis'e gelip oy kullanmamaları gsterilmiŖtir. Bağımsız baŖkan adayı Kemal Ziya ztrk' MSP'nin istememesi, Cephe Partilerinin üzerinde konsensüs sağlayacakları bir adayın olmaması ile Meclis BaŖkanlığı seçimini çıkmaza sokuyordu. 19 Kasım'da Kemal Ziya ztrk ismi üzerinde anlaŖmaya varıldı. Ancak 20 Kasım'da yapılan oylamada 245 üyenin ancak 171'inin oyunu alabildi. 25 Kasım'da ise 216 oy aldı.¹⁵⁵

Sonradan Meclis'te 24 Aralık tarihine kadar 48 tur yaptığı bütün bu iki ay boyunca BaŖkan seilememiŖ, en sonunda AP'nin Cephe desteğindeki bir bağımsızın desteklenmesi politikasının çıkarlarına ve koalisyona zarar verdiğini tespit etmesi zerine¹⁵⁶ centilmenlik anlaŖmasına geri dönmeye karar vermesi ile birlikte BaŖkan CHP Kars Milletvekili Kemal Güven olmuŖtur. Güven 48. turun sonunda 371 üyeden 280'ninin oyunu alarak seilmiŖtir.¹⁵⁷ Ertesi gün de Cumhuriyet Senatosu BaŖkanı olarak AP'den İstanbul senatörü Tekin Arıburun 140 oy ile seilmiŖ

¹⁵⁵ M.M.T.D., D.4, C.14, T.3, B.15, 25.11.1975, s.179.

¹⁵⁶ Abdi İpekçi, "Ooooh", BaŖyazı, Milliyet, 25.11.1975.

¹⁵⁷ M.M.T.D., D.4, C.14, T.3, B.32, 24.12.1975, s.260.

Üniversiteler de yeni öğretim yılına olaylı girmeye başlamıştır. İstanbul ve Ankara'daki olaylarda bir öğrenci hayatını yitirdi, 55 öğrenci gözaltına alındı. 4 Kasım'da Konya Selçuk Eğitim Enstitüsü'nde çıkan çatışmada 8 öğrenci yaralandı. 5 Kasım'da İTÜ'de çıkan olaylarda 8 öğrenci yaralandı, okul 12 gün tatil edildi. Ertesi gün ise İzmir, Ankara ve Malatya'daki çeşitli üniversitelerde çatışmalar çıktı. Erzurum'da bir haftalık boykot başladı. 11 Kasım'a kadar Erzurum, Isparta, Kırşehir, Elazığ, Ankara, Antalya, Diyarbakır, Sakarya, Bolu, Çanakkale ve Eskişehir'deki okullarda çıkan çatışmalarda 17 öğrenci ve bir polis yaralandı. 13 Kasım'da Elazığ'daki olaylarda 10 öğrenci yaralandı. 19 Kasım'da Kayseri ve Balıkesir'de 24 öğrenci tutuklanırken Gaziantep'te 41 öğrenci gözaltına alındı. 21 Kasım'da Beyazıt'ta bir öğrenci öldürüldü. 1 Aralık'ta ise Galatasaray Yüksek Mühendislik Okulu Öğrencileri TİP üyesi iki gencin (Cezmi Yılmaz ve Halil Pelitözü) Şişli'de öldürülmesi ile geniş bir protesto dalgası yayıldı. Çıkan olaylar nedeniyle İDMMA ve İTÜ kapatıldı. Ertesi gün de İstanbul, Ankara ve İzmir'de çeşitli gösteriler düzenleyip katillerin yakalanmasını istediler (Hürriyet Yıllığı, 1975:69-75)

Bu dönemde Bakanlar Kurulu sıkıyönetimi tartışmaya başlamıştır. Sıkıyönetim tartışmaları, bir yönetilemezlik krizinin varlığını açıklamaktadır. Sıkıyönetim dışında asayişin sağlanması için hükümetin bir başka hamlesi de yeni yasaların çıkarılması idi. Buna karşı da CHP 21 Kasım'da bir bildiri yayınlarak karşı çıkmıştır.

2 Ocak 1976'da Karadeniz Teknik Üniversitesi'nde 2 öğrencinin boğazı kesildi. 3 Ocakta Ankara Üniversitesi'nin öğrenci servisine saldıran komandolar, 5 öğrenciyi tabancayla yaraladılar. 3 Ocak'ta ise ODTÜ öğrenci servisi tarandı, 5 öğrenci yaralandı. 6 Ocakta Hacettepe Üniversitesine yapılan baskında solcu öğrenci Şükrü Bulut öldürüldü. 8 Ocakta Hacettepe'ye yapılan baskında Nuray Erenler adlı kız öğrenci göğsünden yaralanıp bitkisel hayata girdi. 9 Ocakta Ankara üniversitesinde yapılan protesto yürüyüşünde iki öğrenci açılan ateş sonucu yaralandı. 13 Ocakta daha önce bitkisel hayata giren öğrenci Nuray Erenler öldü (Apaydın, 1979:137).

Başbakan Demirel, öğrenci olaylarının yaygınlaşması üzerine yapılan bir basın toplantısında hem sıkıyönetimi düşündüklerini söylemiş hem de asayiş kanunları çıkaracaklarını belirtmiştir. Ona göre öğrenci olaylarının 1971–1973 döneminde kökenine inilmiş, ancak 1974 affının olayları yeniden arttırmıştır.¹⁵⁸ Demirel’in beyanatında ilginç olan bir yön ise öğrenci olaylarını bir hükümet meselesi olarak değil de bir devlet meselesi olarak tarif etmesidir.¹⁵⁹ Ancak güvenlik problemleri özellikle üniversitelerde devam etmiştir. 1976 yılı, bu anlamda bir kavşak noktası olmuş, 1980 askeri darbesine doğru giden yolda, darbecilerin kendilerini meşrulaştırmak için en fazla gönderme yaptıkları bir yoğunluğa erişmiştir.

1976 yılından sonra üniversitelerde siyasal protesto ve şiddet hareketleri giderek yoğunlaşmıştır. Sağın sıkıyönetim istemi sadece güvenlik önlemleri çerçevesinde değildi. Sağ partiler, özellikle bir yönetim modeli olarak sıkıyönetimi öneriyorlardı. Demirel’in öğrenci olaylarının yoğunlaşmasından dolayı sıkıyönetimi istediği basın toplantısında ayrıca dernekler yasasından, gösteri ve yürüyüşleri düzenleyen yasalardan da söz etmesi, sıkıyönetimin bir yönetim modeli olarak düşünüldüğünü göstermektedir. Muhalefet ise bu girişimi bir askeri- sivil idare olarak görmektedir. Rejimin değiştirilmesine dair duyulan kaygı, ana muhalefet tarafından dile getirilmektedir. Ecevit, hükümetin özellikle sıkıyönetim isteminin karşısında duracaklarını belirtmiş, 12 Mart övgüsünü eleştirmiştir.

160

12 Mart övgüsü, askeri önlemlere değil, solu baskılayan rejimdir. Süleyman Demirel, 12 Mart’ın idaresine karşı olduğu halde dönemin baskıcı sol karşıtlığını bir tedavi olarak görmektedir. Bir yönetim modeli ve rejim biçimi olarak sıkıyönetimi de gündeme bu çerçevede getirmek istemektedir. 19 Ocak’ta MGK’da sıkıyönetim istemine karşın Kurulun asker üyelerinin buna taraftar olmaması üzerine kararı çıkaramamıştır. Ancak sıkıyönetim tartışması başlamıştır ve hükümet bunu sık sık gündeme getirecektir.

¹⁵⁸ “Demirel: Sıkıyönetim Konulabilir”, Milliyet, 10.01.1976.

¹⁵⁹ “Devlet meselesi” kavramsallaştırmasını özellikle güvenlik ile ilgili problemlerde sağcı politikacılar, güvenliğin önceliğini ve dokunulmazlığını bildirmek için yaygın olarak kullanmışlardır.

¹⁶⁰ Milliyet, “Ecevit: <<Demirel, Asker-Sivil İdarenin Hazırlığı İçinde>>”, 11.01.1976.

Toplumsal olayları kontrol etmenin bir başka çözümü de yine Başbakan Demirel'e göre Anayasayı değiştirmektir. Demirel'e göre "devleti güçlü kılacak, kuvvetler dağılımına bağlı olmayan bir Anayasa şarttır."¹⁶¹ Başbakan Demirel'in sorunu bir idare edilmezlik sorunu olarak tanımlayıp bunun da yolunu yürütmenin güçlendirilmesi olarak görmesinin bir sonucu da anayasanın değiştirilmesi istemidir. Bu da esasen rejim içinde kalarak hegemonya bunalımını çözme çabasını içermektedir.

4 Şubat'ta Cumhuriyet Senatosu'nda konuşma yapan Necmettin Erbakan, bir sonraki ders yılından itibaren ilkokulların müfredatına ahlak derslerinin ekleneceğini, okulların ders kitaplarının milli ve manevi değerlere uydurulması için gözden geçirileceğini söylemiştir.¹⁶² Milli ve manevi değerler, Türk sağının hegemonya projesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Milli ve manevi değerleri asli sahibi olarak kendisini gören sağ, bunun karşısında konumlandığı solu ise batıcı taklitçiliğin temsilcisi, köksüz bir gerçekliğin sahibi olarak resmetmektedir. Bu bakış açısı, sağın tüm temsilcilerinde, özellikle siyasi önderlerinde kendisini bulmaktadır.

5 Şubat'ta Alman Çalışma Bakanlığı, Almanya'da faaliyet gösteren MHP hakkında soruşturma açtı. Özellikle Federal Alman İşçi Sendikaları Konfederasyonu'nun Türk-İş Başkanı Halil Tunç'a şikâyeti ile gündeme gelen faaliyetler, daha sonra Türk yargısının da ilgisini çekecek ve MHP soruşturmaya uğrayacaktır.¹⁶³

22 Mart'ta MSP Meclis Grup Başkan Vekili Şevket Kazan, AP'yi eleştirirken "bugün anarşiyi AP sulayıp yetiştiriyor" demiştir. Bu aslında MSP'nin koalisyondan memnun olmadığını göstergelerindendi. MSP koalisyon sürecinde sağ oyların giderek AP elinde toplandığının farkındaydı. Bu nedenle de bu eleştirileri getirerek ve diğer alternatifleri de sürekli gündemde tutarak hem koalisyon içindeki konumunu pekiştirmeyi amaçlamaktaydı hem de koalisyondan farkını ortaya koymaya çabalamaktaydı.

¹⁶¹ Milliyet, "Demirel: Yeni Anayasa Şarttır", Milliyet, 23.01.1976.

¹⁶² CSTD, Cilt, 25, Toplantı:15, 04.02.1976, s. 295

¹⁶³ "Alman İşçi Sendikaları, MHP'yi Türk-İş'e Şikayet Etti", Milliyet, 06.02.1976.

MHP Federal Almanya faaliyetleri 1976 yılında geniş biçimde tartışılmaya başlandı. Tartışmalar hem Federal Almanya parlamentosunda hem de Türkiye meclisinde oluyordu. Federal Almanya'daki tartışmalarda sosyal demokrat parti milletvekilinin sorusu üzerine Dışişleri Bakanlığı Müsteşarı MHP'nin Almanya'da 1973 yılından beri faaliyette bulunduğunu bildirmiştir. Dışişleri Bakanı Müsteşarı MHP'nin Almanya'da 50 üssü olduğunu, üye sayısının 2000-3000 tahmin edildiğini, sağcı hedefleri olan milliyetçi bir parti olduğunu söylemiştir. Asıl hedeflerinin Almanya'da çalışan Türk işçiler arasında örgütlenmek olduğunu bildirirken bir milletvekilinin buna karşı Türk Büyükelçiliğinden yardım alıp almadığını sorması üzerine konuyu araştıracağını söylemiştir.¹⁶⁴ Türk basınındaki haberlerden sonra 28 Martta Yargıtay Başsavcılığı da harekete geçmiş ve MHP'nin Almanya faaliyetlerini incelemeye almıştır. Buna karşılık MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş, MHP'nin Almanya'da hiçbir şubesi olmadığını bildirmiştir.

Türkeş'in aksi yöndeki beyanına rağmen Alman Parlamenter Kurt Wüster aksini iddia etmekte ısrarcı davranarak MHP'nin Almanya'da 6 şehirde örgütlü olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵ Bütün bu gelişmeler karşısında Yargıtay Başsavcılığı da MHP hakkında partinin kapatılması istemiyle Anayasa Mahkemesinde dava açmıştır. Dava dilekçesinde Başsavcı, MHP'nin Siyasi Partiler Yasasının 113. Maddesine dayanarak MHP'nin yurtdışı teşkilatının kapanmasını istemektedir.¹⁶⁶ Anayasa Mahkemesi de 28 Haziran'da kararını vererek MHP'nin yurtdışı örgütlerinin kapatılması yönünde partiyi ihtar etmeye karar vermiştir.

19 Mayıs 1976 Gençlik Bayramında MHP taraftarları Ankara'daki resmi törenlerde kitlesel gösteri yaptılar. Tören alanlarında yapılan gösteriler, özellikle Cumhurbaşkanı'nın tepkisine yol açtı. 19 Mayıs'tan sonraki 27 Mayıs Hürriyet ve Anayasa Bayramı mesajında da bu konuya değindi. Korutürk mesajın 19 Mayıs gösterilerinden ders çıkarılması gerektiğini ve " Türkiye genel siyasetinde mevcut olmayan bir (Pantürkizm) bir (Panislamizm)

¹⁶⁴ "MHP'nin Almanya'daki Faaliyeti Alman Meclisinde Tartışıldı", Milliyet, 24.03.1976.

¹⁶⁵ "MHP'nin Almanya'da 6 Şehirde Örgütü, 3000 Üyesi Var", Milliyet, 02.04.1976.

¹⁶⁶ "Yargıtay Başsavcısı, MHP'nin Yurtdışı Örgütlerinin Kapanmasını İstedi", Milliyet, 15.06.1976.

görüntüsü getirmeye ve Cumhuriyet Türkiye'sinin genel tutumu ile çağdışı kalmış (Hilal-Haç) düşmanlığı imajını yaratacak eylemlere girişmeğe kimsenin hakkı”¹⁶⁷ olmadığını söylemiştir. Devlet başkanının uyarısı, hegemonyanın sağ kanat içinde yer alan partiler içinde belli bir tercih durumu olduğunu açık biçimde göstermektedir. Sağın içinde de hegemonya vardır ve MSP ile MHP bu hegemonik yapı içinde merkez sağ kadar tercih edilmemektedirler.

Ancak MHP Genel Başkanı'nın cevabı da gecikmemiştir. Türkeş, Korutürk'ün beyanını isabetsiz ve yanlış bulmuş, Panislamizm ve Pantürkizm eleştirilerinin gerçek tehlike olan komünizm tehlikesini gözden kaçırmakla sonucuna yol açabileceğini söylemiştir.¹⁶⁸

1971 öncesi birkaç örgütte temsil edilen sosyalist sol, 12 Mart ve akabinde Mahir Çayan ve arkadaşlarının öldürüldüğü Kızıldere olayı, Deniz Gezmiş ve arkadaşlarının idam edilmesi ve İbrahim Kaypakkaya'nın polis sorgusunda ölmesi sonrasında hepsi de önderlerinin mirasını kendisi sahiplendiğini iddia eden çok parçalı bir hal almaya başlamıştır. Bu çok parçalılığın bir yönü toplumsal olarak yükselen sol dalgaya karşıt siyasal güçlerin ve devletin baskısına maruz kalmak ise diğer yönü de özellikle devlete karşı silahlı eylemlere girişmek olmuştur.¹⁶⁹

Bu silahlı eylemler, MC döneminde özellikle artmaya başlamıştır. Silahlı eylemlerin siyasi ve ideolojik yönü iki türlü olmuştur. Özellikle sağ kanat partilerin devletin bekası konusundaki endişeleri, topluma da yayılmaya başlanmış, devletin bekası konusundaki görüşlerini ahlakileştirmeye başlamışlardır. Ayrıca CHP ve sol için siyasal alanı daraltmaya çalışmışlardır. Özellikle kendisini hem silahlı eylemlerden hem de sosyalist soldan ayırmaya özen gösteren CHP'ye yüklenmişlerdir. Örneğin Gaziantep'te sol bir örgüte yapılan baskında 3 polisin hayatını kaybetmesi üzerine CHP'nin olaylardan dolayı sorumluluğu olduğunu belirtmiş ve “CHP kanunsuzlukla ortaklık

¹⁶⁷ “Pantürkizm, Panislamizm Görüntüsü Getirmeğe Kimsenin Hakkı Yoktur”, Milliyet, 28.05.1976. bu mesajın etkisiyle yazılmış gazete makalesi: Abdi İpekçi, MSP ve MHP'nin Tırmanması ve Çağdaş Gerçekler”, Milliyet, 29.05.1976.

¹⁶⁸ “Korutürk'ün Beyanı İsabetsiz ve Yanlıştır”, Milliyet, 31.05.1976.

¹⁶⁹ Dönemin solu hakkında bkz. (Aydinoğlu, 2007).

kurmaktan vazgeçmelidir. Şimdi himayesinde tuttuğu anarşinin yakında emrine girecektir.” demiştir.¹⁷⁰ Alparslan Türkeş de bu konuda tıpkı Demirel gibi düşünmektedir. O da CHP’nin anarşiyi kolladığını düşünmektedir.¹⁷¹

CHP’in bu şiddet siyasetine karşı tepkisi ise iki türlü olmuştur. İlk önce sosyalist solla ilişkileri kesmeye çalışmışlardır. Sosyalist solun tüm birlik ya da seçim işbirliği çağrılarına karşı çıkmış, parti içinde de sosyalistlerle ilişkisi olanları uyarmıştır. Ecevit’in bu konuda tavrı oldukça serttir. Bir anti-komünist gibi davranmış, CHP’yi sosyalist soldan ayrıştırmak için çaba sarf etmiştir.¹⁷²

İkincisi ise devleti ve hükümeti tarafsızlığa çağırmak olmuştur. Sosyal demokrasinin en önemli ideolojik teması, MC dönemi CHP muhalefетinin politik hedeflerinden birisi haline gelmiştir. Ecevit, tüm bu dönem ve daha sonraki süreç boyunca devletin kolluk kuvvetlerini tarafsız davranmamakla suçlamıştır. Devlet personelinin siyasal kutuplaşmanın etkisi altına girişı ve partizanlığı, bir yönüyle hegemonyanın sağlamlaştırılamadığını da göstermektedir. Hegemonya sağlamlaştırılamadığı için de devlet aygıtı içinde kutuplaşma ortaya çıkmaktadır.

3.2.3. Devlet Aygıtı İçin Mücadele: TRT ve DGM

Devlet personelinin partizanlaşması sorunu, cephenin daha ilk dönemlerinde ortaya çıkmaya başladı. Kapitalist bir devletin devlet aygıtı, kadrolar üzerinden yürütölmektedir ve devletin özerkliği bu personelin niteliğinden de kaynaklanır. Ancak Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde devlet personelinin partizanlığının bir hegemonik araç olarak kullanılması daha doğrusu hegemonya kurma yöntemi olarak benimsenmesi gibi bir durum doğmuştur. Milliyetçi Cephe, çok parçalı bir yapı olduğundan öncelikle her bakanlığın personeline, bağlı olduğu partinin tabanına bağlılık aranmaktadır. Devlet personelinin bu partizanlığı, devlet aygıtı ve siyasi

¹⁷⁰ “Demirel: CHP Himaye Ettiği Anarşinin Emrine Girecek”, Milliyet, 13.06.1976.

¹⁷¹ Anarşı burada toplumsal olaylardan ve protestolardan silahlı çatışma ve eylemlere kadar geniş bir yelpazede değerlendirilmektedir. Bu tavır, 12 Eylül darbesine kadar sürmüştür. Örneğin 1978-1979 CHP hükümeti hakkında yine anarşiyi kolladığını belirtmektedir. Bkz: Z. Baykara vd, 1979, s.203.

¹⁷² Bkz. “Ecevit: Komünizme Karşıyım”, Milliyet, 28.06.1976.

rejimin sınırlarını daraltmıştır.

Koalisyon protokolünde yer alan TRT'nin tarafsızlaştırılması sorunu, Milliyetçi Cephe hükümetinin ilk ele aldığı konulardan birisi olmuştur. TRT, özerkliği kanunla korunan bir devlet kuruluşu olarak 60 anayasasının önemli kurumlarından birisidir. İsmail Cem İpekçi bu kuruma CHP-MSP koalisyonu tarafından atanmıştı. İsmail Cem'in yayın politikası genel olarak sağcı partiler tarafından eleştiriliyordu. Ancak TRT etrafında verilen mücadele simgesel bir iktidar mücadelesiydi. Simgesel iktidar odağı olarak TRT'nin taraflı bir yayın yaptığı Milliyetçi Cephenin milliyetçi söyleminin en önemli öğelerinden birisi olmuştu. Asıl sorun ise bir devlet aygıtının başındaki personelin simgesel iktidar odağı olarak görülmesiydi. İsmail Cem'in sol bir gazeteci olduğu bilindiğinden TRT yayın politikasındaki her değişiklik bu geçmiş hatırlanarak eleştiriliyordu.

Milliyetçi Cephe hükümeti iş başına geldikten kısa bir süre sonra İsmail Cem'i görevden almak için harekete geçti. Zaten özellikle aşırı sağ basının sürekli eleştirileri altındaydı, hükümet de bu eleştirilerin gereğini yerine getirmek istiyordu. MHP yanlısı Devlet dergisinden diğer sağ yazarlara kadar bir TRT sorunu ortaya çıkarılmıştır.

TRT'nin Milliyetçi Cephe'nin boy hedeflerinden birisi olmasının kökeninde kurumun iddia edildiği gibi sol bir kurum olmaktan daha çok "tarafsız" bir yayın politikası izlemesi olduğu ileri sürülmüştür.¹⁷³ Bu tarafsız yayın politikasının ise Milliyetçi Cephe'nin politikaları üzerinde olumsuz etki yapacağı, bu nedenle de Cephe partilerinin kızgınlığını üzerine çekeceği belirtilmiştir.

13 Mayıs 1975 günü Başbakanlıktan çıkan Süleyman Demirel'e Vural Önsel'in yaptığı yumruklu saldırıdan sonra Muammer Aksoy ile birlikte İsmail Cem'in avukatı Uğur Alacakaptan'ın evine de bir saldırı düzenlenmişti. Tam da bu saldırının yapıldığı günlerde İsmail Cem'in görevden alınması ile ilgili itiraz dilekçesi Danıştay'a verilmiştir (Solak, 1976:8) Dilekçede hem yürütmeyi durdurma ve esastan bozma talepleri bulunmaktadır. 29 Mayıs

¹⁷³ "Milliyetçi Cephe, Seçim ve TRT", Birikim, 1975

1975'te Danıştay Dava Daireleri Genel Kurulu bu talepleri değerlendirerek yürütmeyi durdurma kararı vermiştir.

Asıl politik sorunla hukuki sorunun iç içe geçmesine neden olan karar bundan sonra doğmuştur. Bu karara karşın İsmail Cem 6 Haziran'da geldiği TRT'de binaya sokulmamış ve göreve başlatılmamıştır. Bu mahkeme kararının uygulanmaması, hükümetin TRT Genel Müdürlüğünü kesinlikle bir iktidar odağı olarak gördüğünün işaretidir. Önce Nevzat Yalçıntaş genel Müdürlük görevine atanmış, Yalçıntaş'ın istifa etmesi ile birlikte Şaban Karataş göreve getirilmiştir.

Karataş dönemi TRT'sinin personel politikası da diğer devlet kurumlarında olduğu gibi sağın kadrolarından yararlanma yolunda ilerlemiştir. Jülide Gülizar, ilk kadro sınavının 1976 Mayıs'ında yapıldığını ve bu sınavda bina korumasının Ülkücülerce sağlanmasından soruların niteliğine kadar sağın personel politikasının yanlılığını gösterdiğini belirtmektedir (Gülizar, 1994:141). Bu devlet personeli politikası, Milliyetçi Cephe hükümetlerinin temel Hegemonya kurma yöntemleri olarak işlemiş ve özellikle TRT ile MEB içinde önemli ve yaygın biçimde uygulanmıştır.

CHP-MSP hükümeti döneminde bakan Mustafa Üstündağ'ın özellikle görevlendirme politikaları milliyetçi çevrelerin eleştirilerine uğruyordu. Özellikle ülkücü öğretmenlerin Türk kimliklerini öne sürdükleri için sürgüne uğradıkları öne sürülüyordu. MC döneminde yazılan kitaplarda bu iddialar isim de verilerek tek tek belirtilmekteydi. Bu sürgünlerin siyasi kimlikleriyle ilgili olduğu ileri sürülmekteydi.¹⁷⁴

Milli Eğitim Bakanlığı ilk Milliyetçi Cephe hükümetinde Ali Naili Erdem gelmişti. Daha önceki bakan Mustafa Üstündağ'ın yapılandırdığı bakanlığı yeniden yapılandırmak istiyordu. Bunun da personel politikası üzerinden olacağı açıktı. Mustafa Üstündağ'ın örgütlendirdiği bakanlığın kadrosunun özellikle öğretmen okulları üzerinden yeniden yapılandırılmasına çalışıyordu. Milli Eğitim Bakanlığının öğretmen kadrosunun yeniden oluşturmak için de özellikle enstitülerin üzerinde durmaya başladı. Devlet aygıtı ve rejimin

¹⁷⁴ İki örnek için bkz. (Tekin, 1976), (Kırımlıoğlu, 1974)

sınırlarını personel politikası üzerinden koymaya çalışmaktaydı.

Devlet aygıtı içinde ilk mücadele TRT üzerinden yürütülmekteyse de ikinci mücadele ise DGM'ler üzerinden verilmekteydi. DGM'lerin Anayasa Mahkemesi tarafından iptali ile beraber, kanunu yeniden çıkarmak isteyen sağ kanat, bunun için aralarında da uzlaşmaya çalışıp hazırlık yapmaya başlamışlardır. En önemli uzlaşmazlık konusu, 163. maddenin konumuydu. TCK 163. maddenin DGM çerçevesinde değerlendirilmesini isteyen CGP'ye karşı AP ve MSP sorunu 141 ve 142. maddeler çerçevesinde görmek istiyorlardı.

Nitekim 3 Eylülde Meclis'in olağanüstü toplanması için Meclis Başkanlığına önerge veren AP gurubunun görüşlerini açıklayan Demirel'de bu konuda 163. maddenin DGM'lere intikal edilmesinde fayda görmediğini belirtmiştir. Ona göre 163'e dair suçlarda devlete yönelik bir tehlike yoktur. Oysaki DGM'ler devlete, rejime yönelik suçlarla ilgilenmelidir.¹⁷⁵ Burada Demirel, DGM'lerin kurulmasının Anayasa emri olduğunu da ileri sürmektedir.

Meclis'in ilk toplantısında önergenin gündeme alınıp alınmaması tartışıldı. Önerge gündeme alınsa da Meclis'te 14 ve 15 Eylül'de yapılan tartışmalar bir sonuç vermedi. CHP engelleme stratejisi güdüyordu. Toplantılarda bir sonuç alınmayınca AP önergesinin görüşülmesi de 21 Eylül'e kaldı. Bu arada DGM'lerin yeniden kurulmak istenmesine DİSK, "Genel Yas" ilan ederek tepki gösterdi. DİSK'in tepkisi, işçi hareketinin gücünü de göstermektedir.

Genel Yas ilanı ile birlikte pasif direnişler gösterilmeye başlanmış, 18 Eylül'de İpraş ve Aliağa rafinerilerinde üretim durmuştur. Ereğli Demir Çelik fabrikasında üretim 100.000 işçinin katılımıyla tamamen durdu. Eylemler sonucu 96 işçi tutuklandı. Baskı DİSK'e yönelerek Genel Merkez', basıldı ve Genel Sekreteri de tutuklandı. 22 Eylül'de de Genel Başkan Kemal Türkler tutuklandı. DGM önergesi de Meclis'te görüşülmeye devam ediyordu. Ancak çoğunluk sağlanamayınca toplantı Kasım'a ertelendi. Bununla birlikte AP grubu Meclis'i tekrar toplantıya çağırmak için imza topladı ve Meclis

¹⁷⁵ "Demirel: DGM'leri Beğenmeyenler Anayasayı Değiştirsınler", Milliyet, 03.09.1976.

Başkanlığına sundu. Sonuna maddelerin tek tek okunup müzakere edilmesine geçildi. Ancak bu arada DİSK'in protestoları da devam ediyordu. Profilo fabrikasındaki olaylarda bir işçi öldü. Ankara valiliği ise TÖB-DER'i kapattı.¹⁷⁶

Hükümetin tavrı da DİSK eylemcilerine karşı sertleşmeye başladı. Olayların sorumlusu olarak CHP gösterilirken, aynı zamanda olağanüstü yönetime yönelebilineceği de bildiriyordu. Türk-İş Konfederasyonu da 163. madde eğer kanunun dışında kalırsa eyleme geçeceğini söylemekteydi. Ancak Hükümetin istediği kanun, Meclis'ten çıkmadı. 7 Ekim'de yapılan Meclis Birleşiminde görüşmeler oldukça sert geçmiş ve AP ve CHP'liler arasında kavgalar olmuştur. Birleşim de 12 Ekim'e ertelenince DGM'ler Anayasa Mahkemesinin kararı uyarınca kalkmıştır. Ancak hükümet DGM yasasını yine de çıkarmak istiyordu. Demirel, 12 Ekim'de DP ve bağımsızlarla bunun için temas kuracağını belirtmiş, DP lideri Bozbeyli ise DGM yasası görüşmelerinin bir güvensizlik sayılması gerektiğini söylemiştir.

4 Şubat'ta Cumhuriyet Senatosu'nda konuşma yapan Necmettin Erbakan, bir sonraki ders yılından itibaren ilkokulların müfredatına ahlak derslerinin ekleneceğini, okulların ders kitaplarının milli ve manevi değerlere uydurulması için gözden geçirileceğini söylemiştir.¹⁷⁷ Milli ve manevi değerler, Türk sağının hegemonya projesinde oldukça önemli bir rol oynamıştır. Milli ve manevi değerleri asli sahibi olarak kendisini gören sağ, bunun karşısında konumladığı solu ise batıcı taklitçiliğin temsilcisi, köksüz bir gerçekliğin sahibi olarak resmetmektedir. Bu bakış açısı, sağın tüm temsilcilerinde, özellikle siyasi önderlerinde kendisini bulmaktadır.

1977 yılının ilk gününde Milli Eğitim Bakanlığı Talim ve Terbiye Kurulu Başkanı görevden alındı. MEB Talim ve Terbiye Kurulu, ideolojik olarak Türkiye'de her zaman sağ görüşe yakın olmakla birlikte konjonktürün etkisine oldukça açık olmuştur. Bu dönemde de Kurul, özellikle ahlak ve felsefe kitaplarında Alevilerle ilgili bir takım iddialarda bulunmuş, bunun üzerine tepki çekince de Bakanlık, bu kitapları onaylayan kurulun başkanını 1 Ocak

¹⁷⁶ Hürriyet Yıllığı, 1976, s.50.

¹⁷⁷ CSTD, Cilt, 25, Toplantı:15, 04.02.1976, s. 295

itibariyle görevden almıştır. Irkçılık suçlaması yapılan kitapların arasına ayrıca “Edebiyat” kitabı da katılmıştır.¹⁷⁸ 16 Ocakta Sancar, “Ordunun iç politika dışında kalması, üzerinde önemle durduğum bir konudur.” demek ihtiyacı duymuştur.

25 Ocak’ta İstanbul Emniyet Müdürlüğü’nin yaptığı bir açıklama ise bu dönemdeki öğrenci olaylarının yaygınlığı hakkında bilgi verecektir. Buna göre bir yıl içinde sadece İstanbul’da 510 öğrenci olayı meydana gelmiştir. 13, öğrenci ölmüştür. Bu açıklamanın olduğu gün ise İstanbul Cerrahpaşa Tıp öğrencileri Baki Gül ve Hüseyin Yabuz , Laleli’de yolda giderken bir otomobilden açılan ateşle öldürülmüştür. Sol eğilimli olan bu öğrencilerin ölümü büyük yankı uyandırmıştır. 26 Ocak’ta İstanbul Üniversitesi Yönetim Kurulu, okulu tatil ederek bir bildiri yayınladı. Bildiride demokratik rejimin sokak maceracılarına kurban edilmemesi için Devlet Başkanı’nın müdahale etmesi istenmiştir. Devlet Başkanı artık daha fazla grup tarafından bir hakem olarak görülmeye başlanmıştır. 27 Ocakta ise öldürülen Cerrahpaşa Tıp Fakültesi öğrencilerinin cenazesinden sonra yine Korutürk’e gönderilen telgraf bunu göstermektedir. Öğrenci Velileri Derneği Başkanı “Sizden ve Cumhuriyet savcılarından başka güvence kalmamıştır” demektedir. Bu hakemliğin hem makamın kendi gerekçelerinden hem de hükümetin siyasetinden kaynaklandığı öne sürülebilir.

28 Ocak’ta CHP Yönetim Kurulu toplanmış ve özellikle son dönemlerde yaygınlaşmaya başlayan siyasal şiddet eylemlerinin önlenmesi gerektiği vurgusu yapılmıştır. Siyasal cinayetlerin devlet organları tarafından desteklendiği söylenmiş, hükümetin ise karar alamayacağı, aralarında uyumun olmadığı, fiilen dağılan bir koalisyon ve işlemeyen bir hükümetin olduğu iddia edilmiştir.¹⁷⁹ Ertesi gün ise Cumhurbaşkanı, İçişleri Bakanı Oğuzhan Asiltürk ile görüşerek polisin tarafsızlığının korunmasını istemiştir. Korutürk’ün duyarlılığı karşısında ise Asiltürk, polisin tarafsız olduğunu belirtmiştir. Devletin aygıtlarının kendi arasında özellikle devlet personeli açısından farklılıklar doğduğundan hegemonyayı da bütünsel olarak tehlikeye

¹⁷⁸ Hürriyet Yıllığı, 1978, s. 7

¹⁷⁹ “CHP Bütün demokratik Kuruluşları Buhrana Çözüm Aramaya Davet Etti”, Milliyet, 29.01.1977

düşüreceğinden hakem olarak Cumhurbaşkanı, devlet aygıtının meşruiyet sorunu üzerinden sisteme müdahale etmeye çabalamıştır. CHP dışındaki siyasi muhalefet de seçim yaklaştıkça muhalefetini yoğunlaştırmaya başlamıştır. TİP Genel Başkanı Behice Boran, MC hükümeti ile seçime gidilmemesi gerektiğini savunmuş, DP Genel Başkanı Bozbeyli ise şartların devamı halinde seçimin bir felaket getireceğini ileri sürmüştür.

3.3. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin Sonu

1977 yılına girerken hegemonya krizinin boyutları da yükselmeye başlamıştır. Şiddetin artışı, öğrenci protestoları, döviz sıkıntısının baş göstermesi, iç pazara dönük sermaye birikim sürecinin zaafı kendisini artık daha fazla duyurmaya başlıyordu. Ama en önemli siyasal gelişme, şiddetin olağanüstü derecede artışı idi. 1978 yılında yazılan bir Senato raporu durumu özetlemektedir: 1977 yılında 751 bombalama, 142 banka soygunu ve sağ-sol çatışmasında 262 insan ölmüştür.¹⁸⁰ Bu şiddet dalgası karşısında merkez sağ AP giderek bir seçimi elzem görmeye başlamıştır.

Hükümete muhalefet eden partilerin mücadele birliği çağrıları yanında ayrıca seçimlerin güvenliğini sağlama konusundaki endişeleri yanında MC hükümetinin kendi içindeki ayrışmalar da keskinleşmeye başlamıştır. MSP'nin ithalat kotaları konusundaki ısrarının yanında CGP de koalisyonda kalıp kalmamayı görüşmeye başlamıştır. 30 Ocak'ta başlayan tartışmalar sonucunda koalisyondan bir takım şikayetlerini bildirmişlerdir. Bunların en önemlileri daha çok devletçi politikaların, bu arada güvenlik politikalarının daha da fazla sıkılaştırılması ve MSP'ye yönelik olarak laiklik vurgusunun güçlendirilmesi olmuştur. Feyzioğlu'nun bu konudaki görüşleri açıktır. MSP yayınlarındaki anti-laik yayınlara vurgu yaparak bunların kınanması gerektiğini bildirmiştir.

Devletin otoriter politikalarını güçlendirme önerisinde bulunan CGP'nin diğer sağ kanat partilerden farklı yanı, kitle desteğine sahip olmamasından

¹⁸⁰ CSTD, C.37, T.17, B.55, 04.05.1978.

ötürü otoriteriyenliği savunurken siyasal mücadelenin seyrini ve halk tepkisini dikkate almamasındadır. CGP'nin şikayetlerini açıklarken Başkan Turhan Feyzioğlu, ayrıca kendi aralarında kamuoyuna açıklanmayan bir gizli protokol olduğunu da belirtmiştir. Bu protokolün de yerine getirilmediğinden yakınan Feyzioğlu, koalisyonun devamı konusunda ne yapacakları konusunda pozisyonun müzakere olarak açıklamıştır. Bu da CGP'nin seçimlere iktidar ortağı parti olarak girmek isteğini göstermektedir. CHP erken seçim pozisyonunu hükümetin meşruluğu ve can güvenliği üzerinden belirlemek istemiştir. Özellikle sol kanat partilerin temel kaygıları, seçim döneminde hükümetin göz yummasıyla gelişecek olayların toplumsal olarak kendi taraftarlarını ve seçmenlerini hedef almaları ile ilgili idi. CHP lideri seçimin can güvenliğinin sağlanamamasından endişe ederken TİP lideri ise hükümetin düşürülmesini istemektedir. Özellikle sosyalist solda faşizm analizleri yaygınlaşmaya başlamış, TİP'in önderlik ettiği bazı kuruluşlar, rejimi faşizm olarak tanımlayınca da buna karşı mücadele yolu olarak birlik yolunda çabalarını yoğunlaştırmaya başlamıştır. Hükümetin kendi içindeki ayrışmalar yanında ayrıca muhalefetin de çabaları yoğunlaşmaya başlamıştır.

3.3.1. Erken Seçim Kararı: AP-CHP İşbirliği ve Karara Direniş

Koalisyonun kendi içindeki tartışmaları ve sol muhalefetin mücadelesi yanında devlet aygıtı içinden de eleştiriler artmaya başlamıştır. Bir hakem konumunda hegemonik rolü olan Cumhurbaşkanı, devlet aygıtı içine koalisyonundan ve onun özellikle hegemonyanın sürdürülmesine yönelik politikalarından rahatsız olan kesiminin sözcülüğünü üstlenerek bir brifingde “Anayasal kuruluşların kendilerine düşeni yapması gerektiğini, son üç beş yılın deneyimlerini hatırlatarak belirtmiştir.(Hürriyet Yıllığı, 1977:12). Bu arada CGP liderinin temaları da sürmektedir. CGP lideri özellikle koalisyon protokolünü temel alarak ayrışmazlıklarına ideolojik bir yön verme çabası içindedir. Korutürk'le de görüşen Feyzioğlu, bu konudaki ısrarını devam ettirmektedir. Ancak asıl ayrışma noktası, AP'nin MSP'ye tavizlerinden çıkmaktadır. Feyzioğlu bu tavizlerin hükümeti yönetilemez yaptığını öne

sürmektedir. Abdi İpekçi'ye göre ise görünen sorunların dışında, CGP'nin gelecek seçimlerdeki durumlarının sağlamlaştırılmasına yönelik tasarıların hükümet ortakları tarafından ilgisiz kalması da bu duruma etkindir.¹⁸¹ Özellikle seçimde işbirliğinin yasalaşmaması, CGP'nin durumunu güçleştirmiştir. CGP içinde de bir ayrışma yaşanmış ve Cumhuriyetçi Parti'den gelenler, yani Kemal Satır grubuna yakın olanlar, koalisyonda kalmayı istemişlerdir. Buna karşın, Feyzioğlu grubu ise koalisyondan çıkmayı istemişlerdir. Aynı gün Feyzioğlu Demirel ile görüşmüş ve sıkıntılarını ona anlatmıştır.

Bütün bunların sonunda 5 Şubat'ta bir basın toplantısı düzenleyen Feyzioğlu, koalisyondan çeşitli rahatsızlıkları olduğunu bildirerek üstü örtülü olarak özellikle MSP ve MHP'yi eleştirmiştir. Ona göre anarşinin üzerine kanun dışı yollardan değil, kanuni yollardan gidilmeli, Atatürk'ün hatırasına hakaret edenlere gerekli cevap verilmeli, yolsuzluk iddiaları araştırılmalı, koalisyon liderleri kendi aralarında daha fazla görüşmeli, koalisyon partileri kendi aralarında daha az kırııcı olmalı, DGM'ler konusunda daha aktif olunmalı, kamu bütçesi ile ilgili işlerde koalisyonda kendi arasında danışma olmalı, Diyanet İşleri Başkanlığına bağlı ibadet yerleri parti amaçlarına alet edilmemeli, vatandaşlara hizmet götürülürken ayrımcılık yapılmamalı, dış politikada çok başlılığa izin verilmemelidir.¹⁸² CGP'nin hükümet politikaları konusundaki önerileri otoriterdir. Özellikle DGM yasaları ya da siyasal şiddet konusunda önerileri daha fazla devlet otoritesinin güçlendirilmesidir. Ancak sadece bu konuda değil, bütün toplumsal konularda CGP'nin önerilerinin esası devlet otoritesinin güçlendirilmesidir. Buna karşın hükümetin işleyişine yönelik daha katılımcı bir pozisyon çizmektedirler. Ancak bu istekleri de kendi pozisyonlarını güçlendirmeye yöneliktir. İstisare, kendi otoriteleri güçlendirmek için başvurdukları bir taktik olarak değerlendirilmektedir.

Buna karşın koalisyonun ana partisi olan AP, gerek MSP kanadından gerekse de CGP kanadından gelen talep ve eleştirilere, sadece sessiz kalmakta ve ikili görüşmelerle sonuca gitmeye çalışmaktadır. AP lideri

¹⁸¹ Abdi İpekçi, "Hasta Koalisyonun Rahatsız Üyeleri", Milliyet, 02.02. 1977

¹⁸² "Feyzioğlu: Prptokole Uyulmazsa Çekileceğiz", Milliyet, 05.02.1977

Demirel, kamuoyu önünde ortaklarını eleştirmemekte, ikili görüşmelerle sonuca ulaşmaya çalışmaktadır. Bununla birlikte CGP'nin koalisyondan ayrılma niyeti gerçekleşmeyecektir.

Cumhurbaşkanı'nın görüşmeleri de sürmektedir. Üniversite rektörleri ve yüksek yargı kurumlarından temsilcilerle görüşen Cumhurbaşkanı'nın bu temasları, özellikle sağ kanat partilerden tepki görmüştür. Bozbeyli bu temaslara karşı çıktığını belirtirken diğer sağ kanat partileri sessiz kalmışlardır.

7 Şubat'ta Senato İçişleri Bakanlığı bütçesini, AP milletvekillerinin katılmaması üzerine, iptal etmiştir. Bu iptalin sembolik olmasının dışında bir anlamı yoktur. Çünkü bütçe meclis ve senatonun birleşik oturumunda kabul edilmektedir. 9 Şubatta yapılan AP grup toplantısında ise erken seçim konuşulmuştur. Burada yapılan önerilerde, toplumsal huzursuzlukların erken seçimi gerektirdiği belirtilmiş, Demirel ise ülkeyi hükümete bırakmayacağını belirtmiştir. Erken seçim tartışmalarının hükümetin en güçlü partisinin gündemine girmesi, koalisyonun artık kendi içinde de birlik sağlayamadığının göstergesi olarak belirtilebilir. Koalisyon, güvenlik politikalarında da birlik içinde değildir. 10 Şubatta yapılan toplantıda MHP ve CGP sıkıyönetimin ilan edilmesini isterken, AP ve MSP sıkıyönetime karşı çıkmıştır. AP lideri toplantı sonrası yaptığı açıklamada hürriyetlere rejimine gönderme yapmıştır. Esasen aralarındaki uyuşmazlık, güvenlik politikalarındaki bir anlayış farklılığından çok siyasal mücadele içindeki pozisyonlarından kaynaklanmaktadır. CGP ve MHP sıkıyönetimin kendi siyasi otoritelerini de güçlendireceğini ummaktadırlar. MSP, sıkıyönetimin sosyalist sol dışında kendilerine de yönelmelerinden korktuğundan karşı çıkmaktadır.

Erken seçim istemleri ise toplumun farklı kesimlerinde daha fazla dile getirilmeye başlanmıştır. Politik ortamın giderek siyasal şiddetin belirleyiciliğine açık olması ve bunun getirdiği politik ortamın kırılganlığı, tek çıkış yolunun bir seçim olduğu şeklinde görüşün yaygınlaşmasına neden olmuştur. Özellikle siyasal istikrarsızlıktan doğrudan etkilenen sanayiciler, erken seçim çağrılarında bulunmuşlardır. 12 Şubatta yapılan grup toplantısında ise CHP lideri de AP lideri de erken seçime hazır olduklarını

açıklamışlardır. MSP'nin istememesine rağmen AP'nin seçim için ısrar etmesiyle aralarında görüş ayrılığı çıkmıştır. Bu görüş ayrılığına rağmen dönemin sonunda da görüldüğü gibi erken seçim kararı çıkmıştır. Bu arada Cumhurbaşkanı Korutürk'ün görüşmeleri de devam etmektedir. Korutürk'ün Cumhurbaşkanlığı süresince yaptığı bu toplantılarda ana konu ise siyasi istikrarın kendisidir. Cumhurbaşkanının çabalarının ötesinde İstanbul sermayesinin de çabaları ise seçimin erken olması yönünde idi. Sanayi Odaları Birliği Başkanı Sakıp Sabancı'nın liderlerin yaptığı açıklamadan bir gün sonra yaptığı açıklama ile "Tek çıkar yol erken seçimdir" demektedir.¹⁸³

Ancak erken seçimin ilanı da CHP ve MC arasında önemli bir çatışma ilanı olmuştur. Temel tartışma erken seçim önergesinin hangi partinin vermesi gerektiği noktasında belirlenmiştir. Meclis'teki 1977 bütçe konuşmalarında Ecevit, hükümete yüklenirken AP'nin erken seçime gitmek istemesinin nedenini giderek sıkıntıya giren ekonomik duruma ve aynı zamanda hükümetin ana partisinin özellikle MHP'nin etkinliklerinden duyduğu rahatsızlıklara bağlarken¹⁸⁴ Demirel ise erken seçim önergesinin hükümete eleştiriler yapan ve iktidar adayı olduğunu iddia eden CHP tarafından Millet Meclisine getirilmesi gerektiğini söylemektedir.¹⁸⁵ Erken seçimi istemeyen MSP lideri Erbakan ise Aydın'da yatırımların duracağını ve hizmetlerin yapılamayacağını söyleyerek erken seçime karşı çıkmıştır.¹⁸⁶ Koalisyondaki ayrılıklar bu dönemde daha da artmaya başlamıştır. Nitekim CGP'nin elindeki Milli Savunma Bakanlığı bütçesinin Mecliste görüşülmesi sırasında MSP sözcüsü Fehmi Cumalıoğlu'nun konuşmasında NATO ve Kıbrıs hakkındaki görüşleri, hemen ardından konuşma yapan Bakan Melen tarafından eleştirilmiştir. MSP konuşmacısı Fehmi Cumalıoğlu'nun NATO ve Kıbrıs konusunda Yunanistan'ı sağdan eleştirisi karşısında Bakan Ferid Melen,

¹⁸³ Sakıp Sabancı'nın Sanayi odaları Birliği Başkanı olarak yaptığı erken seçim çağrısı için bkz. "Sanayiciler: Seçim Erken Olmalı", Milliyet, 16.02.1977

¹⁸⁴ MMTD, C.24, D.4, T.4, 46. Birleşim, 16.02.1977, s.78.

¹⁸⁵ MMTD, C.24, D.4, T.4, 47. Birleşim, 17.02.1977, s.6.

¹⁸⁶ "Erbakan: Erken Seçim Çözüm Getirmez", Milliyet, 20. 02.1977

MSP'nin görüşlerine katılmadığını ve hükümeti temsil etmediğini belirtmiştir.¹⁸⁷

Hükümeti oluşturan partilerden MHP ve MSP arasındaki çelişkiler de politik olarak hep güvenlik bürokrasisini uygulamaları üzerinden ortaya çıkmaya başlanmıştır. Güvenlikten sorumlu Başbakan Yardımcısı olan Türkeş'in hem güvenlik bürokrasisi hem de politikaları üzerinde etkin olma isteği, bakanlığın elinde tuttuğu MSP ve Bakan Asiltürk tarafından engelleniyordu. Gençlik kesimindeki siyasal şiddetten aşırı sol kadar aşırı sağ ve bu arada MHP'ye yakın Ülkü Ocaklarını da sorumlu tutan bir raporun Emniyet Müdürlüğü tarafından hazırlanması, iki parti arasındaki tartışmayı da alevlendirmiştir. Meşruiyetini iki kesim arasında tarafsız kalarak sağlamaya çalıştığını göstermek isteyen MSP, bunu yapmaya çalıştığında ise kendisini MHP karşısında bulmuştur.¹⁸⁸

MSP sadece MHP ile değil, diğer koalisyon ortakları ile de karşı karşıya gelmiştir. Özellikle seçimlerin erkene alınmasını isteyen AP'yi MSP lideri Erbakan sıkıştırmaya çalışmıştır. Erbakan, Meclis aritmetiğinden dolayı MSP'nin anahtar konumunun devam edeceğini iddia eder. Bu anahtar konumunu sürdürmek isteyen MSP liderine göre, erken seçim kararından emin olmamak gerekmektedir.¹⁸⁹

Siyasi sahne bu defa da MSP, AP ve CHP etrafında kurulmuştur. CHP seçimi istemektedir. Ama AP'nin başta olduğu hükümeti istememektedir, seçim ise CHP'ye göre farklı bir hükümet biçimi olmalıdır. AP ise aksine seçimi başında olduğu hükümetle istemektedir. MSP ise seçimi istememekte ve koalisyonun devam edip normal seçim zamanına kadar iktidarda kalıp iktidarı kullanmayı ummaktadır.¹⁹⁰ MHP ise seçimi istememekte ama milletvekili sayısının azlığı yüzünden ve ayrıca AP'nin bu konuda kendisine karşı olan tavrı yüzünden sahnenin içinde yer almamaktadır. Zaten bir çok yorumcunun birleştiği nokta, AP'nin MHP'nin son aylardaki toplumsal olaylardaki rolünden rahatsız olduğu için erken seçim arayışına girdiğidir.

¹⁸⁷ MMTD, C.24, D.4, T.4, 50. Birleşim, 20.02.1977, s. 437, 451.

¹⁸⁸ "Anarşi Raporu", Milliyet, 24.02.1977

¹⁸⁹ "Erbakan: Erken Seçim İsteyip Açıkta Kalmak da Var", Milliyet, 26.02.1977

¹⁹⁰ Abdi İpekçi, "Erken Seçim ve Manevralar", Milliyet, 26.02.1977

Gerçekten de MHP, sonradan da görüleceği üzere hem devlet aygıtındaki yerleşiminden hem de toplumsal olaylardaki konumundan dolayı koalisyon dışından CHP, içinden ise AP ve MSP ile siyasi açıdan mücadele edecektir.

Siyasi faaliyetler, giderek parlamento üzerinde yoğunlaşmaya başlamıştır. Erken seçim kararının verilmesi öncesinde bu kararın verileceği Parlamento, giderek yoğun bir faaliyetin merkezi haline gelmiştir. İlerleyen dönemde de bu yoğunluk artacaktır.

26 Şubat'ta Mecliste katsayının 12 olmasını sağlayan oylamada AP dışındaki tüm partilerin olumlu oy vermesi koalisyon içindeki çatlağın bir yansıması olarak değerlendirilebilir. Daha popülist siyaset izleme yanlısı olan küçük partiler ve CHP ile büyük sermaye yanlısı politika gütmek isteyen AP politikası çatışmış ancak bu koalisyonun parçalanmasına neden olmamıştır. AP, katsayının 12 olması konusunu büyütmemiş ve sessiz kalmıştır.

CHP'nin katsayı konusundaki tavrı hükümet içinde çatlak yaratmaya dönük idi. Bu tavrını özellikle CGP ve MSP'ye yönelik olarak sürdürmeye çalışıyorlardı. CHP Genel Sekreteri Yardımcısı Ali Topuz, yaptığı açıklamada Türkeş ve Demirel'in olmadığı bir hükümetle erken genel seçime hazır olduklarını belirtmiştir (Hürriyet Yıllığı, 1978:15). Sanayi çevreleri de erken seçimin bir çare olduğunu düşünmektedirler. ASO Başkanı Hami Kartay da yaptığı açıklamada bunu öne sürmektedir. Bütün bu açıklamaların akabinde AP içinde erken genel seçim önergesi imzaya açıldı (16). CHP önderi de 5 Mart'ta yaptığı açıklamada erken genel seçim önerisine daha katıldığını belirterek bununla birlikte AP'nin seçimi rejimi kurtarmak için istediğine inanmadığını bildirmiştir.

Erken genel seçim istemi siyasi dengeler açısından özellikle CGP cephesinde önemli bir dalgalanmaya sebep olmuştur. Koalisyon içinde yer alarak gücünü pekiştirmeyi amaçlayan CGP, bunu başaramamış, isteklerini diğer ortaklara kabul ettirememiştir. 6 Mart'ta yaptığı konuşmada, koalisyonun diğer partilerinin kadrolaşma politikalarını eleştirerek kendilerini bunların karşısında konumlamıştır.¹⁹¹ CGP'nin bu rahatsızlığı sürmüş ve 9

¹⁹¹ "CGP İstekleri Yapılmadıkça Toplantılara Katılmayacak", Milliyet, 07.03.1977

Mart'ta ise bu kez yapmış olduğu Genel Yürütme Kurulu toplantısında hükümette kalıp kalmayacağı hakkında kesin bir karar verememiştir. CGP'nin koalisyon içinde yarattığı bu çatlağın derinleşmemesi için AP Genel Başkanının ayrıca çaba göstermesi söz konusu olmuştur. Ertesi gün yaptığı açıklamada Demirel, koalisyon liderlerinin her zaman toplanabileceğini belirtmiştir. Demirel'in mutlak ifadelerle geçiştirmek istediği durum, aslında koalisyon içinde bir krizin sinyallerini almasından kaynaklanmıştır. Erken genel seçimlere kendi önderliğindeki koalisyon ile girmek isteyen Demirel, bu durumu geçiştirmeye çabalamaktadır.

CGP'nin istekleri, koalisyon protokolüne uymak şeklinde beliriyorsa da daha sert güvenlik politikalarını ve sosyal devletin güçlendirilmesini önermekteydi. Devletin güçlendirilmesi, tüm milliyetçi partilerin amaçları arasında olmasına rağmen, bunun biçimleri arasında önemli ölçüde fark vardı. MHP ve CGP, güvenlik politikalarının önemine vurgu yaparken, CGP ayrıca sosyal devlete önem veriyordu.. MSP ve AP ise yine güvenlik politikaları konusunda mutabıkken, sosyal devletten çok kendi dayandıkları sermaye kesimlerinin çıkarlarına önem vermekteydiler. 20 Mart'ta ise AP Temsilciler Meclisinde erken seçim kararı alındı. Artı erken genel seçim bir ihtimal olmaktan çıkarak fili bir geçekliğe dönüşmüştür ve bu karar, koalisyonun kendi geleceği açısından da önemli olacaktır.

Ancak iki erken seçim öneri ortaya çıktı. 23 Mart'ta AP grubu, 24 Mart'ta ise CHP grubu erken seçim önerisini Meclis Başkanlığına sunmuştur. CHP'nin erken genel seçimlere giderken ilk politikası, MC'siz bir hükümetle seçime gitmek olmuştur. CHP; MC hükümeti olmadan erken genel seçime gitmek istemektedir, bunun için de DP ve MSP'ye çağrıda bulunmuştur. Ancak bu çabası ilerleyen günlerde de ortaya çıkacağı gibi başarılı olamamıştır.

MSP'nin tavrı ise erken genel seçimleri olabildiğince engellemek olduğundan Meclis Danışma Kurulu toplantısını katılmamıştır. Daha AP önergesinin verilmesinden bir gün önce Süleyman Arif Emre Danışma

Kurulu'nu toplamayacaklarını söyleyerek bunun ilk işaretlerini vermiştir.¹⁹² Erken seçim önergelerinin görüşüleceği Meclis Danışma Kurulu toplantılarının ilki olan 25 Mart'taki ve 28 Mart'taki toplantılara katılmayarak karar alınmasını engellemiştir.¹⁹³

MSP'nin bu engellemesine karşı hem AP ve MHP'den hem de CHP'den itirazlar yükselmiştir. CHP milletvekili Hayrettin Uysal, İç Tüzüğü'nün seçimlerin yenilenmesi önergelerini Danışma Kurulu'nda görüşülmesine bağlayan 93. maddeyi değiştirme önergesi vermiş, bu önerge 4 Nisan'da Millet Meclis'inde hararetle bir oturumdan sonra kabul edilmiştir.¹⁹⁴ Buna göre artık seçimlerin yenilenmesi önergeleri artık Danışma Kurulu'nda görüşülmeden doğrudan Anayasa Komisyonuna havale edilebilir bir hale gelmiştir. Bu değişikliğin hemen ertesinde, 5 Mart günkü Millet Meclisi oturumunda, CHP ve AP'nin erken genel seçim önergeleri görüşülmüş ve 342 oy ile kabul edilmiştir. MSP sadece bir üye ile temsil edilmiş ve o da sembolik olarak red oyu vermiştir. Bu seçim kararı, Milliyetçi Cephe hükümetleri döneminde AP ve CHP'nin ortak olarak karar aldıkları tek Millet Meclisi kararı olmuştur. AP'nin özellikle siyasi şiddet olaylarının artmasından duyduğu endişe nedeniyle bu kararı almaya çalışması CHP'nin kendisini iktidara yakın gördüğü için seçime gitme isteği ile örtüşmüştür. Kararı MSP iptal istemiyle Anayasa Mahkemesine götürmüştür ancak 22 Nisan'da açıklanan kararla talep uygun görülmemiştir.

Erken genel seçim kararı, koalisyonda çatlak yaratmışsa da seçime kadar yine MC hükümeti ile beraber gitmek konusunda tüm ortaklar hemfikirdirler. Hiç bir ortak ayrılmayı düşünmemektedir. Özellikle hükümet olmanın avantajlarını bütün partiler kullanmak istemektedirler. 5 Nisan'da erken genel seçim kararı için ayrışan MC partileri, 6 Nisan'da DP'nin gensoru önergesine karşı hep birlikte hareket ederek iktidar ve muhalefetin eski

¹⁹² "MSP: Erken Seçimi Engelleyeceğiz", Milliyet, 23.03.1977

¹⁹³ "MSP Gelmeyince Danışma Kurulu Yine Toplanmadı", Milliyet, 28.03.1977

¹⁹⁴ MMTD, C.26, D.4, T.4, 75. Birleşim, 04.04.1977.

pozisyonlarına dönmelerini sağlamıştır. DP ve CHP oyları, gensorunun görüşülmesine yetmemiştir.¹⁹⁵

AP bu dönemde daha önce koalisyon protokolünde yazan seçim ittifakını gündemine almamıştır. Seçim hazırlıklarının başladığı dönemde yapılan Genel İdare Kurulu toplantısında CGP ve MHP'nin seçim iş birliği tekliflerine soğuk bakmıştır.¹⁹⁶ Aynı toplantıda MSP ve MHP'ye yönelik tavrının kesinleşmesini isteyen üyeler olduğu gibi CHP'yi seçim eleştirilerini odağına almayı öneren üyelerin varlığı da AP içindeki daha liberal bir kanatla daha muhafazakar ve milliyetçi bir kanadın varlığına işaret etmektedir. Bu kanatlar meselesi, daha sonra kurulacak olan 2. MC hükümetinin de sonunu getirecektir. Ancak MHP Genel Başkanı Türkeş, kendi örgütüne, AP ile işbirliği teklifini reddetmiş ve böyle bir teklifinin yapılmadığını seçimlere yalnız girileceğini belirtmiştir (Hürriyet Yıllığı, 1978:21). Daha sonra Demirel, iş birliğine tekrar girmek istemişse de teklif, MHP tarafından kabul edilmemiştir.

İşçi konfederasyonlarının dönemin politik iklimine uygun olarak verdikleri destek kararları, işçi hareketinin siyasi partiler üzerinde etkisini gösterirken bunun Türkiye'nin sosyal yapısındaki etkisinden bağımsız olmaması gerekir. Bu pozisyon almalar, sosyal ve siyasi etkilere açık olduğundan sendika yöneticilerinin tercihleri de hem bunu dikkate almak, hem de birer gösterge olarak bunun işaretini vermekte etkilidir. 17 Nisan'da DİSK, erken genel seçimlerde CHP'yi desteklemeyi kararlaştırmıştır. DİSK kararını açıklarken, CHP'nin demokrasiden yana olduğu için desteklediğini bildirmiştir. Genel Başkan Kemal Türkler Genel temsilciler Meclisi'nin toplantısında yaptığı konuşmada, örgütsel bağımsızlıklarını koruyarak bu desteğin verilmesi gerektiğini sosyalizmin amaçları açısından da gerekli olduğunu bildirmiştir (Koç ve Koç, 2008, 346). Türk-İş'in kararı ise üyelerini serbest bırakmak yönündedir. Hem hükümet hem de muhalefete tarafından kararı etkilenmeye çalışılan Konfederasyon, yaptığı çeşitli idari toplantılarda bir parti lehine karar alamayınca bu yola başvurmuştur. Bunda

¹⁹⁵ Görüşme tutanakları için MMTD, C.26, D.4, T.4, 77. Birleşim, 06.04.1977.

¹⁹⁶ "Demirel, CGP ve MHP'nin Önerisini Dikkate Almadı", Milliyet, 11.04.1977

Konfederasyon tabanının MİSK ya da DİSK gibi blok olmaması da etkindir. MİSK ise MHP'yi desteklemektedir.

3.3.2. Seçime Giderken Şiddet

Erken seçim kararının alınmasından sonra parlamentoda parti değiştirme yoğunlaşmaya başlamıştır. Özellikle AP, daha önce MC kurulurken kendisine destek veren DP milletvekillerinden henüz AP üyesi olmayanları kendisine katmaya başlamıştır. 11 Nisan'da Nazım Baş ve 3 bağımsız milletvekili, 18 Nisan'da Aydın Menderes ve Rasim Cinisli AP'ye katılmışlardır. 20 Nisan'da MHP eski genel başkan yardımcısı Osman Yüksel Serdengeçti MSP'ye, geçmiştir. Seçimlerin başlamasıyla birlikte ülkedeki siyasi tansiyon yeniden yükseldi. Sosyal olayların ve protestoların yanı sıra silahlı saldırılar ve siyasi şiddetin yükselişi de dikkat çekmeye başlamıştır. 1975 sonrası tüm hükümetlerin temel problemi olan siyasi şiddet olgusu, seçim döneminde özellikle siyasi liderlerin seçim gezilerinde kendisini göstermeye başlamıştır. CHP lideri Ecevit'in Niksar, Şiran ve Erzincan'da yaşadığı saldırılar, 1975 döneminde yaşadığı saldırılarla benzeşmektedir.¹⁹⁷ Ki aynı dönemde Türkeş'e ve Demirel'e de yönelik saldırılar söz konusudur.¹⁹⁸ Yine 1977 seçim döneminde Uşak sivaslı'da ve Hacıbektaş'ta, Demirel ve Türkeş'e yönelik saldırılar söz konusu olmuştur. Ayrıca hem yerel parti adaylarına hem de neredeyse tüm partilerin ilçe ve il teşkilatlarının binalarına bu dönemde saldırılar rapor edilmiştir.

26 Nisan'da Niksar'da, 27 Nisan'da Şiran'da ve 28 Nisan'da ise Erzincan'da yaptığı gezilerde şiddetli olarak protesto edilmiş ve saldırılara uğramıştır. Otobüsü kurşunlanmış, saatlerce mahsur kalmıştır. Ecevit'e göre olaylar MC'nin güçlü olduğu yerlerde yapılan saldırılardır (Ecevit, 2011, s. 234). Niksar'daki olaylar üzerine de Adalet Bakanlığı iki müfettiş görevlendirmiştir.

¹⁹⁷ Ecevit'in o dönemde yaşadığı saldırılarla ilgili olarak bkz: (Yücekök, 1975)

¹⁹⁸ Türkeş Diyarbakır'a ziyareti sırasında şiddetli protestolara maruz kalmış, Demirel ise makamında yumrukly saldırıya uğramıştır.

Başlangıçta saldırganları suçlayan bir dil kullanan MC partilerinin yetkilileri ise daha sonradan olaylardan Ecevit ve CHP'yi suçlayan bir dil kullanmaya başlamışlardır. AP Genel Sekreteri Nahit Menteşe ve MHP Lideri Türkeş CHP'nin olaylarda kışkırtıcı davrandığını öne sürmüştür (Hürriyet Yıllığı, 11978:23). Ecevit'e bu dönemde yapılan saldırılar, daha sonra Çiğli'de kendisine suikast girişiminde bulunulması ile sürmüştür.

MC partileri, bu seçim döneminde sadece CHP ile değil aynı zamanda kendi aralarında da tartışmaya ve birbirlerini eleştirmeye başlamıştır. Bu eleştirilerde amaç bir hegemonya ögesi olarak milliyetçiliğin gerçek sahibinin kim olduğu üzerinde düğümleniyordu. Milliyetçilik hem Ecevit hem de MC liderleri tarafından kullanılmaktadır. Gerçek milliyetçinin kim olduğu sorusu bir hegemonik mücadele alanı olarak ortaya çıkmıştır.

Bu arada 1 Mayıs 1977 kutlamaları için DİSK öncülüğünde, Taksim'de yapılacak mitingin hazırlıkları da gündeme girmeye başlamıştır. Taksim'de kendi kitlesini toplamaya çalışan tüm işçi hareketi ve sosyalist siyaset bileşenleri, mitinge katılacaklarını belirtmişlerdir. Taksim Mitinginin uzun bir aradan sonra kutlanan 1976 mitinginden daha fazla katılımla yapılacaktır. Miting öncesi özellikle sağ kesimin önemli kalemleri, çıkması muhtemel olaylardan söz ediyorlardı (Kabacalı, 1977) 1 Mayıs 1977'de mitingin sabah saatlerinde olaysız başlamasına rağmen mitingin sonuna doğru silahlı bir grubun saldırısı sonunda çıkan panik havasından dolayı 34 kişi hayatını kaybetmiştir (Gürel, 1987). Bu katliamla birlikte toplumsal olayların geniş kitlelerin ölümüyle sonuçlandığı bir dönem de açılmış oluyordu. Daha sonra Maraş ve Çorum olaylarında da aynı tür kitlesel katliamlar ortaya çıkacak ve yüzlerce insan yaşamını yitirecektir. Hegemonik projenin başarısız olduğu bölgede bu tür bir hareket ile egemenlik siyaseti güdülmek istenmektedir.

1 Mayıs katliamının hemen arkasından demeç ve açıklamalar birbirini izlemiş, hükümet, bu olayın kendisi ile ilgili olmadığını göstermek istemiştir. Koalisyon partileri olayın sorumlularını solun içindeki çatışmaya bağlarken, solun tüm kesimleri ve CHP ise olayın arkasındaki güç olarak kontrgerilla ve devletin içindeki karanlık odaklar olarak niteledikleri devletin yasal olmayan gücüne gönderme yapmışlardır. Özellikle DİSK suçlanmış ve nitekim olaylı

mitingin bir gün sonrasında yöneticiler hakkında soruşturma açılmıştır.¹⁹⁹ O gün mitinge katılan 526 kişi de gözaltına alınmıştır. (Yetkin, 2006, 66).

1 Mayıs olaylarının ertesinde MC partilerinin ve diğer siyasi partilerin seçim kampanyaları gelişerek devam etmiştir. MC partileri içinde birbirini eleştirmeler artmıştır. Özellikle MSP ve AP'nin kendi tabanlarını genişletmek amacıyla birbirlerinin gücünü zayıf göstererek seçmen tercihlerini etkilemek istemeleri bu dönemde artmıştır. Mayıs ayından sonra tüm siyasi partiler, tutumlarını sertleştirecektir. Bu sertleşmenin de ilk adımları da 1 Mayıs'tan sonra gelişecektir.

Öncelikle seçim sonrası bir CHP-AP hükümeti isteyen özellikle sermaye çevrelerine karşı böyle bir hükümetin mümkün olamayacağını söylemektedir.²⁰⁰ Milliyetçi Cephe partileri ise bir seçim sırasında ittifak siyaseti uygulayacaklarını unutmuş bir halde birbirlerini suçlamaya başlamışlardır. Demirel'e göre milletin önünde iki yol vardır. Ya milliyetçi zihniyet ve kadrolar ülkenin idaresine hâkim kılınacaktır ya da solcu zihniyet ve kadroları. Türkiye'deki anlamıyla solculuk ise komünizmin önünü açmaktan başka bir şey değildir. Milliyetçi seçmenin oy tercihleri üzerinde etki etmek isteyen Demirel, MSP'ye verilecek oyların ise Halk Partisi'ne verilmiş olacağını söylemektedir. MSP'yi özellikle iki konuda eleştirmektedir: kalkınma ve plan konusundaki ciddiyetsizliği ve kendisine milli deyip milliyetçi dememesi.(Demirel, 1977, 6) MSP lideri AP'yi taklitçilikle ve liberal zihniyetin adamı olmakla suçlamaktadır. DP geleneğinden gelen seçmenlerin AP'yi değil, kendilerini seçmeleri gerektiğini söyleyerek DP geleneğinin taşradaki etkisinden faydalanmak istemektedir (Erbakan, 1977: 5). MHP lideri ise tüm seçim konuşmalarında temel olarak eleştirdiği parti CHP'dir. Ayrıca yine Türkeş'in anti komünizme özel bir vurgu yapıp kendi kriz teşhisi üzerinden siyasal ve sosyal mobilizasyonu ve siyasal konsolidasyonu sağlamaya çalışması dikkate değerdir. Ona göre Türkiye komünizmin tehditi altındadır ve bu tehditi ortadan kaldırmaya çalışmak için güçlü bir devlet gerekmektedir.

¹⁹⁹ "DİSK İçin Soruşturma Açıldı", Milliyet, 03.05.1977

²⁰⁰ "Ecevit:CHP-AP Koalisyonu Hayali Gerçekleşmez", Milliyet, 08.05.1977

Bu durumda devletin güçlendirilmesi önemli bir hedef olarak görülmektedir. (Türkeş, 1977, 5)

3.3.3. 1977 Seçimleri ve Birinci MC Hükümetinin Sona Ermesi

5 Mayıs'tan itibaren kesin aday listeleri belli olmuştur.. Partilerin kesin aday listelerinde özellikle MC'nin kuruluşunda kritik rol oynayan Bahri Dağdaş, Sadettin Bilgiç, Nilüfer Gürsoy, Ata Bodur, Mutlu Menderes'in kardeşi Aydın Menderes gibi isimlerin AP listelerinden önemli ve seçilebilir yerlerden aday gösterildiği gözlemlenebilir. Bunun dışında genel olarak tüm MC partileri, yerel milliyetçi önderlere listelerin üst sıralarından yer vermişlerdir. MHP dışındaki partilerden AP ve CGP listesinden oldukça önemli sayıda yerel milliyetçi önder seçilmiştir. Parti aday listelerinin kesinleşmesine en büyük tepki ise MSP içinden gelmiştir. MSP aday listelerindeki yerlerinden memnun kalmayan Ankara Milletvekili Hüsamettin Akmumcu istifa ederek bağımsız aday olmuş ve bir çok arkadaşının da kendisi gibi davranacağını öne sürmüştür²⁰¹.

Seçim dönemi ilerledikçe özellikle komünizm suçlamasından kurtulmak isteyen Ecevit, gerçek milliyetçilik ve anti-komünizm sahiplenmesi üzerinden partisini ayrıştırmak istemiştir.²⁰² Komünizm destekçiliği özellikle MHP tarafından Ecevit'e yönelik olarak yapılan en önemli eleştirilerden birisidir. Bu eleştiride Ecevit'in kullandığı önemli sloganların "toprak işleyen su kullananın" gibi önemli etkisi olmuştur. Ayrıca ortanın solu sloganları dışında MC partileri, sosyalist hareketin ve DİSK'in CHP'ye desteğini anarşistlerin CHP'ye desteği olarak yorumlamışlardır. Gerçekten de hem DİSK hem de TİP gibi sosyalist partiler, kendi siyasi hedeflerinden mütevellit, 1975 ve 1977 seçimlerinde bu desteği DİSK ve TİP CHP'ye kısmi ya da tam seçim desteği biçiminde vermişlerdir.

Seçimin bu ittifaklar kompozisyonunda sağ kesim, ittifak politikası izlememiştir. MC partileri, seçim döneminde yine fragmentasyona gitmiş,

²⁰¹ "Akmumcu, Ankara'dan Aday Oldu", Milliyet, 11.05.1977

²⁰² "Ecevit: CHP'nin Düzeninde Komünizmin Kaynağı Kurutulacak", Milliyet, 09.05.1977

hükümet kurarken gösterilen ittifak politikasını seçim üzerinden izlememişlerdir.²⁰³ AP MC partilerinin liberal kanadı olarak seçimi tek başına kazanmak istemektedir. Demirel, seçimlerde tek başına iktidara geleceğini iddia etmektedir. CHP'den kendisini farklı kılmaya çalışırken aynı zamanda MSP karşıtı bir pozisyonu da inşa etmeye çalışmaktadır. CHP karşıtlığını özellikle anti-komünizm ve CHP'nin solundaki hareketlerle ilişkisi üzerinden yaparken, MSP'nin ise özellikle kalkınma ve sanayileşme politikaları üzerinden yapmaktadır. Özellikle MSP'ye gidecek oyların CHP'ye gideceğini belirterek sağ tabanın kendisinde tahkim etmeye çabalamaktadır.²⁰⁴

AP seçim sloganlarında milliyetçilerin birleşmesinden söz etmiş, bunun ise sadece AP çatısı altında olabileceğini belirtmiştir.²⁰⁵ Örneğin MHP'den ayrılan Mustafa Kemal Erkovan AP adayı olmuş ve milliyetçi tabanın güçlü olduğu bölgelerde Demirel ile birlikte seçim gezilerine çıkmıştır. MHP'nin etkisi altındaki bölgelerde gösterdiği milliyetçi adaylarla MHP tabanından da oy almaya çalışan liberal kanat, muhafazakar sağdan daha çok milliyetçi kanada itibar göstermiş ve etkilenmiştir.

Muhafazakar kanadı oluşturan MSP ise 1973 başarısının konjonktürel bir başarı olmadığını göstermek peşindedir. Bunun için de özellikle AP'nin "beynelmilelci" dediği yanın eleştirmektedir. Buna göre AP, Amerika Birleşik Devletleri'nin etkisindedir ve verdiği kararlar Türkiye'nin değil, dış ülkelerin çıkarlarına göre şekillenmektedir. AP'de bunun en büyük uygulayıcısıdır. Ayrıca DP tabanını kendisine oy vermeye çağırmaktadır.

MHP'nin temel seçim sloganı ise güçlü iktidarın temsilcisi olduğu şeklindedir. MHP komünizm karşıtlığı ve devlet iktidarına vurgu, esasen Türk milliyetçi hareketinin iki önemli ideolojik bileşenidir ve tüm politikalarını bu ideolojik bileşenlerle okumak mümkündür. Güçlü iktidar ve devlet vurgusu özellikle toplumsal huzursuzluk ve çatışmanın yoğun olduğu dönemde bu huzursuzluğa bir çare olarak da önerilmektedir.

²⁰³ Ortakların arasındaki sorunların kökenleri hakkında bkz. (Heper, 1982).

²⁰⁴ Hürriyet 1978 Yılı, s. 26

²⁰⁵ "Demirel: AP Tek Başına Seçimi Kazanacaktır", Milliyet, 14.05.1977

Ancak dönemin en önemli gelişmelerinin başında döviz darboğazının başlaması gelmektedir. Bu darboğaz 1978 yılında kurulacak CHP dışarıdan destekli hükümeti zamanında gelişen krizin²⁰⁶ ilk görünümleridir. Yabancı bankaların Türkiye’den gelen karşılıksız çeklerin artması karşısında gelen havalelilerin durdurulması ve Alman Merkez Bankası Deutsche Bank’ın Türkiye Merkez Bankası’nın dövizlerinin kısıtlandığını açıklaması, krizin boyutlarını göstermektedir.²⁰⁷ Türkiye ekonomisinde uygulanmakta olan ithal ikameci birikim rejimi, tıkanmaya başlamakta ve kendisini yeniden üretememektedir. Mustafa Sönmez için bu durumun nedeni:

Uygulanan ithal ikameci sanayileşme stratejisi temel olarak iç pazarı hedeflediğinden sınai ürün ihracatı çok düşük düzeyde kalmıştır, öte yandan sabit tutulan döviz kuru da ihracatı değil, ithalatı kârlı kılmıştır. Sonuçta, ithal edip üreten ve iç pazara satan, dışarı satamayan bir sanayi yapısı iyice belirginlik kazanmıştır. Yüksek büyüme hızlarıyla gelişen sanayinin ara m allen ve sermaye malları yönünden dışa bağımlılığı da büyük oranlarda artmış, dolayısıyla ihracat ve diğer döviz girdileriyle karşılanamayan ithal karşılıkları esas olarak dış borçlan-mayla giderilmeye...

çalışılmasından kaynaklanmıştır (Sönmez, 1982, 66).

Sermaye çevrelerinin bu durumda özellikle MSP’nin ekonomi politikalarına yönelik eleştirileri artmıştı. Çevre sermayesinin çıkarlarını savunan MSP, popülist ekonomi politikalarının savunucusu olarak eleştirilmekteydi. Darboğazdan çıkmanın yolu olarak da dengeli ekonomi politikası önerilmekteydi. Özellikle KİT’lerin kaynak aktarma mekanizması olarak kullanılmaması ve ekonomiyi disiplin altına almak önerilmekteydi ki bu da sanayi sermayesinin istekleri doğrultusunda tüm ekonomiyi yeniden yapılandırmak anlamına geliyordu.

Bu kaynak sıkıntısına çözüm olarak görülen IMF ise, borç vermek için seçimlerin yapılmasını ve döviz rejiminin devalüasyona girmesini istemektedir.(Doğan, 1987:140)

²⁰⁶ 1978 krizi hk. (Yaman Öztürk, 2008)

²⁰⁷ Hürriyet Yıllığı, 1978, s. 26

Ancak 1977 seçim döneminde ekonomik sorunlardan çok seçim kampanyasında daha çok toplumsal olaylar ve çatışmalar yer etmektedir. Özellikle Ecevit'e saldırılardan sonra 1 Mayıs katliamı, ülke içindeki silahlı siyasi şiddetin giderek yayılması, seçimin güvenliğini de tüm partiler için bir sorun haline getirmektedir. 21 Mayıs'ta MHP araçları Hacıbektaş'ta taşlanırken aynı gün CHP Malatya mitinginde dinamit patlamıştır.

Seçime doğru mitinglerde yaşanan şiddet olayları artmaya başlamıştır. 22 Mayıs'ta Ecevit'in Kars ve Erzurum mitinginde, 24 Mayıs'ta Başbakan Demirel'in Sivaslı, Uşak'ta, saldırıda bulunulmuştur. 25 Mayıs'ta ise Isparta'da AP ve MSP taraftarlarının kendi arasında kavga çıkmıştır. Mardin'de ise 26 Mayıs'ta CHP ve AP taraftarlarının çatışmasında 4 kişi ölmüştür. 29 Mayıs'ta ise Çiğli Havaalanı'nda bir toplum polisinin silahından çıkan kurşun ile Ecevit'in yanındaki Mehmet İsvan yaralanmıştır..

1977 seçim döneminin en ciddi girişimi ise rejimin niteliğini dahi değiştirecek önemdedir. MC'nin daha sağındaki aşırı sağ militer oluşumlar, solun geniş anlamıyla yükselmesini devletin bekası ile ilgili bir sorun olarak ele almaktaydılar ve buna çözüm olarak da İstanbul Mitinginde Ecevit'e suikast düzenleme girişiminde bulundular.

Ordu içinde özellikle 1971 Muhtırasından sonra solcu subayların tasfiyesinden sonra özellikle NATO'da eğitim almış subayların varlığı, solun tüm kesimlerine şüpheyile bakma getirmiştir. İstanbul 1. Ordu Komutanı Namık Kemal Ersun'un 1 Haziran'da aniden emekli edilmesi ve ardından 2 Haziran'da Başbakan Demirel'in Bülent Ecevit'e suikast yapılacağını bir mektupla²⁰⁸ bildirmesi ile birlikte siyasi rejimin niteliğini kurtaran hamleler

²⁰⁸ Mektup metnini Ecevit, 3 Haziran'd radyoda yaptığı seçim konuşmasında bildirmiştir. Metin şöyledir:

Başbakanlığa intikal eden bir habere göre:

CHP Genel Başkanı Bülent Ecevit'in 3 Haziran 1977 günü İstanbul Taksim Meydanı'ndaki CHP Mitingi sırasında Sheraton Otel'i'nin üst katlarındaki odalarından birinden uzun namlulu ve dürbünlü bir silah ile ateş edileceği, bu teşebbüsün 29 Mayıs 1977 günü İzmir-Çiğli Havaalanı'nda cereyan eden olayla birlikte, 1 Mayıs 1977'de Taksim'de vukua gelen olaydan cesaret alan, iç barışı büyük ölçüde sarsabilecek kanlı tertiplere karar veren ve ayrıca 5 Haziran 1977 tarihinde yapılacak olan seçimlerden bir fayda ummayan, seçimlerin yapılmasını arzulamayan veya seçimlere gölge düşürmek isteyen illegal komünist terörist örgütlerin yanı sıra memleketimizi iç meselelerle uğraştırmak isteyen yabancı kuruluşların ve uluslararası tedhiş teşekküllerinin muhtemel suikast ve sabotaj eylemleri ile özellikle vazifelendirilmiş kimseler tarafından yapılmak istendiği alınan haberler meyanındadır.

olmuştur. Çünkü John K. Cooley'e göre Namık Kemal Ersun darbe planlamakta idi ve suikast girişiminin arkasındaki isim de oydu.²⁰⁹ Ecevit, MC iktidarını acizlikle suçlayarak 3 Haziran mitingine gideceğini belirtti ve miting olaysız yapıldı.

Seçimler 5 Haziran 1977 tarihinde yapılmıştır. Sonuçlar, tüm seçim boyunca istikrar isteyen tüm siyasi partilerin hilafına yeni istikrarsızlık durumu yaratmıştır. 1980 yılına kadar sürecek olan bu istikrarsız dönemde birisi bir aylık olmak üzere iki azınlık, iki de koalisyon hükümeti kurulmuş, yasamada çıkan sorunlardan dolayı yürütmenin güçsüz olduğu bir rejim biçimi oluşmuştur. % 72. 41 katılım oranı ile CHP, %41.38 oy ile 215 milletvekili, Adalet Partisi % 36.87 ile 189 milletvekili, MSP % 8.56 ile 24 milletvekili, MHP % 6.41 ile 16 milletvekili, CGP % 1.87 ile 3 milletvekili, Demokratik Parti %1.85 ile 1 milletvekili, bağımsızlar ise %2.49 ile 4 milletvekili çıkarmışlardır. Seçimin galibi CHP olmuşsa da tek başına iktidara gelecek milletvekili sayısını tutturamamıştır. MC partileri içinde ise AP ve MHP oy oranlarını ve milletvekili sayılarını arttırmışlardır. MSP ile CGP ise çok büyük oranda oy ve milletvekili kaybetmişlerdir.

Seçimlerden çok önce Milliyetçi Cephe Hükümeti dağılmış bir durumdaydı. Koalisyon protokolünde yazan seçim ittifakını kanunlaşmasını sağlayamadıkları için, seçim döneminde her parti kendi propagandasının peşine gitmiştir. CGP ile MHP'nin bazı girişimleri olsa da bu daha sonra gerçekleşmemiştir.

AP, seçimlere yaklaşırken kontrolü kaybetmemek için çabalamaktaydı. Ama bu çabası, özellikle MSP ve MHP'nin etkinlikleri yüzünden engellenmekteydi. MSP, seçim sürecinde hem muhalif hem de hükümette olmanın bütün avantajlarını yaşayan bir parti olmuştur. MHP üzerindeki kontrolünü ise çok önceden kaçırmaya başlamıştır. Sokakta gençlik örgütü ile sola karşı savaş açan bir Parti olarak MHP'nin zaten devlet aygıtından destekçileri bulunmaktadır. Güvenlik bürokrasisi, MHP'nin gençlik teşkilatında

Keyfiyetten bilgi edinilmesini ve konunun üzerinde önemle durularak gerekli tedbirlerin alınmasını ve gereğinin ifasını rica ederim.

²⁰⁹ “Turkey Reported To Have Thwarted Attempt At Coup”, The Christian Science Monitor, Jun 10, 1977.

etkin olmaya çalışmıştır. CGP bürokrat kesimin sesi olmasına rağmen bürokrasinin desteğini yeterince alamamıştır.

SONUÇ

Sonuç olarak Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, iki kutuplu bir dünyada soğuk savaş ortamında yükselen sol dalgaya karşı çıkmak amacıyla ortaya çıkmış, merkez sağın konsolidasyonuna yaramıştır. Birinci Milliyetçi Cephe Hükümetinin misyonu ile uyum içinde başarılı olduğu söylenebilir. Ancak bir başka açıdan başarılı bir deneyim olmamıştır. İktidar bloku içindeki parçalanmayı giderememiştir. Toplumsal muhalefetin yükselmesini engelleyememiştir..

Merkez sağın ama daha çok sanayi burjuvazisinin iktidar bloku içindeki yeri açısından incelersek, Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti başarılı bir hükümet sergilemiştir. İlk olarak CHP’de temsil edilen ve hegemonya krizinin en büyük göstergesi sayılan solun iktidarını engellemiştir. Yükselişini durduramamıştır ancak alt sınıfların popülist tepkisinin bir biçimi olarak Ortanın Soluna iktidarı vermemiştir.

İkinci bir yönü daha vardır: iktidar bloku içindeki diğer fraksiyonların bloku parçalama girişimlerine ve bir yandan da yükselen Anadolu kökenli muhafazakar ticaret sermayesinin iktidardan daha fazla pay alma isteğinin önüne geçmiştir. DP’nin siyasi gücü, 1977 seçimlerinden sonra tamamen yok olmuştur. Büyük toprak sahipleri ve taşra muhafazakarlığının gelişen kapitalizmle birlikte iktidar blokundan daha büyük pay alma durumları kalmamıştır. MSP ise yok olmamıştır ancak siyasi konjonktürün de etkisiyle eskisinden daha zayıf bir konumdadır. Bununla birlikte daha sonraki İkinci Milliyetçi Cephe hükümetinde yer alacak gücünü de korumuştur. Bürokrat kesimin Kemalist siyasi temsilcisi olarak CGP ise gerçek temsil gücüne erişmiştir. Özellikle CHP içinden tepki ayrılımlarıyla büyük gibi gözüken bu parti, siyasi temsilcisi olduğu bürokrasinin ve Kemalist kent küçük burjuvalarının temsil gücünü taşımaya başlamaktadır.

MHP ise bu süreçten güçlü çıkan AP dışındaki parti olmuştur. Gençlik kesimindeki militan destekçisi, devlet aygıtındaki kadroları ve en önemlisi, toplumsal çatışmaların olduğu bölgelerinde desteğini tahkim edişi ile temsil yeteneğini güçlendirmiştir.

CHP, bütün bu süreçlerde yanlış politikalar uyguladığı halde yükselişini sürdürmüştür. Türkiye’de 1960’ların ardından yükselişine devam eden sol, 1977’de siyasi temsilinin doruk noktasına ulaşmıştır. İki kutuplu soğuk savaş anti komünizminin hakim olduğu bir dünyada Türkiye kapitalizminin verili sermaye birikimi koşullarında geç kapitalistleşen bir çevre ülkesinde iktidar bloku solun her biçiminden korkmaktadır. CHP, hegemonya krizini okuyamamış, iktidar bloku için güçlü bir alternatif olarak görülmemiştir. MSP ile yaptığı koalisyon hükümetini bırakırken sağ partilerin ve hakim sınıfların sol korkusunu tahmin edememiştir.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, bıraktığı miras açısından değerlendirildiğinde görünen şudur: bu model sağ iktidarlar için önemli bir deneyim sağlamıştır. Modelin ilk yanı tüm sağ akımların ortak olarak sola karşı birleşmesidir. Hegemonya krizinde Türk sağ, siyasi temsilcisi olduğu kesimlerin, fraksiyon çatışmasına rağmen ortak tehlikeye karşı hareket edebilmişlerdir. Bu manevra savaşından başarıyla çıktıkları söylenebilir. Bu birlik, belirtildiği gibi sağ hükümetlerin daha sonraki kuruluşlarında da egemen olmuştur. İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, 1980 darbesinden sonra gelen ANAP’ın dört eğilimi birleştirme projesi, daha sonra gelen Refah-DYP hükümeti ve en sonunda AKP, hep MC modeli birlikten esinlenmişlerdir. İktidara yürüyen sağ parti, sağın tüm akımlarını kendisinde konsolide etmek istemiştir.

İkinci olarak Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, devlet aygıtına hakim olmak yolunda büyük aşama kaydetmiştir. Bunun da yolunu devlet personelini kendi yandaşlarından seçme olarak belirlemiştir. Devlet kadrolarına bu hakimiyet, belli devlet kurumlarında belli partiye bağlı olanların hakim olmasını yaratmıştır. Ancak bu durum, kesinlikle sağ akımların kendi

aralarındaki çatışmalara yansımamıştır. Devlet kurumlarındaki dayanışma ağı ve kadroların niteliği, 12 Eylül darbesi sonrası, 90'larda milliyetçiliğin ve İslamcı muhafazakârlığın yükselişinde önemli bir destek olacaktır. 90'larda dalga milliyetçilikten ve daha sonra da İslamcı muhafazakârlıktan yana dönünce devlet aygıtında hiçbir zorlama ile karşılaşılmamıştır.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti aynı zamanda sermaye birikim tarzını tıkanmaya başladığı bir dönemde ekonomiyi ithal ikameci birikim tarzına göre yönetmeye çalışmışlar, bunu yaparken de dış borcu yükseltmişlerdir. Ancak dış borcun ve birikim tarzının tıkanmasının getirdiği ekonomik krizi yaşamamışlardır. Kökenleri bu dönemdeki ekonomik politikalar olan bu krizi 1978 yılında İkinci Milliyetçi Cephe Hükümeti'nin yerine geçen CHP-Bağımsızlar hükümeti yaşamıştır.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti, sol dalganın yükselişini durduramamış anca iktidarını durdurmuş ve engellemiştir. Sol dalganın yükselişine koşut olarak gelişen hegemonya bunalımını Poulantzasçı anlamıyla olağanüstü rejime çevirmeden, siyasi rejim içinde kalarak çözmeye çalışmıştır. Bunu da devlet aygıtını kadrolaşma politikası ile partizanlaştırarak, kitlesel ve bireysel şiddete karşı seçmeci bir duyarlılığa sahip olarak, solu ve muhalefeti kriminalleştirmeye çalışarak, kendi desteğini tahkim ederek yapmaya çalışmıştır. İdeolojik olarak merkez sağ akım, başlangıçta sağ gelenek içinde sallantıda olan konumunu pekiştirmiş ve liderliğini iktidar blokuna da göstermiştir.

KAYNAKÇA

- ABADAN, Nermin, **Anayasa Hukuku ve Siyasi Bilimler Açısından 1965 Seçimlerinin Tahlili**, Ankara, Ankara Üniversitesi Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1966.
- AĞAOĞULLARI, Mehmet Ali, “Aşırı Milliyetçilik”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (Der.) İrvin Cemil SCHİCK, ve Ertuğrul Ahmet TONAK, İstanbul, Belge Yayınları, 1990.
- AĞTAŞ, Özkan, 2007, “Ortanın Solu: İsmet İnönü’den Bülent Ecevit’e”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Sol, Cilt 8** içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, s. 194-221.
- AHMAD, Feroz, **Modernleşen Türkiye’nin Oluşumu**, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1994
- AHMAD, Feroz, **Demokrasi Sürecinde Türkiye**, çev: Ahmet Fethi, İstanbul, Hil Yayınları, 1996.
- AKER, Ahmet, **12 Mart Döneminde Tekelleşme**, İstanbul, Sander Yayınevi, 1974
- AKKAYA, Yüksel, “Türkiye’de İşçi Sınıfı ve Sendikacılık”, **Praksis**, sayı: 6, Bahar 2002, s. 63-101.
- AKPINAR, Hakan, **Kurtların Kardeşliği CKMP’den MHP’ye**, İstanbul, Birharf Yayınevi, 2005
- AKŞİT, Bahattin “Türkiye’de Siyasal ve İdeolojik Görüşlerin Toplumsal ve Sınıfsal Belirleyicileri: İller ve Mahalleler Düzeyinde Bir İnceleme”, **Köy Kasaba ve Kentlerde Toplumsal Değişme** içinde, Ankara, Turhan Kitabevi, 1985
- AL-AZMEH, Aziz, **İslamlar ve Moderniteler**, Çev: Elçin Gen, İstanbul, İletişim, 2003
- ALBAYRAK, Sadık, **Türk Siyasal Hayatında MSP Olayı**, İstanbul, Araştırma Yayınları, 1989

- ALTAYLI, Mürşit, **Türk Milliyetçi-Toplumcu Doktrinin Esasları**, İstanbul, Dava Yayınları, 1969
- AP, **1973 Seçim Beyannamesi**, 1973: Ankara
- AP, **MSP, CGP ve MHP Arasında Yapılan Koalisyon Protokolü**, Ankara, 1975
- ARAT, Yeşim, “Süleyman Demirel”, **Türkiye’de Liderler ve Demokrasi** içinde (Ed.) Metin HEPER, Sabri SAYARI, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.
- AARSLAN, Emre, “MHP’yi Konumlandırmak:Hegemonik İlişkiler ve Mücadeleler”, **Mürekkep**, Sayı:13, 1999, s.75-93.
- ARTVİNLİ, Fatih, **Osman Bölükbaşı- Seraba Harcanmış Bir Ömür**, İstanbul, Kitap Yayınları, 2007.
- ATA, Kelime, **Alevilerin İlk Siyasal Denemesi (Türkiye) Birlik Partisi (1966-1980)**, İstanbul, Kelime Yayınevi, 2005.
- ATILGAN, Gökhan, “Türkiye İşçi Partisi: Türkiye’de Sosyalist Solun Zirvesi”, **İttihat ve Terakki’den Günümüze Siyasal Partiler** içinde, (Der.) Turgay UZUN, Ankara, Orion Yayınları, 2010.
- AYBAR, Mehmet Ali, **Türkiye İşçi Partisi Tarihi, Cilt:1**, İstanbul, BDS Yayınları, 1988.
- AYDINOĞLU, Ergun, **Türkiye Solu 1960-1980**, İstanbul, Versus Kitap, 2007.
- AYMAN, Gülden, **Cumhuriyetçi Güven Partisi**, İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Master Tezi, İstanbul, 1987.
- BİLGİÇ, Sadettin, **Hatıralar**, İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 1998
- BİRAND, Mehmet Ali vd. **12 Mart**, İmge Yayınevi, Ankara, 2008
- BORA, Tanıl, CAN Kemal, **Devlet Ocak Dergah**, İstanbul, İletişim Yayınları, 7. Baskı, 2000.
- BORA, Tanıl, “Süleyman Demirel”, **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Liberalizm, cilt: 7**, (Der: Murat Aksoy) içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2005.
- BORA, Tanıl, “Alparslan Türkeş” **Modern Türkiye’de Siyasî Düşünce: Milliyetçilik, Cilt:4**, içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2007,

- BORATAV, Korkut "Türkiye'de Popülizm: 1962-1976 Dönemi Üzerine Notlar", **Yapıt**, Ekim Kasım 1983.
- BORATAV, Korkut, "Türkiye'de Burjuvazinin Yapısı ve Siyasi İktidarla İlişkileri," **Marksizm ve Gelecek**, sayı 1, 1989.
- BORATAV, Korkut, "Türkiye'de Devlet, Sınıflar ve Bürokrasi: Çağlar Keyder'in Kitabının Düşündürdükleri" **Marksizm ve Gelecek**, sayı 3, 1990
- BORATAV, Korkut, **Türkiye İktisat Tarihi**, İstanbul, Gerçek Yayınevi, 1990
- BOZKIR, Gürcan, "Türk Siyasal Hayatında Cumhuriyetçi Güven Partisi", **Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi**, VI/15, (2007/Güz), s. 275-308.
- CAN, Kemal, "Radikal Milliyetçiliğin En Büyük Örgütü: Ülkü Ocakları", **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik** içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001
- CANGIZBAY, Kadir, **Sosyolojiler Değil Sosyoloji**, Ankara, Öteki Yayınları, 1996.
- CANGIZBAY, Kadir, **Hiçkimsenin Cumhuriyeti**, Ankara, Ütopya Yayınevi, 2000
- CANGIZBAY, Kadir, "Toplumsal Değişme ve Modernleşme Kavramları Üzerinden Bir İki Mütalaa", **Türk Yurdu**, sayı: 237, Mayıs 2007.
- CANGIZBAY, Kadir, "Bizim Cumhuriyet", **Doğu Batı**, Sayı: 47, Kasım-Aralık-Ocak, 2008-2009.
- CARNOY, Martin, **The State and Political Theory**, New York: Princeton University Press, 1984.
- CARNOY, Martin, "Gramsci ve Devlet", Çev: Mehmet Yetiş, **Praksis**, sayı: 3, .2001, s. 252 -278.
- CEM, İsmail, **12 Mart**, İstanbul, Cem Yayınevi, 1978.
- ÇAĞLAR, Derya, **Hayali Komünizm Soğuk Savaş'ın Türkiye Söylemleri**, İstanbul, Berfin Yayınevi, 2008.
- ÇALIK, Mustafa, **MHP**, Ankara, Cedit Yayınevi, 1998.
- ÇAVDAR, Tevfik, "Adalet Partisi", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi Cilt:8**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.

- CGP, **1973 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1973
- COMNİNEL, George, "Marx's Context", **History of Political Thought**, sayı: 21(3), 2000.
- DAĞI, İhsan, UĞUR; Fatih (Haz.), **Yalnız Demokrat Ferruh Bozbeyli Kitabı**, İstanbul, Timaş Yayınevi, 2009.
- DEMİREL, Süleyman, **Büyük Türkiye**, İstanbul, Dergah, 1975.
- DEMİREL, Süleyman, **Başbakan Süleyman DEMİREL'in 5 Şubat 1977 Günü İstanbul Aydınlar Ocağında Yaptığı Konuşmanın Tam Metni**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1977
- DEMİREL, Tanel, **Adalet Partisi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 2004.
- DEMİREL, Tanel, "Adalet Partisi", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:7, Liberalizm**, (Der. Murat Yılmaz), İstanbul, İletişim, 2005
- DEMİREL, Tanel, "1946-1980 Döneminde 'Sol' ve 'Sağ'", **Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce, Cilt:9, Dönemler ve Karakteristikler**, (Der.) Ömer Laçiner, İstanbul, İletişim, 2009
- DİNLER, Demet, "Türkiye'de Güçlü Devlet Geleneğinin Eleştirisi", **Praksis**, sayı: 9, Kış-Bahar 2003, s. 17- 54,
- DİE, **14 Ekim 1973 Milletvekili ve Cumhuriyet Senatosu Seçimi Sonuçları**, Ankara, Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü, 1974.
- DOĞAN, Yalçın, **IMF Kışkacında Türkiye**, İstanbul, Tekin, 1987.
- ECEVİT, Bülent, **Ortanın Solu**: İstanbul, Tekin Yayınevi, 1975.
- ERBAKAN, Necmettin; **Milli Görüş**, İstanbul, Dergâh Yayıncılık, 1975
- ERCAN, Fuat ve Ş. Gürçağ TUNA, "İç Burjuvazinin Gelişimi: 1960'lardan Günümüze Bakış", **İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar- Kemali Saybaşılı'ya Armağan** içinde, (Der.) Burak Ülman, İsmet Akça, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.
- ERER, Tekin, **Kızıl Tehlike**, İstanbul, Ak Yayınları, 1966
- ERGİN, Muharrem, **Milliyetçiler Birleşiniz**, İstanbul, Ekonomik ve Sosyal Yayınlar, 1976
- ERHAN, Çağrı, **Beyaz Savaş (Türk-Amerikan İlişkilerinde Afyon Sorunu)**, Ankara, Bilgi Yayınevi, 1996.

- EROĞUL, Cem “Çok Partili Düzenin Kuruluşu: 1945-71”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (Der.) İrvin Cemil SCHİCK, ve Ertuğrul Ahmet TONAK, İstanbul, Belge Yayınları, 1990, s.112-158.
- ERYILMAZ, Fügen, **Kapitalizm ve Ulusal Ekonominin Dönüşümü**, İstanbul, Belge Yayınları, 1993
- ENGELS, Friedrich **Ailenin Özel Mülkiyetin ve Devletin Kökeni**, çev. Kenan Somer, Ankara, Sol Yayınları, 1990
- FEYİZOĞLU, Turhan, **Fırtınalı Yıllarda Ülkücü Hareket**, İstanbul, Ozan Yayıncılık, 2005.
- FORGACS, David (hazl.), **Gramsci Kitabı- Seçme Yazılar 1916-1935**, çev: İbrahim Yıldız, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2010.
- GEVGİLİLİ, Ali **12 Mart Rejimi**, İstanbul, Milliyet Yayınları, 1973.
- GEVGİLİLİ, Ali, **Yükseliş ve Düşüş**, İstanbul, Altın kitaplar, 1981
- GÖKBERK, Macit, **Kant ile Herder'in Tarih Anlayışları**, İstanbul, YKY, 1997.
- GRAMSCI, Antonio, **Selections from The Prison Notebooks**, ed. ve çev: Quintin Hoare ve G.N. Smith, New York, International Publishers, 1971
- GÜLALP, Haldun, "Popülizm Kavramı Üzerine," **Yapıt**, Sayı.3, 1984
- GÜLALP, Haldun, **Gelişme İdeolojileri ve Gelişme Stratejileri**, Ankara: Yurt Yayınları, 1991.
- GÜLALP, Haldun; **Kapitalizm Sınıflar ve Devlet**, Çev: Osman Akınhay, Abdullah Yılmaz, İstanbul: Belge Yayınları, 1993.
- GÜMÜŞTEKİN, Uğur, **Ufuk ve Çizgi: Milliyetçi Bütünleşme Hedefindeki Kırıksız Çizgide Demirel Belgeseli: Olaylar, Seçimler, Buhranlar**, İstanbul, Gümüştekin Yayınları, 1976.
- GÜREL, Burak, "1970'ler Türkiye'sinde İslamcı ve Faşist Siyaset: Vaatler ve Sonuçlar", **Praksis**, sayı: 12, 2004.
- GÜRELİ, Nail, **10. Yılında 1 Mayıs Katliamı**, İstanbul: Gür Yayınları, 1987.
- HALL, Stuart, Bob LUMLEY, Gregor McLENNAN, **Siyaset ve İdeoloji “Gramsci”**, çev. Sadun Emrealp, Ankara, Birey ve Toplum Yayınları, 1985.

- HARVEY, David, **Spaces of Capital**, New York, Routledge, 2001
- HEPER, Metin, "Türkiye'nin Siyasal Hayatında 'Milliyetçi Cephe Hükümetleri'nin Yeri", **Seha L. Meray'a Armağan**, Cilt:2, Ankara, AÜSBF Yayınları, 1982.
- İPEKÇİ, Abdi, "Sağ Partiler Koalisyon Yapabilir", **Milliyet**, 18 Ekim 1973.
- KABACALI, Alpay, **1977 Yılında Sağcı Basın Ne Dedi**, İstanbul, Derinlik, 1977.
- KANSU, Aykut, **1908 Devrimi**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1995.
- KARACA, Kurt, **Milliyetçi Türkiye**, Ankara, Çınar Yayınevi, 1971.
- KARİB, Zafer, **Yeni Devrin Eşiğinde MSP**, İstanbul, Çığır Yayınevi, 1977.
- KEYDER, Çağlar, "Türkiye, Demokrasinin Ekonomi Politikası", **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde (Der.) İrvin Cemil Schick, ve Ertuğrul Ahmet Tonak, İstanbul: Belge Yayınları, 1990.
- KEYDER, Çağlar, **Türkiye'de Devlet ve Sınıflar**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1993.
- KIRIMLIOĞLU, Cezmi, **Milliyetçi İktidara Doğru**, İstanbul, Töre-Devlet Yayınları, 1974.
- KOÇ, Canan, KOÇ, Yıldırım, **DİSK Tarihi**, Ankara, Epos, 2008
- KORUTÜRK, Fahri, **Cumhurbaşkanı Fahri Korutürk'ün Söylev ve Demeçleri**, Ankara, Başbakanlık Basımevi, 1975.
- KÖKER, Levent, **Demokrasi Üzerine Yazılar**, Ankara, İmge Yayınevi, 1992
- LAÇİNER, Ömer, "12 Mart Üzerine", **Birikim**, Sayı:8, Ekim 1975.
- LANDAU, Jakob M, "Alparslan Türkeş", Türkiye'de Liderler ve Demokrasi içinde (Ed.) Metin HEPER, Sabri SAYARI, İstanbul, Kitap Yayınevi, 2008.
- LANDAU, Jacob M, "The Nationalist Action Party in Turkey", **Journal of Contemporary History**, vol. 17, No. 4 (Oct., 1982), s. 587-606.
- LENİN, V. İ, **Devlet ve Devrim**, çev. Süheyla Kaya, İsmail Yarkın, Ankara, İnter Yayınları, 1995.
- MARX, Karl, **Louis Bonaparte'ın 18 Brumaire'i**, çev. Erkin Özalp, İstanbul, Yazılama Yayınları, 2009.

- MARX, Karl ve Friedrich ENGELS, **Alman İdeolojisi**, çev. Sevim Belli, Ankara, Sol Yayınları, 1992.
- MARX, Karl ve Friedrich ENGELS, "Komünist Manifesto" **Komünist Manifesto ve Hakkında Yazılar** içinde, çev. Nail Satlıgan, Tektaş Ağaoğlu, Olcay Göçmen, Şükrü Alpagut, İstanbul, Yordam Kitap, 2008
- MERT, Nuray, "Türkiye'de Merkez Sağ Siyaset: Merkez Sağ Politikaların Oluşumu", **Türkiye'de Sivil Toplum ve Milliyetçilik** içinde, İstanbul, İletişim Yayınları, 2001.
- MHP, **1973 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1973.
- MİLLET MECLİSİ TUTANAK DERGİSİ**, 1974-1978 Koleksiyonları
- MİLİBAND, Ralph, "Kapitalist Devlet: Nicos Poulantzas'a Cevap", **Kapitalist Devlet Sorunu** içinde, çev. Yasemin Berkman, İstanbul, İletişim Yayınları, 1990.
- MSP, **1973 Seçim Beyannamesi**, Ankara, 1973.
- ÖNDER, Cevat, "Demokratik Parti", **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, 8. Cilt**, İstanbul, İletişim Yayınları, 1989.
- ÖZBUDUN, Ergun, "1973 Türk Seçimleri Üzerinde bir İnceleme", **Prof. Dr. Bülent N. Esen'e Armağan** içinde, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977a, s. 265-311
- ÖZBUDUN, Ergun, "İzmir'de Siyasal Parti Yöneticilerinin Sosyo- Ekonomik Nitelikleri", **Prof. Dr. Osman F. Berki'ye Armağan** içinde, Ankara, A.Ü. Hukuk Fakültesi Yayınları, 1977b, s. 629-665.
- ÖZBUDUN, Ergun "Voting Behaviour: Turkey", **Electoral Politics in the Middle East: Issues, Voters and Elites** içinde, (Ed.) Jacop M. Landau, Ergun Özbudun and Frank Tachau, London, Croom Helm, 1980, s. 107-143
- ÖZBUDUN, Ergun ve TACHAU, Frank "Social Change and Electoral Behavior in Turkey: Toward a 'Critical Realignment'?", **International Journal of Middle East Studies**, vol. 6, no: 4, 1975.
- ÖZDEMİR, Hikmet, "Siyasal Tarih 1960-1980", **Çağdaş Türkiye 1908-1980** içinde, (der.) Sina Akşin, İstanbul, Cem Yayınevi, 1995.

- ÖZKAZANÇ, Alev, **Türkiye’de Siyasi İktidar ve Meşruiyet Sorunu:1980’li Yıllarda Yeni Sağ**, Basılmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, 1998.
- ÖZNUR, Hakkı, **MHP Tarihi, 1. Cilt**, Ankara, Alternatif, 1999
- PAULTON, Hugh, **Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal**, çev: Yavuz Alogan, İstanbul, Sarmal Yayınevi, 1996.
- PORTELLI, Hugues, **Gramsci ve Tarihsel Blok**, çev. Kenan Somer, Ankara, Savaş Yayınları, 1982.
- POULANTZAS, Nicos, **Political Power and Social Classes**, London, Verso,1975.
- POULANTZAS, Nicos, **State, Power, Socialism**, London, New Left Books. 1978.
- POULANTZAS, Nicos, **Faşizm ve Diktatörlük**, çev: Ahmet İnel, İstanbul, Birikim Yayınları, 1980.
- POULANTZAS, Nicos (1992) **Siyasal İktidar ve Toplumsal Sınıflar**, çev. Şen Sür ve L. Fevzi Topaçoğlu, Belge Yayınları, İstanbul.
- RANSOME, Paul, **Antonio Gramsci: Yeni Bir Giriş**, çev. A. İhsan Başgöl, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2010.
- SAKALLIOĞLU, Ümit Cizre, **AP-Ordu İlişkileri-Bir İnkilemin Anatomisi**, İstanbul, İletişim, 1993.
- SARIBAY, Ali Yaşar; **Türkiye’de Modernleşme Din ve Parti Politikası, Milli Selamet Partisi Örnek Olayı**, İstanbul, Alan Yayıncılık,1985.
- SARINAY, Yusuf, **Türk Milliyetçiliğinin Tarihî Gelişimi ve Türk Ocakları**, İstanbul, Ötüken Yayınevi, 1994.
- SAVRAN, Sungur, **Türkiye’de Sınıf Mücadeleleri**, İstanbul, Yordam Yayınları, 2010.
- SAYARI, Sabri,"The Turkish Party System in Transition". **Government and Opposition**, 13, 1978.
- SCHMITT, Carl, **Siyasi İlahiyat Egemenlik Kuramı Üzerine Dört Bölüm**, çev: Emre Zeybekoğlu, Ankara, Dost Yayınevi, 2002.
- SEL, Nedim, **Milliyetçi Cephe**, İstanbul, Habora Yayınevi, 1975

- SENCER, Muzaffer, **Türkiye’de Sınıfsal Yapı ve Siyasal Davranışlar**, İstanbul, May Yayınları, 1974.
- SOLAK, İsmet, **İsmail Cem Dosyası**, Ankara, Anka Ajansı, 1976.
- SOYSAL, Mümtaz, “Temel Nitelikleriyle 1961 ve 1982 Anayasaları (Karşılaştırmalı)”, **Anayasa Yargısı**, Ankara, AYM Yayını No.4, 1984, s. 11- 20.
- SÖNMEZ, Mustafa, **Türkiye Ekonomisinde Bunalım, İkinci Kitap**, İstanbul, Belge Yayınları, 1982.
- SÜLKER, Kemal, **Türkiye’yi Sarsan İki Gün**, Ankara, Verso Yayınları, 1987.
- ŞEN, Mustafa, “Türk-İslâmcılığının Neoliberalizmle Kutsal İttifakı”, **Küreselleşmeye Güney’den Tepkiler** içinde, (Der.) Oktar Türel, Ceyhun Gürkan, Özlem Taştan, Ankara, Dipnot, 2006.
- ŞENER, Mustafa, **Türkiye Solunda Üç Tarz-ı Siyaset YÖN, MDD ve TİP**, İstanbul, Yordam Kitap, 2010.
- TANÖR, Bülent, **İki Anayasa: 1961- 1982**, İstanbul: Yapı Kredi Yayınları, 1994,
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı Türk Anayasal Gelişmeleri**, 2000, İstanbul, Yapı Kredi Yayınları.
- TAŞKIN, Yüksel, “Merkez Sağı Anlamak”, **İktisat, Siyaset, Devlet Üzerine Yazılar- Kemali Saybaşı’ya Armağan** içinde, (ed.) Burak Ülman, İsmet Akça, İstanbul, Bağlam Yayınları, 2006.
- TEKELİ, İlhan, GÖKÇELİ, Raşit, **1973 ve 1975 Seçimleri, Seçim Coğrafyası Üzerine Bir Deneme**, Milliyet Yayınları, İstanbul, 1977
- TEKELİ, Şirin, “Cumhuriyet Döneminde Seçimler”, **Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi**, cilt.8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1986.
- TEKİN, Uğur, **Milli Eğitimde Anarşi**, İstanbul, Dede Korkut Yayınları, 1976.
- TİKVEŞ, Özkan, “Anayasa’da On beş Yıllık Dönemde (1961-1976) Yapılan Değişiklikler ve Ekler”, **Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi**, cilt 34, sayı 1-4, 1977, s. 19-60
- TİMUR, Taner, **Türkiye Nasıl Küreselleşti?** Ankara, İmge Yayınevi, 2004.

- TONAK, Ertuğrul Ahmet, “Kapital’in Planı ve Kapitalist Devlet Üzerine Bir Not”, **11. Tez**, sayı:2, 1986, s.123-126.
- TOPRAK, Binnaz, “Milli Selamet Partisi”, Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ansiklopedisi, Cilt 8, İstanbul, İletişim Yayınları, 1985.
- TOPRAK, Binnaz, “Dinci Sağ”, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, **Geçiş Sürecinde Türkiye** içinde, (Der.) İrvin Cemil SCHİCK, ve Ertuğrul Ahmet TONAK, İstanbul, Belge Yayınları, 1990.
- TUNA, Gürçağ, “Türkiye’de 1960’ lı Yıllar: Popülizm mi? Sınıf Mücadeleleri mi?” **Türkiye’de Kapitalizmin Gelişimi** içinde, der: Fuat Ercan, Demet Yılmaz, Ankara, Dipnot Yayınevi, 2006
- TUNCER, Acar; **Milliyetçi Cephe Birliği**, İzmir, Karınca Matbaacılık, 1976.
- TUNÇAY, Mete, **Türkiye’de Sol Akımlar 1925 – 1936**, İstanbul, İletişim Yayınevi, 2009
- TÜNAY, Muharrem, “Türk Yeni Sağının Hegemonya Girişimi”, Çev: Nazım Güveloğlu, Demet Dinler, **Praksis**, Sayı: 5, 2002. S.177-197.
- TÜRKEŞ, Alparslan, **Temel Görüşler**, İstanbul: Dergah, 1975
- TÜRKEŞ, Alparslan, **MHP Genel Başkanı Alparslan Türkeş’in 13. Kurultay Kapanış Konuşması**, MHP, Ankara, 1977
- TÜRKEŞ, Alparslan; **Dış Meselelerimiz**, İstanbul, Ergenekon Yayınları, 1974.
- USLU, Nasuh, **Türk-Amerikan İlişkilerinde Kıbrıs**, Ankara, 21. Yüzyıl Yayınları, 1976.
- UYAR, Hakkı, **Türk Siyasal Yaşamında Cepheleşmelere Bir Örnek: Vatan Cephesi**, İstanbul, Büke Yayınları, 2001.
- YALANSIZ, Nedim, **Türkiye’de Koalisyon Hükümetleri**, İstanbul, Büke Yayınevi, 2006.
- YAMAN ÖZTÜRK, Melda, **Geç Kapitalistleşme Sürecinde Kriz: Türkiye 1979 Krizi**, İstanbul, SAV, 2008.
- YETKİN, Barış, **Kırılma Noktası**, Antalya, Yeniden Anadolu ve Rumeli Müdafaa Hukuk Yayınları, 2007.
- YETİŞ, Mehmet, **Ortanın Solu**, Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, 1989.

- YETİŞ, Mehmet **İdeolojik Hegemonya Sorunsalı**, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara, 1996.
- YILDIRMAZ, Sinan, “Demokrat Parti ve Dönemi: Sol Tarihyazımında “Kayıp” Zamanın İzinde”, **Praksis**, sayı:18, 2007, Sayfa: 23-42
- YÜCEKÖK, Ahmet N, **Türkiye’de Dernek Gelişimleri (1946-1968)**, Ankara, Ankara Üniversitesi, Siyasal Bilgiler Fakültesi Yayınları, 1972.
- YÜCEKÖK, Ahmet N, “CHP İktidarına Giden Son Aşama”, **Özgür İnsan**, sayı: 23, 1 Haziran 1975.
- YÜCEKÖK, Ahmet N, **Dinin Siyasallaşması**, İstanbul, Afa-Tüses Vakfı, 1997.
- ZÜRCHER, Erik Jan, **Modernleşen Türkiye’nin Tarihi**, Çev: Yasemin Sanen Göner, Ankara, İletişim Yayınları, 1996

ÖZET

ÖZDİNÇ, Fuat, Hegemonya Krizi ve Türk Sağ: Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti Örneği, Doktora Tezi, Ankara, 2010.

Siyasi rejimler ile devlet arasındaki kopmaz bir ilişkinin olduğunu savunulan bu tezde siyasi rejimlerin sınırlarını, rejimlerin değişim dinamiklerinin hangi toplumsal ve tarihsel temeller üzerinde oturduğunu Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti üzerinden çözümlenmeye çalışılmıştır. Soğuk Savaşın yoğun olduğu bir dönemde kurulmuş bu hükümet, yükselen popülist sol dalga ile mücadele etmiş, hegemonyanın konsolidasyonunu amaçlamış, ancak bunu istediği ölçüde başaramamıştır. Bununla birlikte özellikle devlet personel politikası, sağ siyasi rejimlerin karakteristik yapısını ortaya koymuştur.

Birinci Milliyetçi Cephe Hükümeti soğuk savaşın en yoğun olduğu dönemlerde kurulmuştur. Bu hükümetler, islamcı ve milliyetçi sağın muhafazakar-liberal sağ öncülüğünde yükselen emekçi ve popülist sol hareketlere karşı oldular. Daha sonraki sağ hükümetlerin de ideolojik öncüsüydüler..Hem hakim sınıfların yapısının değişmesi hem de sermaye birikim biçiminin bir bunalıma doğru gitmesinin önlenemez habercisiydi. Ama esas olarak sınıf mücadelesi ile siyasi rejimin ve devlet ilişkisinin önemli bir göstergesiydi.

Anahtar Sözcükler

- 1 Milliyetçi Cephe Hükümeti
- 2 Hegemonya Bunalımı
- 3 Siyasi Rejimler
- 4 Türk Sağı
- 5 Sosyalist Muhalefet

ABSTRACT

ÖZDİNÇ, Fuat, Hegemonic Crisis and Turkish Right: The Case of First Nationalist Government, Doctoral Dissertation, Ankara, 2009.

In this doctoral dissertation, I am working on the question of how social-historical conditions affect political regime changes. I try to answer this question with respect to a specific period in Turkish political history known as the First Nationalist Front Government (two successive coalition governments of nationalist and Islamic right-wing parties) in the 1975.. The First Nationalist Front Government were established in a period when the effects of Cold War in Turkey were felt most clearly.

These governments became the most important tools of the dominant classes against the labour and leftist movement. Although the goal was the consolidation of hegemony of the Turkish right, this goal was not fully accomplished. Still, First Nationalist Front Government served as the ideological pioneers of the post-1980 right-wing governments. They were the first signals of the change in the composition of dominant classes as well as the crisis of the existing accumulation regime in the 1970s.. It's a case where the links between class struggle, political regime and the state can be seen very clearly.

Key Words

- 1 Nationalist Front Government
- 2 Hegemonic Crisis
- 3 Political Regimes
- 4 Turkish Right
- 5 Socialist Opposition